קובץ גליונות

תורה ודעת-נ"ך

יהושע טו – שופטים ב

גליון ב'

קובץ גליונות · תורה ודעת – נ"ך · גליון ב'

מאמרים והערות על הנ"ך

לפי ההספק השבועי

שמות הרבנים הכותבים

מדור מאמרים

הרב חיים מצגר
הרב אריה מאיר
הרב דוד קפלן
הרב דוד וסרמן
הרב אליעזר רובנוביץ
הרב מתתיהו רובין
הרב יחיאל מאיר
הרב דוד אדלר
הרב ישראל מאיר
הרב משה מרדכי אייכנשטיין
הרב אורי הולצמן

מדור הערות

הרב אוריה עינבל
הרב מתתיהו רובין
הרב מנחם וולף
הרב אליהו ובר

להערות ופרטים להצטרפות: toravnach@gmail.com

פתח דבר

❖

סקירה על הגליון · שבוע ב' · ל' תשרי – ד' חשון תשפ"ז

ב שבוע השני של הלימוד פוסע הקורא בשביליה של ארץ ישראל. פרקי הנחלות, שבקריאה ראשונה נראים כרשימה ארוכה של שמות ערים וגבולות, מתגלים במאמרי הגליון כמפה חיה שיש בה גם נוף וגם נשמה. משם ממשיך הלימוד אל ערי המקלט וערי הלויים, אל נאומי הפרידה של יהושע וברית שכם, ועד פתיחתו של ספר שופטים ובה השאלה הגדולה: מה עולה בגורלו של עם שמנהיגו הולך מן העולם ואין מי שיבוא תחתיו.

את המסע פותח פרויקט מיוחד שהוכן עבור גליון "תורה ודעת – נ"ך": סדרת השיעורים המפורסמת של **הרב חיים מצגר** על נחלות השבטים וגבולות הארץ עובדה ונערכה מחדש לעלון "נחלות השבטים" (עמ' 8), בליווי מפות חדשות ששורטטו בהתאם לשיטתו. העלון מניח את המפה מול פסוקי הגבולות והולך עמם שבט אחר שבט: מכלב וחברון שבנחלת יהודה, דרך בנימין ודן ובני יוסף, ועד שבטי הגליל ועבר הירדן, תוך הבחנה זהירה בין הידוע לבין המשוער. לצדו מבקש **הרב אריה מאיר** (עמ' 32) למצוא בנחלות את אופיים של השבטים: עוז הדרום של יהודה, פריון לב הארץ של יוסף ומקורות השפע של נפתלי ואשר. **הרב דוד קפלן** (עמ' 34) שואל מדוע נחלו יהודה ויוסף עוד לפני ההתקהלות בשילה, ומשווה בין לשונות הגבולות של השבטים. **הרב דוד וסרמן** (עמ' 39) מתמודד עם קושיה ידועה: יעקב בירך "זבולון לחוף ימים ישכן", ואילו בספר יהושע אשר הוא היושב על חוף הים; בעזרת ממצאים על חופו הקדום של מפרץ הכרמל ומפה המיוחסת לגר"א הוא מציע לכך פתרון מחודש. ו**הרב אליעזר רובנוביץ** (עמ' 43) מוצא את מחלוקת הבבלי והירושלמי, אם כל ערי הלויים קולטות, משתקפת בלשונות ספר יהושע וספר דברי הימים, ומסיים ברעיון שלא העיר היא הקולטת את הרוצח אלא התורה הנלמדת בה.

מכאן עובר הגליון אל ימיו האחרונים של יהושע. **הרב מתתיהו רובין** (עמ' 46), בחלקו השני של מאמרו "תורתו של יהושע", מעמיד את ספר יהושע כנגד שלושת חומשי הגאולה, ומראה כיצד דווקא בעת המנוחה עוברת השאלה מן השבט והגבול אל הלב והבחירה: "בחרו לכם היום". בשני גליונות רצופים (עמ' 51) שואל **הרב יחיאל מאיר** מדוע אסף יהושע את העם פעמיים לפני מותו ומדוע נכרתה הברית דווקא בשכם, ומבאר מדוע לא הותיר יהושע ממשיך, מתוך המאמר "פני יהושע כפני לבנה". **הרב דוד אדלר** (עמ' 65) מתאר את ספר יהושע כ"משנה תורת משה", המתרגמת את תורת האינסוף אל גבולות המקום והזמן. ו**הרב ישראל מאיר** (עמ' 71) שואל מדוע הפך הכיבוש, אחרי הניצחונות הגדולים, למהלך איטי, ורואה בכך מעבר מגילוי שמלמעלה אל בחירתו האישית של כל אחד ואחד.

שני מאמרים פותחים את ספר שופטים. **הרב משה מרדכי אייכנשטיין** (עמ' 75) תוהה אם "איש הישר בעיניו יעשה" אינו אלא תיאור קודר של אנרכיה, ומציע לראות ביהושע, שופטים ושמואל מהלך אחד המבשיל לקראת המלוכה. ו**הרב אורי הולצמן** (עמ' 78) עומד על תשובת ה' "יהודה יעלה, הנה נתתי את הארץ בידו", ומראה כיצד שמע בה יהודה משימה מקומית ועצר בגבול ירושלים, ומהיכן יבוא התיקון.

מדור ההערות (עמ' 90) מכנס הערות רבות על הפרקים, מדקדוקי לשון ושאלות פשט ועד עיונים ברוח חז"ל, ולהלן רק מקצת דוגמאות מתוכן. בלקט הערותיהם של חברי בית המדרש (עמ' 91) מוצע, בין השאר, לקרוא את פרקי הנחלות כחוזה משפטי "משעמם" בכוונה, שלא יערערו עליו בדורות הבאים. בהערותיו של **הרב אוריה עינבל** (עמ' 100), הנפרשות על פני כל פרקי הנחלות עד ברית שכם, נידונה גם השאלה מדוע אמר יהושע לעם "בחרו לכם היום את מי תעבדון". **הרב מתתיהו רובין** (עמ' 108) עומד, בין היתר, על קוטנה של נחלת בנימין ועל הקבלות הלשון שבין יהושע לתורה; **הרב מנחם וולף** (עמ' 113) מקשה ומיישב בדקדוקי לשון ובשאלות היסטוריות, ובהן בקשתה של עכסה, שהחליפה את השדה בגולות מים; ו**הרב אליהו ובר** (עמ' 116) מציע, לצד הערות רבות על סדר הפסוקים, שברית שכם שבסוף הספר אינה אלא ברית הר גריזים והר עיבל שבכניסה לארץ.

קריאה נעימה ולימוד פורה

מערכת תורה ודעת – נ"ך

תוכן העניינים

ספר יהושע טו – שופטים ב · פרשת נח

מדור מאמרים 7

הרב חיים מצגר – נחלות השבטים 8

הרב אריה מאיר – נחלה ואופי: הקשר הנסתר בין שבטי ישראל לארצם 32

הרב דוד קפלן – כיבוש יוסף ויהודה 34

הרב דוד וסרמן – זבולון לשני חופים ישכון 39

הרב אליעזר רובנוביץ – ערי הלויים כערי מקלט 43

הרב מתתיהו רובין – תורתו של יהושע (ב') 46

הרב יחיאל מאיר – בחרו לכם היום – ברית חתימת התורה 51

נון בנו יהושע בנו – סוף ימי יהושע 57

הרב דוד אדלר – משנה תורה וארץ ישראל 65

הרב ישראל מאיר – הבחירה האישית בכיבוש הארץ 71

הרב משה מרדכי אייכנשטיין – איש הישר בעיניו – שלילי או גם חיובי? 75

הרב אורי הולצמן – יהודה יעלה – ואחר ירדו 78

תוכן העניינים (המשך)

ספר יהושע טו – שופטים ב · פרשת נח

מדור הערות 90

הערות כלליות 91

הרב אוריה עינבל 100

הרב מתתיהו רובין 108

הרב מנחם וולף 113

הרב אליהו ובר 116

קובץ גליונות · תורה ודעת – נ"ך · גליון ב'

מדור מאמרים

❖

ספר יהושע טו – שופטים ב · פרשת נח

נחלות השבטים

ביאור פרקי הנחלות בספר יהושע, עם מפות

על פי סדרת השיעורים של הרב חיים מצגר "נחלות השבטים וגבולות ארץ ישראל"

ספר יהושע מחולק לשניים: בחציו הראשון כובשים את הארץ, ובחציו השני מחלקים אותה. פסוקי הגבולות נראים כרשימה יבשה של שמות, אבל מי שמניח מולם מפה מגלה בהם תמונה חיה של הארץ: נחלים, כתפי הרים ומעלות, מעיינות ודרכים.

בעלון נלך לאורך הגבולות, שבט אחר שבט, ונראה מה ידוע לנו על כל מקום ומה נשאר בגדר השערה – לפי המוסבר בשיעורים, ולצד שיטות אחרות שהובאו בהם. הפסוקים מובאים במלואם ובניקוד, וליד כל פרק – מפה.

העלון נערך לפי סדרה של ארבעה שיעורים שמסר הרב חיים מצגר: על יהודה (ובקצרה שמעון ודן), על בנימין, אפרים, מנשה וישששכר, על שבטי הגליל, ועל עבר הירדן. המפות שבעלון סורטטו לפי המוסבר בשיעורים, ולצדן מובאות השיטות של הרב לנדי, הרב קרלנשטיין והרב שרייבר.

מפת הנחלות לפי המוסבר בשיעורים

מקווקו חום – אזורים שלא נזכרו בחלוקה. מקווקו אדום – חוף זבולון. קו כחול – גבול גד לפי הרב לנדי.

תוכן העניינים · לחצו על נושא כדי לעבור אליו

מבוא: הארץ וחלוקתה 2
נחלת יהודה · כלב וחברון 3
הגבול הצפוני של יהודה 4
מן הירדן אל ירושלים 5
ירושלים 6
מליפתא אל בית שמש 7
מבית שמש אל הים · שמעון 8
נחלת בנימין 9
מעלה בית חורון ונחלת דן 10
שאלות בנחלת דן 11
מרכז הארץ והדרכים 12
נחלת אפרים 13
נחלת מנשה 14
מזרח השומרון – "עלה לך היערה" 15
נחלת יששכר 16
ארץ הגליל 17
נחלת זבולון 18
נחלת אשר 19
היכן חוף הים של זבולון? 20
נחלת נפתלי · תחום עולי בבל 21
עבר הירדן 22
ראובן וגד 23
חצי המנשה · ערבות מואב 24

מבוא: הארץ וחלוקתה

שני שלבים. ספר יהושע מחולק לשניים: בחציו הראשון כובשים את הארץ, ובחציו השני מחלקים אותה. החלוקה נעשתה בשני שלבים. תחילה, בגלגל, קיבלו את נחלתם שני השבטים הגדולים – יהודה ובני יוסף (פרקים יד–יז). אחר כך הוקם המשכן בשילה, ושם חולקה שאר הארץ בגורל לשבעת השבטים שעוד לא נטלו חלקם (פרקים יח–יט). שבטי ראובן וגד וחצי שבט המנשה קיבלו את נחלתם בעבר הירדן עוד מידי משה (פרק יג).

גבולות ורשימות ערים. בפסוקים יש שני סוגי תיאור. יש גבולות – קו שעובר ממקום למקום ("ועלה הגבול... ועבר... והיו תצאתיו"), ויש רשימות ערים. לא כל השבטים זכו לשני התיאורים: אצל יהודה ובנימין מתואר הגבול סביב סביב, אצל אחרים רק חלק ממנו, ואצל שמעון ודן – רשימת ערים בלבד. הגבול בין יהודה לבנימין כתוב פעמיים: ביהודה ממזרח למערב, ובבנימין ממערב למזרח, ויש בין שני התיאורים הבדלים קטנים.

מבנה הארץ

באמצע הארץ עובר טור הרים ארוך: הר הנגב, הר יהודה, הר אפרים, הגליל התחתון והגליל העליון. הטור נקטע פעמיים – בבקעת באר שבע ובעמק יזרעאל. ממערב להרים יורדים אל "השפלה", הגבעות הנמוכות, ואחריה אל מישור החוף, שהכרמל חוצה אותו. ממזרח – המדבר, ואחריו בקעת הירדן והערבה. בעבר הירדן יש רמה אחת ארוכה, שנחלים גדולים חותכים אותה לרצועות.

איך קוראים פסוק גבולות

"ועלה" ו"וירד" מתארים עלייה וירידה בשטח, "ותאר" – פנייה, "ונסב" – סיבוב. המילה "תצאתיו" מסמנת שקטע של קו מסתיים כאן. אין לנו מפה מימי יהושע, ולרוב השמות אין זיהוי ודאי. אבל המקומות הידועים – ירושלים, בית שמש, יריחו, הכרמל והתבור – הם עוגנים, ולפיהם משלימים את המקומות שביניהם.

השיטות שבעלון

השיעורים – עיקר העלון הוא המוסבר בארבעת השיעורים, והמפות סורטטו לפיו. זו הדרך הפשוטה והמקובלת בביאור הפסוקים, ובמקומות שיש בהם הצעות שונות – הן מובאות זו לצד זו.

הרב לנדי – מפותיו הוצגו בשיעורים, ושיטתו מובאת לצד המוסבר בשיעור: גבול יהודה העולה לגבעת צרעה, הקו הטופוגרפי בגבול אפרים המזרחי, נחל קנה הממשיך ישר אל הים, וגבול גד הצפוני.

הרב קרלנשטיין – על נחל קנה והירקון כגבול בין אפרים למנשה, ועל תחום עולי בבל בצפון.

הרב שמעון שרייבר – הצעתו על חוף הים של זבולון, שבשיעור הוצעה בעקבותיה הצעה הפוכה.

מי קיבל, היכן ומתי

בעבר הירדן, מידי משה

ראובן, גד וחצי שבט המנשה – בערבות מואב, לפני הכניסה לארץ (במדבר לב; יהושע יג).

בגלגל

יהודה – ובתוכו נחלת כלב בחברון; ובני יוסף: אפרים וחצי שבט המנשה (פרקים יד–יז).

בשילה – שבעה גורלות, לפי הסדר (פרקים יח–יט)

בנימין הגורל הראשון	שמעון השני	זבולון השלישי	יששכר הרביעי	אשר החמישי	נפתלי השישי	דן השביעי

נחלת יהודה פרקים יד–טו

כלב וחברון (יד, ו; י–טו)

(ו) וַיִּגְּשׁוּ בְנֵי־יְהוּדָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בַּגִּלְגָּל וַיֹּאמֶר אֵלָיו כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הַקְּנִזִּי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבֶּר ה' אֶל־מֹשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹקִים עַל אֹדֹתַי וְעַל אֹדוֹתֶיךָ בְּקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ. ... **(י)** וְעַתָּה הִנֵּה הֶחֱיָה ה' אוֹתִי כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר זֶה אַרְבָּעִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מֵאָז דִּבֶּר ה' אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֶל־מֹשֶׁה אֲשֶׁר־הָלַךְ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר וְעַתָּה הִנֵּה אָנֹכִי הַיּוֹם בֶּן־חָמֵשׁ וּשְׁמֹנִים שָׁנָה. **(יא)** עוֹדֶנִּי הַיּוֹם חָזָק כַּאֲשֶׁר בְּיוֹם שָׁלְחַ אוֹתִי מֹשֶׁה כְּכֹחִי אָז וּכְכֹחִי עָתָּה לַמִּלְחָמָה וְלָצֵאת וְלָבוֹא. **(יב)** וְעַתָּה תְּנָה־לִּי אֶת־הָהָר הַזֶּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר ה' בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אַתָּה־שָׁמַעְתָּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־עֲנָקִים שָׁם וְעָרִים גְּדֹלוֹת בְּצֻרוֹת אוּלַי ה' אוֹתִי וְהוֹרַשְׁתִּים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה'. **(יג)** וַיְבָרְכֵהוּ יְהוֹשֻׁעַ וַיִּתֵּן אֶת־חֶבְרוֹן לְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה לְנַחֲלָה. **(יד)** עַל־כֵּן הָיְתָה־חֶבְרוֹן לְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הַקְּנִזִּי לְנַחֲלָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה יַעַן אֲשֶׁר מִלֵּא אַחֲרֵי ה' אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל. **(טו)** וְשֵׁם חֶבְרוֹן לְפָנִים קִרְיַת אַרְבַּע הָאָדָם הַגָּדוֹל בָּעֲנָקִים הוּא וְהָאָרֶץ שָׁקְטָה מִמִּלְחָמָה.

הראשון לקבל. עוד לפני הגורל ניגש כלב בן יפנה אל יהושע בגלגל, ומזכיר לו את שבועת משה מימי המרגלים: "אם לא הארץ אשר דרכה רגלך בה לך תהיה לנחלה". כלב מבקש דווקא את ההר שבו ישבו הענקים – חברון, קרית ארבע – וכובש אותה (טו, יג–יד). אחר כך עולה אל דביר, היא קרית ספר, ועתניאל בן קנז לוכד אותה.

ארץ יהודה

ההר, השפלה והמדבר. ארץ יהודה היא השליש הדרומי של הארץ. באמצעה הר יהודה, והוא נגמר בדרום בבקעת באר שבע, המפרידה בינו ובין הר הנגב. ממערב יורדים אל השפלה – "הגבעות הנמוכות" – ואחריה אל מישור החוף. ממזרח – מדבר יהודה, וגבולה המזרחי הוא ים המלח, מצפונו ועד דרומו. הגבול הדרומי (טו, א–ד) הוא גבול הארץ כולה בדרום, כמו בפרשת מסעי.

עמקי השפלה. במפת ההצללה רואים היטב את העמקים החוצים את השפלה. עמק האלה – שבו עמדו דוד וגלית – הוא עמק מוארך המוקף גבעות, באמצע ארץ יהודה. צפונה ממנו נחל שורק, שנחל רפאים, נחל כסלון ונחל צובה מתחברים אליו, "והוא יהיה לנו מאוד חשוב בהמשך". ועוד צפונה – עמק אילון, וגזר סוגרת אותו ממערב (היום כרמי יוסף).

מסילה עולה בית שמש

עקרון היא העיר הצפונית של ארץ פלשתים. מעקרון עולה דרך טבעית אל בית שמש, ובה הלכו הפרות עם ארון ה' שהשיבו הפלשתים (שמואל א, ו). היום עוברת שם מסילת רכבת, ואין כביש ישיר.

ערי יהודה

אחרי הגבולות באה רשימה ארוכה של למעלה ממאה ערים, מחולקת למחוזות: בנגב, בשפלה, בהר ובמדבר. בעלון לא נעסוק ברשימה; מי שרוצה ימצא את חלוקת המחוזות במפות "דעת מקרא".

כלב כובש את חברון ואת דביר (טו, יג–טו)

(יג) וּלְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה נָתַן חֵלֶק בְּתוֹךְ בְּנֵי־יְהוּדָה אֶל־פִּי ה' לִיהוֹשֻׁעַ אֶת־קִרְיַת אַרְבַּע אֲבִי הָעֲנָק הִיא חֶבְרוֹן. **(יד)** וַיֹּרֶשׁ מִשָּׁם כָּלֵב אֶת־שְׁלוֹשָׁה בְּנֵי הָעֲנָק אֶת־שֵׁשַׁי וְאֶת־אֲחִימַן וְאֶת־תַּלְמַי יְלִידֵי הָעֲנָק. **(טו)** וַיַּעַל מִשָּׁם אֶל־יֹשְׁבֵי דְּבִר וְשֵׁם־דְּבִר לְפָנִים קִרְיַת־סֵפֶר.

הגבול הצפוני של יהודה

הפסוקים (טו, ה–יב · המספרים הקטנים מסמנים את התחנות שבמפה)

(ה) וּגְבוּל קֵדְמָה יָם הַמֶּלַח עַד־קְצֵה הַיַּרְדֵּן וּגְבוּל לִפְאַת צָפוֹנָה מִלְּשׁוֹן הַיָּם מִקְצֵה הַיַּרְדֵּן[1]. **(ו)** וְעָלָה הַגְּבוּל בֵּית חָגְלָה[2] וְעָבַר מִצְּפוֹן לְבֵית הָעֲרָבָה[3] וְעָלָה הַגְּבוּל אֶבֶן בֹּהַן בֶּן־רְאוּבֵן[4]. **(ז)** וְעָלָה הַגְּבוּל דְּבִרָה מֵעֵמֶק עָכוֹר וְצָפוֹנָה פֹּנֶה אֶל־הַגִּלְגָּל אֲשֶׁר־נֹכַח לְמַעֲלֵה אַדֻמִּים[5] אֲשֶׁר מִנֶּגֶב לַנָּחַל וְעָבַר הַגְּבוּל אֶל־מֵי־עֵין שֶׁמֶשׁ[6] וְהָיוּ תֹצְאֹתָיו אֶל־עֵין רֹגֶל[7]. **(ח)** וְעָלָה הַגְּבוּל גֵּי בֶן־הִנֹּם[8] אֶל־כֶּתֶף הַיְבוּסִי מִנֶּגֶב הִיא יְרוּשָׁלָם וְעָלָה הַגְּבוּל אֶל־רֹאשׁ הָהָר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי גֵי־הִנֹּם יָמָּה אֲשֶׁר בִּקְצֵה עֵמֶק־רְפָאִים צָפוֹנָה[9]. **(ט)** וְתָאַר הַגְּבוּל מֵרֹאשׁ הָהָר אֶל־מַעְיַן מֵי נֶפְתּוֹחַ[10] וְיָצָא אֶל־עָרֵי הַר־עֶפְרוֹן[11] וְתָאַר הַגְּבוּל בַּעֲלָה הִיא קִרְיַת יְעָרִים[12]. **(י)** וְנָסַב הַגְּבוּל מִבַּעֲלָה יָמָּה אֶל־הַר שֵׂעִיר[13] וְעָבַר אֶל־כֶּתֶף הַר־יְעָרִים מִצָּפוֹנָה הִיא כְסָלוֹן[14] וְיָרַד בֵּית־שֶׁמֶשׁ[15] וְעָבַר תִּמְנָה[16]. **(יא)** וְיָצָא הַגְּבוּל אֶל־כֶּתֶף עֶקְרוֹן צָפוֹנָה[17] וְתָאַר הַגְּבוּל שִׂכְרוֹנָה[18] וְעָבַר הַר־הַבַּעֲלָה[19] וְיָצָא יַבְנְאֵל[20] וְהָיוּ תֹצְאוֹת הַגְּבוּל יָמָּה[21]. **(יב)** וּגְבוּל יָם הַיָּמָּה הַגָּדוֹל וּגְבוּל זֶה גְּבוּל בְּנֵי־יְהוּדָה סָבִיב לְמִשְׁפְּחֹתָם.

מפה א · מן הירדן עד הים

הקו האדום – הגבול לפי המוסבר בשיעור: רציף היכן שהזיהוי מקובל, מקווקו היכן שהוא משוער. הקו הכחול – הצעת הרב לנדי לעלות על גבעת צרעה. תחנות 8–9, שבתוך ירושלים, מפורטות במפה ב.

גבול אחד בשתי לשונות. הגבול הזה הוא גם הגבול הדרומי של בנימין, ובמערב – הגבול של דן. בנחלת בנימין (יח, טו–יט) הוא נכתב שוב בכיוון ההפוך, מקרית יערים אל קצה הירדן, ויש בו שינויים קטנים: "הגלגל" נעשה "גלילות", ו"בית הערבה" – "כתף מול הערבה". יש אומרים שהשינויים מכוונים, ושהם משקפים שני שלבים בקביעת הגבול.

מה ברור ומה משוער. לאורך הגבול יש מקומות ברורים יותר ומקומות ברורים פחות. ירושלים נשארה במקומה, לבית שמש ולמעלה אדומים יש זיהוי טוב, ליבנה ולעקרון – זיהוי מקובל. המקומות הברורים עוזרים להשלים את החסר: מחפשים בין עוגן לעוגן את המקומות המתאימים ביותר לשמות שבפסוק.

מן הירדן אל ירושלים תחנות 1–7

ובנחלת בנימין – אותו קטע בכיוון ההפוך (יח, יז–יט)

(יז) וְתֵצֵא מִצָּפוֹן וְיָצָא עֵין שֶׁמֶשׁ וְיָצָא אֶל־גְּלִילוֹת אֲשֶׁר־נֹכַח מַעֲלֵה אֲדֻמִּים וְיָרַד אֶבֶן בֹּהַן בֶּן־רְאוּבֵן. **(יח)** וְעָבַר אֶל־כֶּתֶף מוּל־הָעֲרָבָה צָפוֹנָה וְיָרַד הָעֲרָבָתָה. **(יט)** וְעָבַר הַגְּבוּל אֶל־כֶּתֶף בֵּית־חָגְלָה צָפוֹנָה וְהָיוּ תֹּצְאוֹת הַגְּבוּל אֶל־לְשׁוֹן יָם־הַמֶּלַח צָפוֹנָה אֶל־קְצֵה הַיַּרְדֵּן נֶגְבָּה זֶה גְּבוּל נֶגֶב.

בית חגלה והכתף (1–4)

לשון הים. הגבול יוצא "מלשון הים מקצה הירדן" – המקום שבו נשפך הירדן לים המלח. התחנה הראשונה היא בית חגלה, ושמה נשתמר במקומו לאורך כל הדורות: בפי הערבים, וכבר בתקופת האמוראים. אבל בית חגלה צפונית מן הצפוי, והגבול עושה כאן פיתול. הסבר אפשרי: ים המלח היה פעם גדול יותר, והגיע קרוב לבית חגלה.

כתף מול הערבה. "מאוד יכול להיות שזו הכתף של נחל אוג" – בתצלום האוויר רואים כתף בולטת לאורך הנחל, "תראו איזה יופי של כתף". אבן בהן בן ראובן היא מקום שקשה לזהותו; שמו לא נשאר, וכל אבן גדולה ובולטת באזור יכולה להיות אבן בהן.

מעלה אדומים (5)

"ויצא אל גלילות אשר נכח מעלה אדומים... אשר מנגב לנחל". השטח המזרחי יורד מן ההר במדרגות: ההר, אחריו החלק המישורי של המדבר, ואז צוקים תלולים אל בקעת ים המלח. ברוב המקומות אי אפשר לסלול כאן דרך; אבל האזור הזה נוח יחסית למעבר, "ולכן מאברהם אבינו ועד היום הדרכים עוברות פה" – ולא בהכרח בתוואי אחד. את שמו קיבל המעלה מן הסלעים האדומים שבראשו (שם נמצא היום היישוב מעלה אדומים). הרומאים סללו כאן דרך באלכסון אל יריחו, וקראו לה "מעלה אדומים", אף שלא ברור שזה המקום שבפסוק.

"אם יבואו יהודה ובנימין למשפט"

באיזה נחל בדיוק עבר הגבול? הפסוק אינו אומר. "אם יבואו יהודה ובנימין למשפט – לא נוכל להכריע ביניהם, אבל הכיוון ברור". המקובל הוא שהגבול עולה עם נחל אוג לאורך הכתף, עד שהוא מגיע אל מעלה אדומים.

עין שמש ועין רגל (6–7)

עין שמש. שמו של עין שמש לא נשתמר, וכל מעיין באזור יכול להתאים. "והיו תצאתיו אל עין רגל" – המילה "תצאתיו" חשובה: היא מלמדת שכאן מסתיים קו אחד, ומכאן מתחיל קו חדש.

עין רגל. עין רגל צריכה להיות סמוכה מאוד לירושלים: בסעודת אדניהו שליד עין רגל שמעו יואב ואנשיו את קול השופר ואת המולת העיר כשהמליכו את שלמה (מלכים א, א, מא). מקובל לזהותה בביר איוב, במפגש נחל קדרון וגיא בן הנם.

ירושלים תחנות 7–10

בנחלת יהודה (טו, ח)

(ח) וְעָלָה הַגְּבוּל גֵּי בֶן־הִנֹּם אֶל־כֶּתֶף הַיְבוּסִי מִנֶּגֶב הִיא יְרוּשָׁלָם וְעָלָה הַגְּבוּל אֶל־רֹאשׁ הָהָר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי גֵּי־הִנֹּם יָמָּה אֲשֶׁר בִּקְצֵה עֵמֶק־רְפָאִים צָפוֹנָה.

בנחלת בנימין (יח, טז)

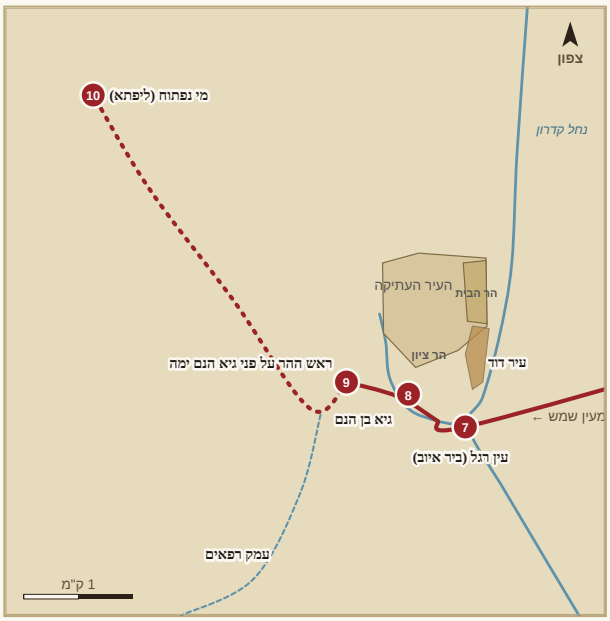
(טז) וְיָרַד הַגְּבוּל אֶל־קְצֵה הָהָר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי גֵּי בֶן־הִנֹּם אֲשֶׁר בְּעֵמֶק רְפָאִים צָפוֹנָה וְיָרַד גֵּי הִנֹּם אֶל־כֶּתֶף הַיְבוּסִי נֶגְבָּה וְיָרַד עֵין רֹגֵל.

העוגן. בסביבת ירושלים לא נשארה לנו מסורת על גיא בן הנם, על עין רגל, על "ההר" ועל עמק רפאים. "מה שנשאר – היבוסי היא ירושלים, נשארה במקומה, ולפיה אפשר לזהות את המקומות שלפניה ואחריה". לכן כאן דווקא הזיהוי טוב יחסית.

ההר השטוח. בתצלום ההצללה רואים דבר מעניין: "הרבה פעמים השפיץ של ההר הוא דווקא השטח השטוח". מרכז ירושלים של היום – גאולה, רחביה – יושב על השטח השטוח הזה, וסביבו הגבעות: רמות, נבי סמואל, רמת שלמה, הר הזיתים. העיר העתיקה ועיר דוד יושבות על שלוחה בין הגאיות.

גיא בן הנם. "ועלה הגבול גי בן הנם אל כתף היבוסי מנגב, היא ירושלים". גיא בן הנם הוא הגיא המקיף את הר ציון בצורת פרסה. מרחוק נראים עיר דוד, הר הבית והר ציון כגוש הר אחד, אף שהיה פעם גיא ביניהם. נחל קדרון מצד מזרח; שם מעיין הגיחון, שחזקיהו העביר את מימיו בנקבה אל תוך עיר דוד.

מפה ב · הגבול בסביבות ירושלים

ראש ההר ועמק רפאים (9). "אל ראש ההר אשר על פני גי הנם ימה, אשר בקצה עמק רפאים צפונה". מתלבטים: האם הכוונה להר מסוים – למשל הגבעה שממערב לגיא – או לכל האזור. וגם בעמק רפאים יש שתי אפשרויות: ערוץ הנחל, שממשיך בזגזג ונקרא היום נחל רפאים; או השטח המישורי המוגבה – שהרי "עמק" במקרא הוא שטח מישורי. כך או כך, זה האזור שנקרא היום "עמק רפאים", ויש לו עוד סיפורים בתנ"ך.

מי נפתוח (10). מקובל לזהות את מעין מי נפתוח בליפתא, בכניסה לירושלים. השם השתנה במעבר הלשונות: "נפתוח" נעשה "לפתא": הנ' התחלפה בל', והח' נעשתה א'. מכאן יוצא הגבול מערבה, אל הקסטל ואל קרית יערים.

בקיצור

בגדול מאוד הגבול עובר כך: בתוואי נחל אוג עד מצפון למעלה אדומים; מסתובב דרומה אל אזור הר הבית; עולה אל ההר ואל עמק רפאים; מגיע לליפתא; עובר דרך הקסטל; ומגיע לאזור טלז סטון ולנחל כסלון.

מליפתא אל בית שמש תחנות 10–15

בנחלת יהודה (טו, ט–י)

(ט) וְתָאַר הַגְּבוּל מֵרֹאשׁ הָהָר אֶל־מַעְיַן מֵי נֶפְתּוֹחַ וְיָצָא אֶל־עָרֵי הַר־עֶפְרוֹן וְתָאַר הַגְּבוּל בַּעֲלָה הִיא קִרְיַת יְעָרִים. **(י)** וְנָסַב הַגְּבוּל מִבַּעֲלָה יָמָּה אֶל־הַר שֵׂעִיר וְעָבַר אֶל־כֶּתֶף הַר־יְעָרִים מִצָּפוֹנָה הִיא כְסָלוֹן וְיָרַד בֵּית־שֶׁמֶשׁ וְעָבַר תִּמְנָה.

בנחלת בנימין (יח, יד–טו)

(יד) וְתָאַר הַגְּבוּל וְנָסַב לִפְאַת־יָם נֶגְבָּה מִן־הָהָר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי בֵית־חוֹרוֹן נֶגְבָּה וְהָיוּ תֹצְאֹתָיו אֶל־קִרְיַת־בַּעַל הִיא קִרְיַת יְעָרִים עִיר בְּנֵי יְהוּדָה זֹאת פְּאַת־יָם. **(טו)** וּפְאַת־נֶגְבָּה מִקְצֵה קִרְיַת יְעָרִים וְיָצָא הַגְּבוּל יָמָּה וְיָצָא אֶל־מַעְיַן מֵי נֶפְתּוֹחַ.

הר עפרון (11). את השם עפרון אנו מכירים מפרשת חיי שרה. בין ליפתא לקרית יערים יש הר אחד בולט – הקסטל. "כשיורדים מהקסטל עולים לירושלים, וכשיורדים מירושלים עולים לקסטל". הקסטל הוא, לפי המקובל, הר עפרון.

קרית יערים (12). לקרית יערים יש זיהוי טוב, ליד אבו גוש וטלז סטון של היום. הפסוק קורא לה גם "בעלה", ובנחלת בנימין – "קרית בעל" (יח, יד). כאן עובר הגבול מערבה, אל ערוץ נחל כסלון.

שתי קריות

מן התנ"ך מוכח שיש שני מקומות: קרית יערים וגבעת קריה, אחת ליהודה ואחת לבנימין. זה נותן פתח לתוזוזות: ייתכן שקרית יערים של המקרא אינה המקום שנקרא היום כך, מצפון לוואדי, אלא הגבעה שמדרום לו. היום, על סמך השם הערבי, "קרית יערים" היא הצפונית ו"גבעת יערים" הדרומית – ובתנ"ך אולי להפך. אם כך, אחת הכתפיים שבאזור היא "כתף הר יערים", והגבול ממשיך משם עם ערוץ הנחל.

הר שעיר (13). אין כאן הר מסוים בשם הזה; כל האזור הררי. כנראה "שעיר" הוא כמו "יערים" – הר מיוער, שהעצים בו כשערות. גם היום האזור מיוער, בזכות השקעה גדולה בנטיעות.

כסלון (14). "כתף הר יערים מצפונה היא כסלון". שם הכפר הערבי כסלא שימר את השם, והיום עומד שם מושב כסלון. מאוד יכול להיות שהגבול ממשיך עם הנחל: אנחנו יודעים שהתחנה הבאה היא בית שמש, והנחל באמת מוביל אליה.

לראות מן הכביש

מי שנוסע בכביש 1 לירושלים, אחרי שער הגיא, מתפתל בין ההרים, ולפני טלז סטון רואה מימין, למטה, ערוץ ענק "כמו קערה" – זה ערוץ נחל כסלון. "אפשר להראות לילדים: הנה כתף הר יערים מצפונה היא כסלון".

בית שמש (15). בית שמש היא אחד העוגנים הבטוחים של הגבול: תל בית שמש יושב בדיוק בתחילת הקשת של נחל שורק, מעל העמק. מכאן "וירד בית שמש" – הגבול יורד מן ההר אל השפלה, ועובר אל המפה המערבית. נחל כסלון מתחבר כאן לנחל שורק, יחד עם נחל רפאים ונחל צובה, וכל המים זורמים בערוץ אחד גדול – "רואים כאן ממש את ההמשך הטבעי של הנחל".

מבית שמש אל הים תחנות 15–21

תמנה (16). לתמנה אין זיהוי משכנע; כל תל עתיק באזור יכול להיות תמנה. היא נזכרת בסיפורי שמשון.

כתף עקרון צפונה (17). עקרון היא העיר הצפונית של פלשתים. בהתחלה רצו לזהות אותה בכל תל עתיק באזור, עד שבתל מקנה נמצאה כתובת הקדשה של מקדש, שכתוב בה שהקדיש אותו "שר עקרון". אבל הזיהוי הזה אינו הכרחי: "מותר לו להקדיש מקדש גם בעיר שלידו". כך או כך, עקרון צריכה להיות באזור הזה. ואין לה כאן כתף בולטת כמו הכתפיים שבהר; אולי הכתף היא הרכס הנמוך הסמוך לה.

שכרונה והר הבעלה (18–19). לשכרונה אין זיהוי. "ועבר הר הבעלה" – איזה הר יש במישור? מקובל שזה רכס הגבעות הנמוך שבשפלה, רכס כורכר שעל צפונו יושבת היום גבעת ברנר. "יחסית לשפלה – כן יכול להיקרא הר". הרכס ממשיך בדיוק בכיוון שבו הגבול צריך ללכת: מבית שמש ועקרון אל יבנה.

יבנאל והים (20–21). יבנאל של יהודה היא יבנה (לא כמו יבנאל של נפתלי, שהשם שלה לא נשתמר). "והיו תצאות הגבול ימה" – מאוד מסתבר שהגבול ממשיך עם נחל שורק עד הים: רכסי הכורכר נעצרים במקום שבו הנחל פורץ דרכם. מקום השפך זז במשך השנים, בגלל החולות.

האם נחל הוא גבול הגיוני?

בין שני עמים יריבים לא היינו מצפים שנחל רגיל יהיה גבול – כל אחד ירצה את שני צדיו. אבל בין שני שבטים שבאים יחד לחלוק את הארץ, מאוד הגיוני שהנחל יהיה באמצע. תוואי של נחל ברור, ובדרך כלל אינו משתנה. אין צורך שהגבול ילך בדיוק בכל פיתול – "פחות או יותר בתוואי הנחל".

שאלה לעיון: מה עם צרעה?

במפתו של הרב לנדי – שכמעט בכל הגבול זהה למה שראינו – יש תוספת משמעותית: ליד בית שמש עולה הגבול על גבעת צרעה, ואינו הולך עם ערוץ נחל שורק. הסיבה: צרעה נמנית בערי יהודה (טו, לג), ולכן הגבול צריך לכלול אותה.

אבל גבול כזה אינו מסתבר – מדוע יעזוב הגבול פתאום את ערוץ הנחל ויטפס על גבעה? וגם לשון הפסוק, "וירד בית שמש ועבר תמנה", אינה רומזת שהגבול עולה על גבעות צרעה. יש כמה יישובים: או שהרב לנדי צודק והגבול באמת עשה זגזג; או שערי דן היו מובלעות בתוך נחלת יהודה; או שיש לחלק בין העיר צרעה ובין שדותיה.

שמעון (יט, א–ב; ח–ט)

(א) וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל הַשֵּׁנִי לְשִׁמְעוֹן לְמַטֵּה בְנֵי־שִׁמְעוֹן לְמִשְׁפְּחוֹתָם וַיְהִי נַחֲלָתָם בְּתוֹךְ נַחֲלַת בְּנֵי־יְהוּדָה. **(ב)** וַיְהִי לָהֶם בְּנַחֲלָתָם בְּאֵר־שֶׁבַע וְשֶׁבַע וּמוֹלָדָה. ... **(ח)** וְכָל־הַחֲצֵרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹת הֶעָרִים הָאֵלֶּה עַד־בַּעֲלַת בְּאֵר רָאמַת נֶגֶב זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי־שִׁמְעוֹן לְמִשְׁפְּחֹתָם. **(ט)** מֵחֶבֶל בְּנֵי יְהוּדָה נַחֲלַת בְּנֵי שִׁמְעוֹן כִּי־הָיָה חֵלֶק בְּנֵי־יְהוּדָה רַב מֵהֶם וַיִּנְחֲלוּ בְנֵי־שִׁמְעוֹן בְּתוֹךְ נַחֲלָתָם.

נחלה בתוך נחלה. לשמעון אין גבולות משלו. נחלתו היא אחד המחוזות של יהודה – כל אזור באר שבע. באר שבע ושבע הן שתי ערים סמוכות זו לזו. את רוב הערים קשה לזהות, אבל ברור שזה חבל ארצו.

נחלת בנימין פרק יח

בשילה. אחרי שיהודה ובני יוסף קיבלו את חלקם, נקהלה העדה בשילה. יהושע שלח שלושה אנשים מכל שבט לכתוב את הארץ לשבעה חלקים, והגורל נפל לפני ה׳: וַיִּשְׁלֵךְ לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ גּוֹרָל בְּשִׁלֹה לִפְנֵי ה׳ וַיְחַלֶּק־שָׁם יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הָאָרֶץ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמַחְלְקֹתָם (יח, י).

גבולות בנימין (יח, יא–יד; כ)

(יא) וַיַּעַל גּוֹרַל מַטֵּה בְנֵי־בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם וַיֵּצֵא גְּבוּל גּוֹרָלָם בֵּין בְּנֵי יְהוּדָה וּבֵין בְּנֵי יוֹסֵף. **(יב)** וַיִּהִי לָהֶם הַגְּבוּל לִפְאַת צָפוֹנָה מִן־הַיַּרְדֵּן וְעָלָה הַגְּבוּל אֶל־כֶּתֶף יְרִיחוֹ מִצָּפוֹן וְעָלָה בָהָר יָמָּה וְהָיוּ תֹצְאֹתָיו מִדְבַּרָה בֵּית אָוֶן. **(יג)** וְעָבַר מִשָּׁם הַגְּבוּל לוּזָה אֶל־כֶּתֶף לוּזָה נֶגְבָּה הִיא בֵּית־אֵל וְיָרַד הַגְּבוּל עַטְרוֹת אַדָּר עַל־הָהָר אֲשֶׁר מִנֶּגֶב לְבֵית־חוֹרוֹן תַּחְתּוֹן. **(יד)** וְתָאַר הַגְּבוּל וְנָסַב לִפְאַת־יָם נֶגְבָּה מִן־הָהָר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי בֵית־חוֹרוֹן נֶגְבָּה וְהָיוּ תֹצְאֹתָיו אֶל־קִרְיַת־בַּעַל הִיא קִרְיַת יְעָרִים עִיר בְּנֵי יְהוּדָה זֹאת פְּאַת־יָם. ... **(כ)** וְהַיַּרְדֵּן יִגְבֹּל־אֹתוֹ לִפְאַת־קֵדְמָה זֹאת נַחֲלַת בְּנֵי בִנְיָמִן לִגְבוּלֹתֶיהָ סָבִיב לְמִשְׁפְּחֹתָם.

גבול אחד – שני תיאורים

בנחלת יהודה (טו, ה–ט) – ממזרח למערב	בנחלת בנימין (יח, יד–יט) – ממערב למזרח, בסדר הפוך
קצה הירדן	קצה הירדן
בית חגלה	כתף בית חגלה
בית הערבה	כתף מול הערבה
אבן בהן בן ראובן	אבן בהן בן ראובן
הגלגל אשר נכח למעלה אדמים	גלילות אשר נכח מעלה אדמים
מי עין שמש	עין שמש
עין רגל	עין רגל
גי בן הנם, כתף היבוסי	גי הנם, כתף היבוסי
ראש ההר... בקצה עמק רפאים	קצה ההר... בעמק רפאים
מעין מי נפתוח	מעין מי נפתוח
ערי הר עפרון	–
בעלה היא קרית יערים	קצה קרית יערים

בין יהודה ליוסף. נחלת בנימין היא רצועה צרה בין שני השבטים הגדולים. גבולה הדרומי הוא גבולו הצפוני של יהודה, שכבר הכרנו (עמ׳ 4), וכאן הוא כתוב שוב מן המערב אל המזרח. גבולה הצפוני הוא גבולו הדרומי של יוסף, הכתוב גם בפרק טז: "עלה מיריחו בהר בית אל, ויצא מבית אל לוזה... עד גבול בית חרון תחתון".

בית אל ובית און. הגבול עולה מן הירדן אל כתף יריחו, ומשם במדבר אל "מדברה בית און", ואחר כך אל לוז, היא בית אל. בפרק טז כתוב במקום הזה "בהר בית אל". יש שכתבו שבית אל ובית און הם מקום אחד, ויש מתווכחים. מקובל לזהות את בית אל בביתין, ואת בית און בסביבתה.

עטרות אדר ובית חורון. "וירד הגבול עטרות אדר על ההר אשר מנגב לבית חרון תחתון". כאן מסתיים גבולו הצפוני של בנימין – באמצע הארץ, ולא בים. משם הוא פונה דרומה, "לפאת ים", עד קרית יערים – וזה גבולו המערבי. בית חורון העליון והתחתון שמרו את שמם בכפרים בית עור אל-פוקא ובית עור א-תחתא ("בית עור" הוא שיבוש של "בית חורון").

רמה מישורית. ארץ בנימין נמוכה מעט מהר יהודה ומהר אפרים: היא רמה מישורית יותר, בגובה של כ-750 מטר, מעין הפסקה בין שני גושי ההרים. מי שעומד בנבי סמואל רואה את השטח המישורי הזה פרוש לפניו.

מעלה בית חורון ונחלת דן

הדרך שחוצה את בנימין. דרך בית חורון – בערך מסלולו של כביש 443 של היום – חוצה את ארץ בנימין ממזרח למערב, מן ההר אל השפלה. על דרכים יש בדרך כלל מלחמות, ועל הדרך הזאת נערכו כמה מן המלחמות המפורסמות במקרא:

יהושע

"שמש בגבעון דום, וירח בעמק אילון". גבעון באמצע הדרך, ועמק אילון במערב; יהושע רדף את מלכי האמורי במורד בית חורון, מגבעון ועד עמק אילון.

שאול

שאול ויונתן הכו את פלשתים "ממכמש אילונה" – ממכמש שבמזרח, לאורך אותו קו, עד עמק אילון.

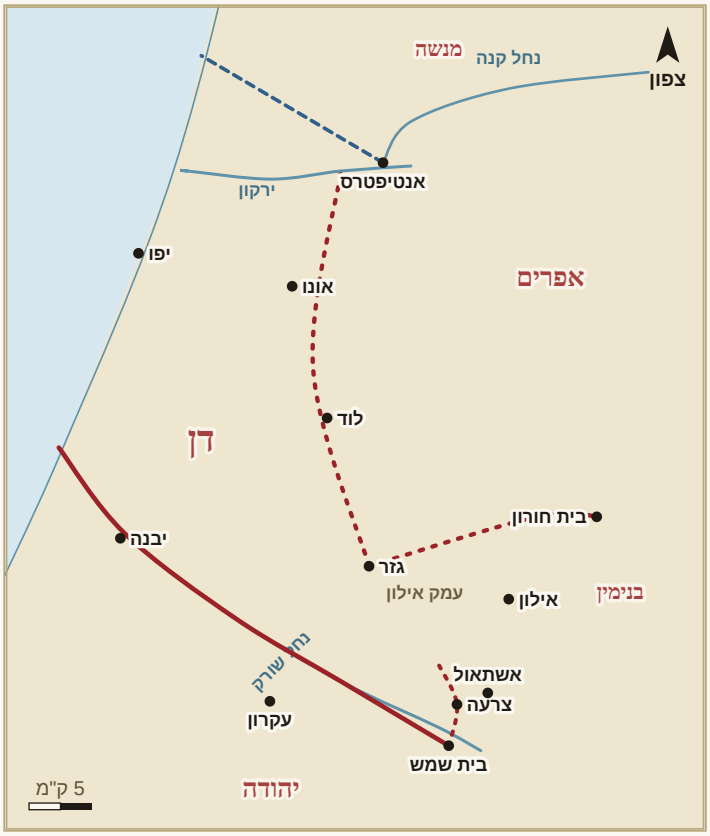
דוד

הפלשתים באו מדרום, לעמק רפאים. דוד בא מאחוריהם וחסם את דרכם, והם ברחו צפונה בדרך הזאת. דוד הכה אותם "מגבע עד בואך גזר" – בשפלה, ולא המשיך אחריהם לארצם.

נחלת דן (יט, מ–מח)

(מ) לְמַטֵּה בְנֵי־דָן לְמִשְׁפְּחֹתָם יָצָא הַגּוֹרָל הַשְּׁבִיעִי.
(מא) וַיְהִי גְּבוּל נַחֲלָתָם צָרְעָה וְאֶשְׁתָּאוֹל וְעִיר שָׁמֶשׁ.
(מב) וְשַׁעַלַבִּין וְאַיָּלוֹן וְיִתְלָה. **(מג)** וְאֵילוֹן וְתִמְנָתָה
וְעֶקְרוֹן. **(מד)** וְאֶלְתְּקֵה וְגִבְּתוֹן וּבַעֲלָת. **(מה)** וִיהֻד
וּבְנֵי־בְרַק וְגַת־רִמּוֹן. **(מו)** וּמֵי הַיַּרְקוֹן וְהָרַקּוֹן
עִם־הַגְּבוּל מוּל יָפוֹ. **(מז)** וַיֵּצֵא גְּבוּל־בְּנֵי־דָן מֵהֶם
וַיַּעֲלוּ בְנֵי־דָן וַיִּלָּחֲמוּ עִם־לֶשֶׁם וַיִּלְכְּדוּ אוֹתָהּ וַיַּכּוּ
אוֹתָהּ לְפִי־חָרֶב וַיִּרְשׁוּ אוֹתָהּ וַיֵּשְׁבוּ בָהּ וַיִּקְרְאוּ
לְלֶשֶׁם דָּן כְּשֵׁם דָּן אֲבִיהֶם. **(מח)** זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה
בְנֵי־דָן לְמִשְׁפְּחֹתָם הֶעָרִים הָאֵלֶּה וְחַצֵּרֵיהֶן.

מפה ג · נחלת דן

הקו הכחול – נחל קנה ממשיך ישר אל הים (הרב לנדי). צרעה ואשתאול – מצפון לבית שמש.

בלי גבולות. לדן לא כתובים גבולות, אלא רשימת ערים בלבד. הגבולות נלמדים מן השכנים: בדרום – גבול יהודה, שהולך עם נחל שורק; בצפון-מזרח – אפרים, שגבולו מגיע "עד בית חרון תחתון ועד גזר, והיו תצאתיו ימה"; ובצפון – "מי הירקון והרקון, עם הגבול מול יפו".

צרעה ואשתאול. בין צרעה ובין אשתאול "החלה רוח ה' לפעם" את שמשון, שהיה משבט דן (שופטים יג, כה), ושם גם נקבר. גם תמנתה, שאליה ירד שמשון, נמנית בערי דן.

שאלות בנחלת דן

הפסוקים על הגבול שבין אפרים, מנשה ודן (טז, ג; יז, ט; יט, מו)

(ג) וְיָרַד־יָמָּה אֶל־גְּבוּל הַיַּפְלֵטִי עַד גְּבוּל בֵּית־חוֹרֹן תַּחְתּוֹן וְעַד־גָּזֶר וְהָיוּ תֹצְאֹתָו יָמָּה. ... **(ט)** וְיָרַד הַגְּבוּל נַחַל קָנָה נֶגְבָּה לַנַּחַל עָרִים הָאֵלֶּה לְאֶפְרַיִם בְּתוֹךְ עָרֵי מְנַשֶּׁה וּגְבוּל מְנַשֶּׁה מִצָּפוֹן לַנַּחַל וַיְהִי תֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה. ... **(מו)** וּמֵי הַיַּרְקוֹן וְהָרַקּוֹן עִם־הַגְּבוּל מוּל יָפוֹ.

בנחלת דן, מכל צד שמתחילים, יש מה לברר – מן הדרום ועד הצפון:

צרעה ואשתאול. צרעה ואשתאול נמנות בראש ערי דן – ושתיהן נמנות גם בין ערי יהודה (טו, לג). ראינו שהרב לנדי משרטט את גבול יהודה כך שיכלול את צרעה, ושבשיעור הוקשה על כך (עמ' 8).

גזר. לגזר, לשם שינוי, יש זיהוי ודאי: נמצאו סביבה כתובות "תחום גזר" – "כמו שלט: ברוכים הבאים לגזר". אבל דווקא גזר מצריכה עיון: אפרים צריך להגיע עד גזר ומשם לים, וגזר נכנסת עמוק לתוך האזור של דן. אם נמתח קו ישר מבית חורון וגזר אל הים – לא יישאר לדן כמעט כלום.

ערי בנימין בשפלה. בדברי הימים אנו מוצאים פתאום באזור הזה ערים של בנימין – לוד ואונו. על כל בעיה עונים בנפרד:

- על ערי בנימין – שאחרי שדן עלה לצפון, התפשט בנימין לכאן.
- על גזר – שהגבול הולך כך שנשאר לאפרים "צוואר בקבוק" צר עד הים; או שכל ערי דן היו מובלעות ("התנחלויות") בתוך שטחי יהודה ואפרים.
- על צרעה – מה שראינו בגבול יהודה.

הירקון ונחל קנה – שתי שיטות

בצפון, נחל קנה הוא הגבול בין אפרים למנשה, "והיו תצאתיו הימה". אבל נחל קנה אינו מגיע לים לבדו: הוא מתחבר לירקון.

הרב קרלנשטיין הסביר שנחל קנה, יחד עם הירקון שהוא מתחבר אליו, הוא הגבול בין אפרים למנשה. ומה עם "מי הירקון והרקון" של דן? לדבריו, הירקון זרם פעם באפיק אחר, ובין הגבעות רואים את התוואי העתיק שלו.

הרב לנדי הסביר שנחל קנה ממשיך בקו ישר אל הים, ואינו הולך עם החיבור לירקון; והירקון הוא גבול אחר, בין אפרים לדן.

דן עולה צפונה

"ויצא גבול בני דן מהם": נחלתם צרה להם, והם לא הסתדרו בה. הם עלו צפונה, לחמו עם לשם, לכדוה וקראו לה דן – בתל דן של היום, ליד מקורות הירדן. גבולות דן שבצפון אינם מתוארים בספר יהושע.

יוספוס

יוסף בן מתתיהו נותן לדן את כל החוף מאשדוד ועד דור. זה אינו מסתדר עם הפסוקים, ובזמנו כבר לא היו נחלות השבטים קיימות – "לא חייבים להתחשב במה שהוא אומר".

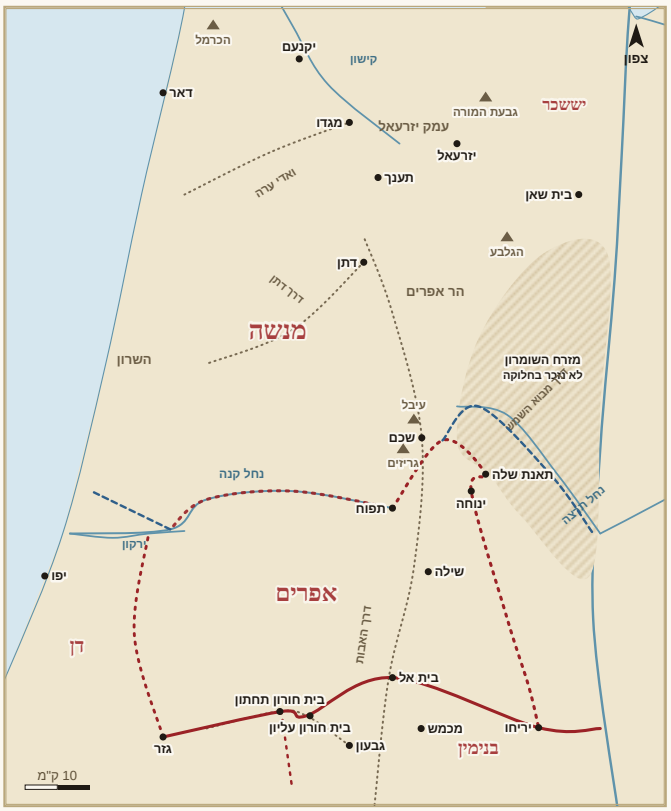
מרכז הארץ: ההר, העמק והדרכים

הר אפרים והשרון. מה שקרוי היום "השומרון" נקרא בתנ"ך "הר אפרים". "שומרון" במקרא היא העיר שבנה עמרי, שהייתה עיר מלוכה למלכי ישראל, ועל שמה קוראים היום לכל ההר. ממול ההר, ליד הים, משתרע מישור החוף – השרון.

מתחלף הסדר. צפונה מתחלף הסדר: באמצע הארץ יש עמק – עמק יזרעאל, "העמק הגדול" בלשון יוספוס – ובקרבת הים יש הר, הכרמל, הנכנס עד הים ("וככרמל בים יבוא"). בעמק בולטים הגלבוע (מלחמת שאול), גבעת המורה (מלחמת גדעון) והתבור. הר אפרים הוא המשכו של הר יהודה, אבל ביניהם ארץ בנימין, הנמוכה יותר.

הדרכים הטבעיות. היום, כשרוצים לסלול דרך, בונים גשרים ומנהרות. בעבר הלכו לפי התוואי הטבעי – וחשוב להכיר אותו, כי הוא עוזר להבין דברים רבים בתנ"ך.

מפה ד · בנימין, אפרים ומנשה

אדום – גבול לפי הזיהויים המקובלים; כחול – קו טופוגרפי (הרב לנדי); מקווקו אפור – דרכים; מקווקו חום – מזרח השומרון.

בקעת הירדן. מן הכנרת ועד ים המלח (היום כביש 90). מי שרוצה לעבור מן הבקעה אל הים יכול לעבור דרך עמק יזרעאל.

דרך מבוא השמש. בפרשת ראה: "אחרי דרך מבוא השמש, בארץ הכנעני היושב בערבה". זו דרך שעולה מבקעת הירדן מערבה, בקשת גדולה סביב הר כביר, בערוץ נחל תרצה – עד שכם. "ערבה" בתנ"ך היא בקעת הירדן, וגם החלק הזה נמוך כמוה. כך מסביר הפסוק את מקומם של גריזים ועיבל: לכו בדרך שחוצה את הארץ ממזרח למערב – ותגיעו אליהם.

שכם. גריזים ועיבל עומדים כשער באמצע הארץ, ושכם בבקע שביניהם. כאן נפגשות דרך מבוא השמש ודרך ההר. כאן אמר חמור: "והארץ הנה רחבת ידים לפניהם" – והצביע על העמק הגדול שליד ההרים.

דרך דתן. דרך טבעית נוספת חוצה את ההר באלכסון ליד דותן. יש מי שהסביר שיוסף נשלח לדותן, כי שם עברו השיירות; וכך מכרוהו לישמעאלים שבאו מגלעד בדרכם למצרים.

ואדי ערה. דרך הים, שממצרים צפונה, מגיעה לרכס רמות מנשה וחוצה אותו בוואדי ערה, מבנימינה עד מגדו. כך הלך פרעה נכו צפונה, ויאשיהו, שבא מירושלים, יצא לחסום אותו בסוף הוואדי: "וימיתהו במגדו". (בספרו של הרב לנדי: יאשיהו ידע שהוא חלש מפרעה, ולכן תפס אותו בנקודת התורפה.)

דרך האבות. על גב ההר אין סוללים דרך בכל מקום, אבל לכל אורכו יש מעין "שדרה" – מן הצפון ועד באר שבע (היום כביש 60). בה הלך אברהם: שכם, בית אל, חברון. ומניין שבית אל על הדרך? יעקב יצא מבאר שבע לחרן, ו"פגע במקום" – בדרכו.

נחלת אפרים פרק טז

הפסוקים (טז, א–י)

(א) וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל לִבְנֵי יוֹסֵף מִיַּרְדֵּן יְרִיחוֹ לְמֵי יְרִיחוֹ מִזְרָחָה הַמִּדְבָּר עֹלֶה מִירִיחוֹ בָּהָר בֵּית־אֵל. **(ב)** וְיָצָא מִבֵּית־אֵל לוּזָה וְעָבַר אֶל־גְּבוּל הָאַרְכִּי עֲטָרוֹת. **(ג)** וְיָרַד־יָמָּה אֶל־גְּבוּל הַיַּפְלֵטִי עַד גְּבוּל בֵּית־חוֹרֹן תַּחְתּוֹן וְעַד־גָּזֶר וְהָיוּ תֹצְאֹתָו יָמָּה. **(ד)** וַיִּנְחֲלוּ בְנֵי־יוֹסֵף מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם. **(ה)** וַיְהִי גְּבוּל בְּנֵי־אֶפְרַיִם לְמִשְׁפְּחֹתָם וַיְהִי גְּבוּל נַחֲלָתָם מִזְרָחָה עַטְרוֹת אַדָּר עַד־בֵּית חוֹרֹן עֶלְיוֹן. **(ו)** וְיָצָא הַגְּבוּל הַיָּמָּה הַמִּכְמְתָת מִצָּפוֹן וְנָסַב הַגְּבוּל מִזְרָחָה תַּאֲנַת שִׁלֹה וְעָבַר אוֹתוֹ מִמִּזְרַח יָנוֹחָה. **(ז)** וְיָרַד מִיָּנוֹחָה עֲטָרוֹת וְנַעֲרָתָה וּפָגַע בִּירִיחוֹ וְיָצָא הַיַּרְדֵּן. **(ח)** מִתַּפּוּחַ יֶלֶךְ הַגְּבוּל יָמָּה נַחַל קָנָה וְהָיוּ תֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי־אֶפְרַיִם לְמִשְׁפְּחֹתָם. **(ט)** וְהֶעָרִים הַמִּבְדָּלוֹת לִבְנֵי אֶפְרַיִם בְּתוֹךְ נַחֲלַת בְּנֵי־מְנַשֶּׁה כָּל־הֶעָרִים וְחַצְרֵיהֶן. **(י)** וְלֹא הוֹרִישׁוּ אֶת־הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בְּגָזֶר וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקֶרֶב אֶפְרַיִם עַד־הַיּוֹם הַזֶּה וַיְהִי לְמַס־עֹבֵד.

בפסוקי בני יוסף יש ארבע קבוצות, וכדאי להבחין ביניהן (ראו מפה ד):

1. גבול יוסף בדרום (א–ג). מיריחו בהר בית אל, לוזה, עטרות, בית חורון התחתון, גזר והים – זה בדיוק גבולו הצפוני של בנימין (יח, יב–יג), אלא שבנימין נגמר בבית חורון, ואפרים ממשיך עד הים. "והיו תצאתו ימה" – אולי הכוונה לנחלים שליד גזר, ולא לקו ישר אל הים.

2. "עטרות אדר עד בית חורון עליון" (ה). פסוק זה צריך ביאור: קודם נאמר שעטרות אדר "מנגב לבית חרון תחתון", ועכשיו הגבול הולך ממנה עד בית חורון העליון – מרחק קטן מאוד. יוצא קו קטן, שאינו בדיוק גבול מזרחי. אולי זה באמת קו קצר, ועדיין איננו בגבול המזרחי העיקרי.

3. אל המכמתת (ו). "ויצא הגבול הימה המכמתת מצפון" – הפסוק מדלג על כל הקו שבין אפרים למנשה, כי בו יטפל בהמשך. בנחלת מנשה כתוב: "מאשר המכמתת אשר על פני שכם" – ומכאן שהמכמתת בסביבת שכם. המקובל: העמק שממזרח לשכם.

4. הגבול המזרחי (ו–ז). מן המכמתת – תאנת שלה, ינוחה, עטרות, נערתה, יריחו והירדן. **הרב לנדי** מאמין מאוד בגבולות טופוגרפיים, ולכן שרטט את הקו לפי הדרך – בערוץ נחל תרצה ודרך מבוא השמש, סביב הר כביר. **ובשיעור הוסכר**: אם נלך לפי הזיהויים המקובלים של תאנת שלה ושל ינוחה, יוצא קו דרומי יותר – ונוריד מנחלת אפרים.

בקיצור: גבולות אפרים

- **דרום:** מיריחו בהר בית אל, עטרות אדר, בית חורון התחתון, גזר – ואל הים.
- **מזרח:** מן המכמתת שליד שכם – תאנת שלה, ינוחה, עטרות, נערתה – ליריחו ולירדן.
- **צפון:** מתפוח בנחל קנה אל הים; ומתפוח אל המכמתת.
- **ובתוך מנשה:** "הערים המבדלות לבני אפרים".

תפוח ונחל קנה (ח)

"מתפוח ילך הגבול ימה נחל קנה". לתפוח אין מסורת ממשית, אבל ברור שהיא בראש נחל קנה. הנחל מפריד בין אפרים למנשה מתפוח ועד הים.

נחלת מנשה פרק יז

הפסוקים (יז, א; ז–יב)

(א) וַיְהִי הַגּוֹרָל לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה כִּי־הוּא בְּכוֹר יוֹסֵף לְמָכִיר בְּכוֹר מְנַשֶּׁה אֲבִי הַגִּלְעָד כִּי הוּא הָיָה אִישׁ מִלְחָמָה וַיְהִי־לוֹ הַגִּלְעָד וְהַבָּשָׁן. ... **(ז)** וַיְהִי גְּבוּל־מְנַשֶּׁה מֵאָשֵׁר הַמִּכְמְתָת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי שְׁכֶם וְהָלַךְ הַגְּבוּל אֶל־הַיָּמִין אֶל־יֹשְׁבֵי עֵין תַּפּוּחַ. **(ח)** לִמְנַשֶּׁה הָיְתָה אֶרֶץ תַּפּוּחַ וְתַפּוּחַ אֶל־גְּבוּל מְנַשֶּׁה לִבְנֵי אֶפְרָיִם. **(ט)** וְיָרַד הַגְּבוּל נַחַל קָנָה נֶגְבָּה לַנַּחַל עָרִים הָאֵלֶּה לְאֶפְרַיִם בְּתוֹךְ עָרֵי מְנַשֶּׁה וּגְבוּל מְנַשֶּׁה מִצָּפוֹן לַנַּחַל וַיְהִי תֹּצְאֹתָיו הַיָּמָּה. **(י)** נֶגְבָּה לְאֶפְרַיִם וְצָפוֹנָה לִמְנַשֶּׁה וַיְהִי הַיָּם גְּבוּלוֹ וּבְאָשֵׁר יִפְגְּעוּן מִצָּפוֹן וּבְיִשָּׂשכָר מִמִּזְרָח. **(יא)** וַיְהִי לִמְנַשֶּׁה בְּיִשָּׂשכָר וּבְאָשֵׁר בֵּית־שְׁאָן וּבְנוֹתֶיהָ וְיִבְלְעָם וּבְנוֹתֶיהָ וְאֶת־יֹשְׁבֵי דאר וּבְנוֹתֶיהָ וְיֹשְׁבֵי עֵין־דֹּר וּבְנוֹתֶיהָ וְיֹשְׁבֵי תַעְנַךְ וּבְנוֹתֶיהָ וְיֹשְׁבֵי מְגִדּוֹ וּבְנוֹתֶיהָ שְׁלֹשֶׁת הַנָּפֶת. **(יב)** וְלֹא יָכְלוּ בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְהוֹרִישׁ אֶת־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וַיּוֹאֶל הַכְּנַעֲנִי לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ הַזֹּאת.

ערים מעורבות. "ערים האלה לאפרים בתוך ערי מנשה". מה הכוונה? כנראה כך: מצפון לנחל קנה הקרקע של מנשה, ויש בה ערים של אפרים; מדרום לנחל הקרקע של אפרים, ויש בה ערים של מנשה. למה מעורבבים? שבטים קיבלו לפעמים זה בתוך זה, אבל כאן "נראה שיש עניין מכוון לערבב אותם": אף שקיבלו נחלות נפרדות, רצו שבני יוסף יישארו מאוחדים, כמו שבט אחד.

מנשה בשבטי הצפון. "ובאשר יפגעון מצפון וביששכר ממזרח". מנשה קיבל ערים בתוך יששכר ואשר – בית שאן, יבלעם, תענך ומגדו בעמק, ודאר שעל חוף הים. "והכנעני הואיל לשבת בארץ הזאת": אלה ערי העמק החזקות, עם רכב הברזל.

של מי הכרמל?

"במפות רבות של ארץ ישראל ציירו את הכרמל כשייך למנשה – וזה לכאורה לא יכול להיות". דאר, שממערב לכרמל, היא עיר של מנשה בתוך אשר – ומכאן שהשטח שסביבה, והכרמל עמו, הוא של אשר. ויש מדרש שהכרמל הוא "ראשו של אשר".

מדרש אחר נותן את הכרמל לזבולון. אפשר לחלק: חלק לזה וחלק לזה. אבל לתת את הכרמל למנשה – קשה מאוד. רק החלק הדרומי, שנקרא היום רמות מנשה, היה שלו.

ארץ ישראל בחז"ל: יהודה, גליל ועבר הירדן

בחז"ל הארץ מחולקת ל"יהודה, גליל ועבר הירדן". יש מן המפרשים שהבינו שיהודה והגליל נושקים זה לזה. אבל "יותר נראה במציאות" שהם רחוקים מאוד זה מזה: הגליל מסתיים בעמק ובכרמל, ויהודה – בדרום. "כל השטח שבאמצע הוא שטח מת, לא מדובר עליו הרבה בחז"ל". בשומרון ישבו הכותים – רצועה ארוכה של ארץ כותים.

ולמה השומרון והשרון כמעט אינם נזכרים? כי היו שטחים פחות שימושיים. השומרון היה ברובו מיוער – "יער אפרים". והשרון היה כולו ביצות, עד שהתורכים כרתו את היערות לפחם לרכבות, ועד שהמתיישבים היהודים יבשו את הביצות.

"עלה לך היערה" יז, יד–יח

תלונת בני יוסף (יז, יד–יח)

(יד) וַיְדַבְּרוּ בְּנֵי יוֹסֵף אֶת־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר מַדּוּעַ נָתַתָּה לִּי נַחֲלָה גּוֹרָל אֶחָד וְחֶבֶל אֶחָד וַאֲנִי עַם־רָב עַד אֲשֶׁר־עַד־כֹּה בֵּרַכַנִי ה'. **(טו)** וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְהוֹשֻׁעַ אִם־עַם־רַב אַתָּה עֲלֵה לְךָ הַיְעָרָה וּבֵרֵאתָ לְךָ שָׁם בְּאֶרֶץ הַפְּרִזִּי וְהָרְפָאִים כִּי־אָץ לְךָ הַר־אֶפְרָיִם. **(טז)** וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יוֹסֵף לֹא־יִמָּצֵא לָנוּ הָהָר וְרֶכֶב בַּרְזֶל בְּכָל־הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בְּאֶרֶץ־הָעֵמֶק לַאֲשֶׁר בְּבֵית־שְׁאָן וּבְנוֹתֶיהָ וְלַאֲשֶׁר בְּעֵמֶק יִזְרְעֶאל. **(יז)** וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־בֵּית יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם וְלִמְנַשֶּׁה לֵאמֹר עַם־רַב אַתָּה וְכֹחַ גָּדוֹל לָךְ לֹא־יִהְיֶה לְךָ גּוֹרָל אֶחָד. **(יח)** כִּי הַר יִהְיֶה־לָּךְ כִּי־יַעַר הוּא וּבֵרֵאתוֹ וְהָיָה לְךָ תֹּצְאֹתָיו כִּי־תוֹרִישׁ אֶת־הַכְּנַעֲנִי כִּי רֶכֶב בַּרְזֶל לוֹ כִּי חָזָק הוּא.

שאלה גדולה: מי קיבל את מזרח השומרון?

שאלה גדולה: כל החצי המזרחי של השומרון – מצפון לשכם ועד העמק, ומן ההר עד הירדן – כמעט אינו נזכר בחלוקה. אצל מנשה כתוב רק שגבולו "מאשר המכמתת"; אצל אפרים כתוב הגבול המערבי, והגבול המזרחי מן המכמתת ודרומה. האזור הזה כמעט אינו נזכר בפסוקי החלוקה. מי קיבל אותו? יש כמה אפשרויות:

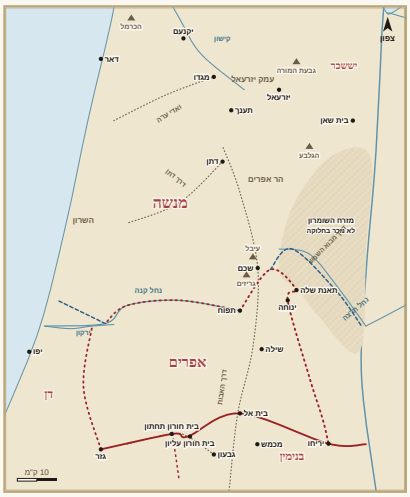
מנשה. אולי מנשה קיבל את כולו, כמו שמציירים במפות רבות. אבל אם כך יש לשאול: מדוע לא נכתב הדבר בפסוקי מנשה, ונכתב רק "מאשר עד המכמתת"? סיבה טובה לומר שמנשה ירש את האזור: הרי הוא קיבל את בית שאן ובנותיה.

יששכר. יש מי שרצה לתת את האזור ליששכר, אף שאת ערי יששכר אנו מכירים רק בעמק.

נפתלי. אצל נפתלי כתוב "וביהודה הירדן מזרח השמש". אם נפתלי קיבל את הירדן כולו, אולי קיבל גם חלק ממזרח השומרון.

בנימין. הגמרא דורשת את פסוק "תאנת שלה" ואומרת ששילה, שבאמצע הנחלה, הייתה בגבול אפרים ובנימין. יש אומרים שבתחילה האזור לא היה של אף אחד, ואחר כך נעשה של מנשה או של בנימין.

מזרח השומרון

השטח המקווקו במפה ד

שילה בלב הנחלה

וַיִּקָּהֲלוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׁלֹה וַיַּשְׁכִּינוּ שָׁם אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְהָאָרֶץ נִכְבְּשָׁה לִפְנֵיהֶם (יח, א). המשכן עמד בשילה, באמצע נחלת אפרים, ושם נפלו הגורלות לשבעת השבטים. הגמרא דורשת את "תאנת שלה" שבגבול אפרים, ולומדת ממנו ששילה הייתה בגבול שבין אפרים לבנימין – וזה עוד רמז לכך שהשטח שבמזרח היה פתוח לחלוקה.

היער שבהר

ושמא לכך כיוון יהושע בתשובתו לבני יוסף. הם אמרו "אין לנו מספיק נחלה", והוא השיב: "עלה לך היערה... כי הר יהיה לך, כי יער הוא ובראתו". לא "לכו לחלק שכבר קיבלתם", אלא: החלק הזה – השטח המיוער שעדיין לא חולק, מזרח השומרון – אתם תקבלו אותו. ואכן במקרא אנו מוצאים "יער אפרים".

נחלת יששכר יט, יז–כג

הפסוקים (יט, יז–כג)

(יז) לְיִשָּׂשכָר יָצָא הַגּוֹרָל הָרְבִיעִי לִבְנֵי יִשָּׂשכָר לְמִשְׁפְּחוֹתָם. **(יח)** וַיְהִי גְּבוּלָם יִזְרְעֶאלָה וְהַכְּסוּלֹת וְשׁוּנֵם. **(יט)** וַחֲפָרַיִם וְשִׁיאֹן וַאֲנָחַרַת. **(כ)** וְרַבִּית וְקִשְׁיוֹן וָאָבֶץ. **(כא)** וְרֶמֶת וְעֵין־גַּנִּים וְעֵין חַדָּה וּבֵית פַּצֵּץ. **(כב)** וּפָגַע הַגְּבוּל בְּתָבוֹר וְשַׁחֲצִימָה וּבֵית שֶׁמֶשׁ וְהָיוּ תֹּצְאוֹת גְּבוּלָם הַיַּרְדֵּן עָרִים שֵׁשׁ־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן. **(כג)** זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי־יִשָּׂשכָר לְמִשְׁפְּחֹתָם הֶעָרִים וְחַצְרֵיהֶן.

עמק יזרעאל. נחלת יששכר בעמק יזרעאל, שחוצה את הארץ באלכסון. רוב הפסוקים הם רשימת ערים, ומה שמזוהה נמצא בעמק: יזרעאל, הכסולות, שונם. בעמק בולטים הגלבוע, וגבעת המורה, ומעליה "הר יששכר". חז"ל דרשו את "יששכר חמור גרם רובץ בין המשפתים": גבוה באמצע, ונמוך מכאן ומכאן.

הגבול הצפוני. רק הגבול הצפוני-מזרחי מתואר: "ופגע הגבול בתבור ושחצימה ובית שמש, והיו תצאות גבולם הירדן" – מן התבור עד הירדן. התבור משמש נקודת גבול לשלושה שבטים: יששכר, נפתלי ממזרח וזבולון ממערב.

בית החורף ובית הקיץ

לאחאב היו שני ארמונות: ביזרעאל ובשומרון. למה שניים? "פשוט מאוד – לא היו מזגנים". המלך רצה שיהיה לו נעים גם בחורף וגם בקיץ: בחורף ישב בעיר יזרעאל, הנמוכה, על פתח העמק; ובקיץ עלה אל ההר, אל שומרון. ומי אמר שכך היה? פסוק מפורש בעמוס (ג, טו): "והכיתי בית החורף על בית הקיץ".

וגם לאחשוורוש היו ארמון חורף וארמון קיץ. אנחנו פוגשים אותו רק בשושן, כי כל סיפור המגילה התרחש בחורף; בקיץ היינו פוגשים אותו בפרספוליס.

ערי יששכר

מן הערים שברשימה, אלה שזיהוין מקובל יושבות בעמק ובשוליו: יזרעאל – בתל יזרעאל, ליד הכפר זרעין; שונם – בכפר סולם, למרגלות גבעת המורה; הכסולות – ככל הנראה אכסאל, הקרובה לכסלות תבור של זבולון; ועין גנים – יש מזהים בג'נין. השאר אינן ידועות. כך יוצא שיששכר "רובץ" בעמק, בין הרי הגליל להרי השומרון.

גבולות בחז"ל

הגליל: גבולו הדרומי של הגליל הוא כפר עותנאי, ליד צומת מגדו של היום.

יהודה: בסוגיה על ימי חזקיהו נאמר שבדקו "מגבת ועד אנטיפרס" ולא מצאו תינוק ותינוקת שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה (סנהדרין צד, ב). אנטיפטרס, בראש העין של היום ליד מקורות הירקון, היא נקודת הציון הצפונית של יהודה; וגבת – הנקודה הדרומית, ליד המדבר.

הכבישים: עד לפני כמה שנים, הדרך הרגילה לצפון הייתה כביש 65, בוואדי ערה – הדרך שבה עבר פרעה נכו. היום עשו מנהרות ודרכים ישרות.

ארץ הגליל

שלושה שבטים. בגליל נחלו שלושה שבטים: אשר ונפתלי, בעיקר בגליל העליון, וזבולון בגליל התחתון. טור ההרים של הארץ נקטע בעמק יזרעאל, ומתחיל שוב: תחילה אזור נמוך יותר – הגליל התחתון – ואחריו אזור גבוה – הגליל העליון.

הגליל התחתון. אזור של גבעות ובקעות. בולטת בו בקעת בית נטופה, בקעה גדולה באמצעו. עמק בצורת חצי עיגול – בקעת בית הכרם, שבה כרמיאל וכביש עכו–צפת – מפריד בין הגליל התחתון לעליון. מפרץ עכו הוא מקום טבעי לעיר ולעגינת אוניות.

הגליל העליון. גבוה יותר, עם פחות עמקים שראויים לעיבוד – גוש הררי גדול. באמצעו הר מירון, הפסגה הגבוהה; היישוב מירון יושב על צלע ההר. הגליל העליון אינו נגמר בגבול המדינה של היום: השטח ההררי ממשיך צפונה, ו"המקום שאפשר לעצור בו הוא נהר הליטני", שחותך אותו בקניון עמוק.

צור. יושבת היום על חצי אי; במקורה הייתה אי, ואלכסנדר מוקדון שפך סוללה אל הים כדי לכבשה.

מפה ה · שבטי הגליל

מקווקו חום – מרכז הגליל, שלא ידוע למי היה;
מקווקו אדום – חוף זבולון לפי ההצעה שבשיעור.

סולמה של צור

רכס ראש הנקרה נכנס עד לתוך הים, ואינו משאיר מישור לאורך החוף. מי שהלך בדרך החוף נאלץ לטפס עליו בדרך מתפתלת ולרדת ממנו – כמו בסולם או במדרגות; ולכן קראו לו חז"ל "סולמה של צור". בחז"ל הוא משמש לפעמים גבול לארץ ישראל – לא גבול רשמי, אבל גבול לעניין הלכתי; הגמרא בעירובין אומרת שיש צד לדון את ארץ ישראל כרשות היחיד, כי היא מוקפת "חומות", ואחת מהן סולמה של צור. היום הוא הגבול בין ישראל ללבנון.

ועוד אמרו חז"ל: כשהלך אברהם אבינו בארם ראה אותם אוכלים ושותים ופוחזים. כיון שהגיע לסולמה של צור וראה אותם עוסקים בניכוש בשעת הניכוש ובעידור בשעת העידור – אמר: הלוואי יהיה לי חלק בארץ הזאת.

שש עשרה מיל סביב ציפורי – הבבלי והירושלמי

בחז"ל נזכרות שלוש נקודות בגליל: כפר חנניה – הגבול בין הגליל העליון לגליל התחתון; כפר עותנאי, ליד מגדו – גבולו הדרומי של הגליל; וציפורי, שבאמצע הגליל התחתון. יש שתי סוגיות, בבבלי ובירושלמי, שאינן קשורות זו לזו, ובשתיהן מדובר על שש עשרה מיל סביב ציפורי.

בבבלי שיעור שש עשרה מיל הוא השיעור לצירוף למעשר בהמה: מי שיש לו בהמות בשני מקומות הרחוקים זה מזה שלושים ושניים מיל, ובהמה אחת באמצע – היא מצרפת את כולן. והדוגמה שבחרה הגמרא היא מן הגליל: מכפר חנניה עד כפר עותנאי כשלושים ושניים מיל, וציפורי באמצע. על "ארץ זבת חלב ודבש" אומר הבבלי (מגילה ו, א) שהיא שש עשרה מיל על שש עשרה מיל – שטח מרובע – ומפרש בפירוש שאין הכוונה לעמקים שיש בהם שדות קמה הנוחים לעיבוד, אלא לשטח ההררי של הגליל התחתון: הוא פחות נוח לעיבוד, אבל הפירות שגדלים בו מתוקים יותר, וזו "זבת חלב ודבש". ובכל זאת, אומרת הגמרא שם, זבולון התרעם על מידותיו: לאחיו ניתנו שדות וכרמים, ולו "הרים וגבעות" – הוא העדיף פרנסה קלה משטחים מישוריים.

בירושלמי נאמר ששש עשרה מיל סביב ציפורי – לכל הכיוונים – הן ארץ זבת חלב ודבש. כלומר, כל האזור של הגליל התחתון נקרא ממש "ארץ זבת חלב ודבש". ההבדל: הירושלמי מדבר על מרחק לכל צד, והבבלי על שטח מרובע, ומוסיף מה עניינו של השבח.

נחלת זבולון יט, י–טז

הפסוקים (יט, י–טז)

(י) וַיַּעַל הַגּוֹרָל הַשְּׁלִישִׁי לִבְנֵי זְבוּלֻן לְמִשְׁפְּחֹתָם וַיְהִי גְּבוּל נַחֲלָתָם עַד־שָׂרִיד. **(יא)** וְעָלָה גְּבוּלָם לַיָּמָּה וּמַרְעֲלָה וּפָגַע בְּדַבֶּשֶׁת וּפָגַע אֶל־הַנַּחַל אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יָקְנְעָם. **(יב)** וְשָׁב מִשָּׁרִיד קֵדְמָה מִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ עַל־גְּבוּל כִּסְלֹת תָּבֹר וְיָצָא אֶל־הַדָּבְרַת וְעָלָה יָפִיעַ. **(יג)** וּמִשָּׁם עָבַר קֵדְמָה מִזְרָחָה גִּתָּה חֵפֶר עִתָּה קָצִין וְיָצָא רִמּוֹן הַמְּתְאָר הַנֵּעָה. **(יד)** וְנָסַב אֹתוֹ הַגְּבוּל מִצָּפוֹן חַנָּתֹן וְהָיוּ תֹּצְאֹתָיו גֵּי יִפְתַּח־אֵל. **(טו)** וְקַטָּת וְנַהֲלָל וְשִׁמְרוֹן וְיִדְאֲלָה וּבֵית לָחֶם עָרִים שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן. **(טז)** זֹאת נַחֲלַת בְּנֵי־זְבוּלֻן לְמִשְׁפְּחוֹתָם הֶעָרִים הָאֵלֶּה וְחַצְרֵיהֶן.

לפני שמתחילים. "רוב הדברים לא ברורים. לרוב השמות של המקומות אין זיהוי טוב". מה שקשור לים, לכרמל ולתבור – דברים יציבים – אפשר לדעת בבירור; השאר הן השערות, "חלקן מבוססות וחלקן פורחות באוויר".

עיקרון בגבולות שבטי הצפון

הקו אינו מתואר באופן רציף. הפסוק לוקח נקודה, הולך ממנה לכיוון אחד, ואחרי שסיים – חוזר אל הנקודה הראשונה ומתאר את הכיוון השני. כאן: משריד "ימה" – מערבה, אל הנחל שעל פני יקנעם; ואחר כך "ושב משריד קדמה מזרח השמש".

שריד. אין זיהוי ודאי. מצאו מקום ערבי בשם "שדוד", הדומה ל"שריד", ושם מסמנים אותה.

הנחל אשר על פני יקנעם. מרעלה ודבשת אינן ידועות. יקנעם – בתל קמון; במקורות קדומים נקרא המקום "יקמעם". ועוד: ברשימת המלכים נאמר "מלך יקנעם לכרמל" – משמע שהיא באזור הכרמל. אם כן, "הנחל אשר על פני יקנעם" הוא הקישון.

כסלת תבר ודברת. כסלות תבור – הכפר אכסאל, "זיהוי יחסית טוב". גם בישכר נזכרת "הכסולות". היא לא על התבור, אלא קרובה אליו – אולי כדי להבדילה מכסלון שביהודה. הדברת – הכפר דבוריה למרגלות התבור. יפיע – יש באזור כפר יפיע, אבל לא בדיוק על הקו.

גת חפר. עירו של יונה הנביא. לפי הירושלמי היא קרובה לציפורי, ומזהים אותה בכפר משהד, שיש בו קבר של יונה – "אחד מן הקברים הרבים של יונה". בתקופה העות'מאנית נקרא הכפר כולו על שם הנביא.

רמון וחנתן. רמון המתאר – הכפר רומאנה, "נשתמר ברמה סבירה". חנתון – מסומן במפות כ"תל חנתון" לפי השערה בלבד. "והיו תצאתיו גי יפתח אל" – אחד הנחלים היורדים מן הגליל התחתון אל החוף.

ערים נוספות. קטת, נהלל, שמרון, ידאלה ובית לחם. לפי הירושלמי (מגילה) נהלל היא מהלול, ובית לחם היא בית לחם הגלילית של היום.

השקיעה מן הכרמל

בסוגיית בין השמשות מובא מעשה במי שרואה את השקיעה באזור הכרמל, יורד לטבול בים, ועולה – ובינתיים יצאו הכוכבים. בבבלי הוא עומד על שפת הים ורואה את השמש בראש הכרמל; בירושלמי הוא עומד בראש הכרמל ורואה את השקיעה בים, ועד שירד לטבול ועלה – עבר זמן בין השמשות.

הגבול כולו. קשה לומר גבול ברור. אולי במערב הולך הגבול עם הקישון, ובשאר המקומות לאורך גבעות ובוואדיות של הגליל התחתון. ומה שבטוח – הגבול הדרומי של זבולון אינו חוצה את עמק יזרעאל.

נחלת אשר יט, כד–לא

הפסוקים (יט, כד–לא)

(כד) וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל הַחֲמִישִׁי לְמַטֵּה בְנֵי־אָשֵׁר לְמִשְׁפְּחוֹתָם. **(כה)** וַיְהִי גְּבוּלָם חֶלְקַת וַחֲלִי וָבֶטֶן וְאַכְשָׁף. **(כו)** וְאַלַמֶּלֶךְ וְעַמְעָד וּמִשְׁאָל וּפָגַע בְּכַרְמֶל הַיָּמָּה וּבְשִׁיחוֹר לִבְנָת. **(כז)** וְשָׁב מִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ בֵּית דָּגֹן וּפָגַע בִּזְבֻלוּן וּבְגֵי יִפְתַּח־אֵל צָפוֹנָה בֵּית הָעֵמֶק וּנְעִיאֵל וְיָצָא אֶל־כָּבוּל מִשְּׂמֹאל. **(כח)** וְעֶבְרֹן וּרְחֹב וְחַמּוֹן וְקָנָה עַד צִידוֹן רַבָּה. **(כט)** וְשָׁב הַגְּבוּל הָרָמָה וְעַד־עִיר מִבְצַר־צֹר וְשָׁב הַגְּבוּל חֹסָה וְהָיוּ תֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה מֵחֶבֶל אַכְזִיבָה. **(ל)** וְעָמָה וַאֲפֵק וּרְחֹב עָרִים עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם וְחַצְרֵיהֶן. **(לא)** זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי־אָשֵׁר לְמִשְׁפְּחֹתָם הֶעָרִים הָאֵלֶּה וְחַצְרֵיהֶן.

מן הכרמל. חלקת, חלי, בטן ואכשף, אלמלך, עמעד ומשאל – אינם ידועים. "ופגע בכרמל הימה" – סוף סוף משהו שאנחנו מכירים: הגבול מגיע אל הכרמל, לכיוון הים. "ובשיחור לבנת" – שיחור הוא שם של נהר במצרים, ואולי כאן הוא אחד הנחלים היורדים מן הכרמל. (ויש כאן משחק מילים מעניין: שחור – לבן.)

בית דגון. "ושב מזרח השמש" – אחרי שהגיע לכרמל אין לגבול לאן לפנות מזרחה; אם כן, שוב חוזרים לנקודת המוצא ופונים לכיוון השני. בית דגון אינה ידועה – אלא אם כן היא בית גן שבאמצע הגליל העליון, ואז הגבול שונה לגמרי ממה שמסמנים.

כבול משמאל. "ופגע בזבלון ובגי יפתח אל צפונה" – נקודה באמצע הגבול של זבולון. "ויצא אל כבול משמאל" – יש כפר ערבי בשם כאבול, ו"משמאל" הוא צפון (למי שפניו מזרחה), כך שזה מסתדר.

עד צידון. עברון, רחוב, חמון וקנה – זיהויים חלשים. "עד צידון רבה" – צידון במקומה, עיר גדולה וחשובה. ואחר כך: "ושב הגבול הרמה ועד עיר מבצר צר" – למה צריך לחזור לצור, שנמצאת על הים באמצע נחלת אשר? חוסה – אין עדות. "והיו תצאתיו הימה מחבל אכזיבה" – אכזיב, מדרום לרכס ראש הנקרה.

חבל אכזיבה

"חבל אכזיבה" אינו חייב להיות העיר אכזיב עצמה. במבט על השטח רואים היכן מסתיים רכס ראש הנקרה; "חבל אכזיבה" הוא האזור של אכזיב – ואם כן הגבול מגיע כנראה עד הגבול הטבעי, רכס סולמה של צור.

גוש חלב של אשר

חז"ל דרשו "וטובל בשמן רגלו" על גוש חלב – ואם גוש חלב שייכת לאשר, יש כאן חידוש גדול: נחלת אשר רחבה הרבה יותר ממה שמשרטטים במפות רבות. גוש חלב אינה רחוקה מצפת. ועל מרכז הגליל כמעט אין לנו ידיעות: הערים הידועות של נפתלי נמצאות במזרח, ושל אשר במערב, ועל המרכז "אנחנו לא יודעים כמעט שום דבר".

היכן חוף הים של זבולון?

השאלה. יעקב אבינו בירך: "זבולן לחוף ימים ישכן, והוא לחוף אניות, וירכתו על צידן"; וגם בחז"ל משמע שזבולון ירש את חוף הים. אבל לפי הפסוקים שראינו, נחלת זבולון כולה בגליל התחתון, רחוק מן הים. ועוד יש לשאול: מדוע מפרט הפסוק אצל אשר את כל הגבול – עד צידון, ובחזרה לצור, ועד אכזיב – אם כל זה חוף ים, כמו "גבול ים" שאצל יהודה?

הגר"א. גי יפתח אל חוצה את נחלת אשר ומוליך את זבולון עד חוף הים. כך יש לזבולון רצועה אל הים.

הרב שמעון שרייבר. (ישיבת יסודות, בכנס שנערך לפני הסדרה): הגבול של אשר מגיע עד צידון, ואחרי צידון "חוזר הרמה" – אל השטח ההררי, לא אל המישור – עד עיר מבצר צור, חוסה, ועד אכזיב, ושם חוזר אל הים. אם כן, מישור החוף מצידון ועד אכזיב שייך לזבולון. זה מיישב את "וירכתו על צידן", ונשען על דברי הגר"א. אבל זה לא מיישב את דברי חז"ל: חז"ל אומרים ש"תחום עכו" שייך לזבולון, וגם ש"מסולמה של צור ועד חיפה" – של זבולון; ורצועה רחוקה, כ-18 ק"מ מנחלתו, אינה תחום עכו.

הרב מצגר. "לקחתי את הרעיון שלו – אבל בדיוק הפוך". הגבול של אשר מגיע עד צידון, חוזר עד צור, חוזר עד אכזיב – "והיו תצאתיו הימה", ושם הוא נעצר. הפסוק בא לומר שחוף הים מצידון עד אכזיב הוא של אשר; אבל מאכזיב והלאה, עד הכרמל ועד חיפה – אינו של אשר אלא של זבולון.

הרב שרייבר

הרב מצגר

מה מרוויחים

הצעה זו מסתדרת עם הגר"א – גי יפתח אל מחבר את זבולון אל חוף הים – ועם לשונות חז"ל: "תחום עכו" ו"מסולמה של צור ועד חיפה".

מה מפסידים

את צידון: "וירכתו על צידן" אינו מתקיים כפשוטו. "לא מה שהרב שרייבר אמר ולא מה שאני אמרתי מתאימים בדיוק לגר"א": הוא הרוויח את צידון, ואני הרווחתי את לשונות חז"ל.

נחלת נפתלי יט, לב–לט

הפסוקים (יט, לב–לט)

(לב) לִבְנֵי נַפְתָּלִי יָצָא הַגּוֹרָל הַשִּׁשִּׁי לִבְנֵי נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם. **(לג)** וַיְהִי גְבוּלָם מֵחֵלֶף מֵאֵלוֹן בְּצַעֲנַנִּים וַאֲדָמִי הַנֶּקֶב וְיַבְנְאֵל עַד־לַקּוּם וַיְהִי תֹּצְאֹתָיו הַיַּרְדֵּן. **(לד)** וְשָׁב הַגְּבוּל יָמָּה אַזְנוֹת תָּבוֹר וְיָצָא מִשָּׁם חוּקֹקָה וּפָגַע בִּזְבֻלוּן מִנֶּגֶב וּבְאָשֵׁר פָּגַע מַיִם וּבִיהוּדָה הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ. **(לה)** וְעָרֵי מִבְצָר הַצִּדִּים צֵר וְחַמַּת רַקַּת וְכִנֶּרֶת. **(לו)** וַאֲדָמָה וְהָרָמָה וְחָצוֹר. **(לז)** וְקֶדֶשׁ וְאֶדְרֶעִי וְעֵין חָצוֹר. **(לח)** וְיִרְאוֹן וּמִגְדַּל־אֵל חֳרֶם וּבֵית־עֲנָת וּבֵית שֶׁמֶשׁ עָרִים תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה וְחַצֵרֵיהֶן. **(לט)** זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי־נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם הֶעָרִים וְחַצְרֵיהֶן.

אלון בצעננים. מכירים אותו מהפטרת בשלח (שופטים ד, יא): "עד אלון בצעננים אשר את קדש". איזה קדש? טוענים שיש שתיים: קדש של ברק, ליד הכנרת, שבה אסף את העם למלחמה בסיסרא; וקדש נפתלי, עיר המקלט, צפונה יותר.

יבנאל. שם המקום לא נשתמר (ביהודה דווקא נשתמר – ביבנה). אבל הירושלמי אומר שיבנאל היא "כפר ימה", והשם הזה כן נשתמר; ולכן במקום הכפר הערבי ימה הקימו את המושבה יבנאל, מדרום-מערב לכנרת. "עד לקום, ויהי תצאתיו הירדן".

שוב לנקודת המוצא. "ושב הגבול ימה אזנות תבור" – שוב עוזבים את הקו וחוזרים לנקודה אחרת, לכיוון התבור. "ופגע בזבלון מנגב" – זבולון הוא גבולו הדרומי; "ובאשר פגע מים" – אשר הוא גבולו המערבי.

"וביהודה הירדן". חידה ידועה: איך הגיע יהודה לאזור נפתלי? או שהאזור הזה נקרא מסיבות שונות "יהודה"; או שנפתלי קיבל את הירדן עצמו – כל הירדן היה בתחומו, עד ים המלח. ואחר כך: תשע עשרה ערי מבצר.

רקת – טבריה או ציפורי?

במגילה (ה, ב – ו, א) דנה הגמרא אם רקת היא טבריה או ציפורי. לפי הצד שרקת היא ציפורי, כל הגליל התחתון שייך לנפתלי ולא לזבולון – ואז איפה זבולון? אולי על חוף הים; אבל אז אין דרך להסביר את הפסוקים. הגמרא דוחה זאת: ציפורי בחלקו של זבולון. "מאוד מעניין": אם היו חכמים בארץ ישראל שסברו כך, הרי שהבינו את הנחלות אחרת לגמרי, ואיננו יודעים איך פירשו את הפסוקים.

תחום עולי בבל בצפון

במשנה בגיטין נאמר שארץ ישראל מגיעה עד עכו, והגמרא שם מבארת שיש רצועה היוצאת מעכו עד כזיב. במפה של הרב קרלנשטיין רואים את הרצועה הזאת: הגמרא מתארת דרך שהולכת מעכו לכזיב, וזו הדרך הרומית, ששרידיה נשארו עד היום – "הרומאים ידעו לסלול דרכים".

ועד היכן מגיע התחום? בספרי: עד "נהר דרומה של כזיב". באזור יש שלושה נחלים: כזיב, שעל וגעתון. הרב קרלנשטיין הלך לפי נחל געתון, הדרומי. ובשיעור הוצע: "נהר דרומה של כזיב" נמצא אולי צפונה יותר, קרוב לכזיב – אחד הנחלים שם נקרא נחל שעל, הנשפך לים מדרום לכזיב. וזה משמעותי: באזור יש הרבה גידולים, והרבה הולכים לטייל שם.

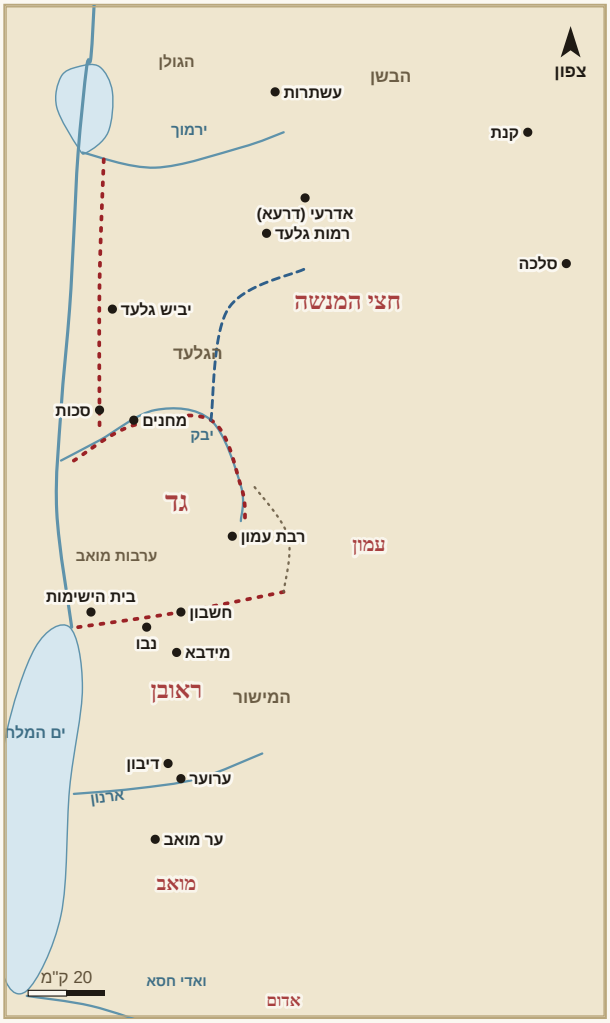
עבר הירדן

גבול אחר. הגבול בעבר הירדן אינו מקביל לגבול שבארץ. בארץ מתחילה נחלת יהודה מקצה ים המלח הדרומי; בעבר הירדן הגבול הדרומי הוא נחל ארנון, בערך באמצע ים המלח. ממול החצי הדרומי של יהודה – ארץ מואב. מן הארנון ועד אזור החרמון – נחלת ישראל, בבית ראשון ובבית שני.

הארצות. בעבר הירדן היו מואב, עמון, סיחון ועוג, ומדרום – אדום. ישראל כבשו את ארץ סיחון ואת ארץ עוג, והשאירו את מואב ועמון במקומם. ראובן וגד קיבלו את ארץ סיחון, וחצי המנשה את ארץ עוג, מלך הבשן.

רמה אחת ארוכה. עבר הירדן הוא רצועת הרים ארוכה, כמעט בלי הפסקות – "לא נראה לי שהיא יורדת מתחת ל-600 מטר". נחלים גדולים חותכים אותה "כמו פלטות": ואדי חסא, הארנון, היבוק והירמוך. הירמוך אינו נזכר בתורה, אבל הוא נזכר בספרי המכבים, ובמשנה בפרה (מי הירמוך פסולים לפרה אדומה). הוא גבול טבעי בין הגלעד לבשן, וגם היום בין ישראל לירדן. החרמון הוא המשכה הישיר של רצועת עבר הירדן, כמו שהלבנון הוא המשך רצועת ההרים של הארץ.

מפה ז · עבר הירדן

אדום – הגבולות לפי השיעור; כחול – גבול גד הצפוני לפי הרב לנדי.

הנחלים. הארנון ודאי – הוא מסתדר עם כל המקורות ועם השמות שנשתמרו לידו: מידבא, דיבון, ערוער. היבוק – זיהוי מקובל מימי ה"כפתור ופרח", כמעט בלי חולק. ואדי חסא – יש אומרים שהוא נחל זרד, אבל הזיהוי נשען על טעות בקריאת מפת מידבא: לא כתוב שם "זרד", והנחל המצויר שם קטן. ובכל זאת יש גר"א שמסתדר טוב עם זיהוי זה. כך או כך, ואדי חסא הוא גבול טופוגרפי ברור בין אדום למואב.

מישור והר. הרמה אינה אחידה: יש חלקים חלקים וחלקים "מחוספסים". המחוספס – אזור הררי ומבוצר; אדום, למשל, מלאה מצודות. החלק – "ארץ המישור" של המקרא, מישורים גדולים. ורמת הגולן? מי שמטייל בנחליה מכיר אותה כהררית, אבל היא בעצם רמה מישורית, שהנחלים מבתרים אותה. הגלעד – הררי. עמון – מישורי יותר; רבת עמון היא עמאן של היום, ששמרה את המילה השנייה בשמה.

ער מואב

אחרי הכיבוש נשארה למואב בירתה, ער מואב, מדרום לארנון. אונקלוס מתרגם "ער" – "לחיית"; ובתקופה הרומית נקראה העיר ארופוליס. ממנה ודרומה – ארץ מואב, ומול חציה הדרומי של נחלת יהודה.

ראובן וגד יג, טו–כח

ראובן (יג, טו–יז; יט–כא; כג)

(טו) וַיִּתֵּן מֹשֶׁה לְמַטֵּה בְנֵי־רְאוּבֵן לְמִשְׁפְּחֹתָם. **(טז)** וַיְהִי לָהֶם הַגְּבוּל מֵעֲרוֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנוֹן וְהָעִיר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַנַּחַל וְכָל־הַמִּישֹׁר עַל־מֵידְבָא. **(יז)** חֶשְׁבּוֹן וְכָל־עָרֶיהָ אֲשֶׁר בַּמִּישֹׁר דִּיבֹן וּבָמוֹת בַּעַל וּבֵית בַּעַל מְעוֹן. ... **(יט)** וְקִרְיָתַיִם וְשִׂבְמָה וְצֶרֶת הַשַּׁחַר בְּהַר הָעֵמֶק. **(כ)** וּבֵית פְּעוֹר וְאַשְׁדּוֹת הַפִּסְגָּה וּבֵית הַיְשִׁמוֹת. **(כא)** וְכֹל עָרֵי הַמִּישֹׁר וְכָל־מַמְלְכוּת סִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר מָלַךְ בְּחֶשְׁבּוֹן אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה אֹתוֹ וְאֶת־נְשִׂיאֵי מִדְיָן אֶת־אֱוִי וְאֶת־רֶקֶם וְאֶת־צוּר וְאֶת־חוּר וְאֶת־רֶבַע נְסִיכֵי סִיחוֹן יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ. ... **(כג)** וַיְהִי גְּבוּל בְּנֵי רְאוּבֵן הַיַּרְדֵּן וּגְבוּל זֹאת נַחֲלַת בְּנֵי־רְאוּבֵן לְמִשְׁפְּחֹתָם הֶעָרִים וְחַצְרֵיהֶן.

גד (יג, כד–כז)

(כד) וַיִּתֵּן מֹשֶׁה לְמַטֵּה־גָד לִבְנֵי־גָד לְמִשְׁפְּחֹתָם. **(כה)** וַיְהִי לָהֶם הַגְּבוּל יַעְזֵר וְכָל־עָרֵי הַגִּלְעָד וַחֲצִי אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן עַד־עֲרוֹעֵר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי רַבָּה. **(כו)** וּמֵחֶשְׁבּוֹן עַד־רָמַת הַמִּצְפֶּה וּבְטֹנִים וּמִמַּחֲנַיִם עַד־גְּבוּל לִדְבִר. **(כז)** וּבָעֵמֶק בֵּית הָרָם וּבֵית נִמְרָה וְסֻכּוֹת וְצָפוֹן יֶתֶר מַמְלְכוּת סִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַיַּרְדֵּן וּגְבָל עַד־קְצֵה יָם־כִּנֶּרֶת עֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה.

הדרך לארץ. ישראל הגיעו ממדבר קדמות, ולא נכנסו בארץ מואב. הם עברו בין מואב לעמון, פגשו את סיחון וכבשו את ארצו עד היבוק, "עד בני עמון, כי עז גבול בני עמון". בתורה יש שתי סיבות: ציווי שלא לכבוש את עמון, ו"כי עז". יש אומרים שהכוונה: מפני שהגבול היה חזק, סיחון לא כבש אותו – ולכן ישראל לא יכלו לכבוש אותו, כי לא היה כאן היתר של "עמון ומואב טהרו בסיחון". ארץ עמון אינה הררית במיוחד, ובכל זאת נקראת "הר".

ערוער והארנון. "מערוער אשר על שפת נחל ארנון, והעיר אשר בתוך הנחל" – "נחל" במקרא הוא ואדי. ערוער מסמנת תמיד את הגבול הדרומי של ראובן, ושל עבר הירדן כולו; והעיר אשר בתוך הנחל ישבה על המדרון. הארנון הוא מקום טיול מקובל בירדן; "מי שמקפיד לא לצאת מארץ ישראל" ילך רק על הגדה הצפונית – אף שלא ודאי היכן בדיוק עבר הגבול.

מידבא עד דיבון. השמות נשארו עד היום: מאדבא ודיבאן. ושימו לב לסדר: "מערוער... וכל המישור מידבא עד דיבון" – מדרום לצפון, ושוב מצפון לדרום. כך הפסוק מקיף את כל נחלת ראובן.

חשבון. חשבון יושבת בצפון המישור – בצד אחד במישור, ובצד אחד גבוהה. היא הייתה עיר מואבית, עד שסיחון כבשה ועשאה בירתו. בגבולה עובר ואדי חשבאן, ולכן היא נמנית ברשימות של ראובן ושל גד.

הגבול הצפוני של גד. לא ברור. הרב לנדי משרטט אותו צפוני מאוד, עד רמות גלעד ולדביר. "מאוד יכול להיות" שבהר קיבלו רק עד היבוק. אבל בעמק – ודאי עד הכנרת: "עד קצה ים כנרת". "בהרבה מפות שכחו לציין את זה – והרב לנדי כמובן לא שכח".

ארבעה תיאורים

יש ארבעה תיאורים של נחלות עבר הירדן: במדבר (מטות), בדברים, ביהושע ובדברי הימים – והם אינם מתאימים זה לזה. במדבר יש רק רשימות ערים, מעורבבות; יש אומרים שזה תיאור ראשוני של הערים שבנו, ושאחר כך נעשתה חלוקה ברורה. דברי הימים שונה מאוד: הגר"א והרד"ק מסבירים שהוא משלים פרטים; אחרים – שהוא מתאר מצב מאוחר, כשבני גד התפשטו לבשן. "דיבון גד" שבמסעות – אולי היו שתי דיבון.

חצי שבט המנשה יג, כט-לב

הפסוקים (יג, כט-לב)

(כט) וַיִּתֵּן מֹשֶׁה לַחֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה וַיְהִי לַחֲצִי מַטֵּה בְּנֵי־מְנַשֶּׁה לְמִשְׁפְּחוֹתָם. **(ל)** וַיְהִי גְבוּלָם מִמַּחֲנַיִם כָּל־הַבָּשָׁן כָּל־מַמְלְכוּת עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן וְכָל־חַוֹּת יָאִיר אֲשֶׁר בַּבָּשָׁן שִׁשִּׁים עִיר. **(לא)** וַחֲצִי הַגִּלְעָד וְעַשְׁתָּרוֹת וְאֶדְרֶעִי עָרֵי מַמְלְכוּת עוֹג בַּבָּשָׁן לִבְנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לַחֲצִי בְנֵי־מָכִיר לְמִשְׁפְּחוֹתָם. **(לב)** אֵלֶּה אֲשֶׁר־נִחַל מֹשֶׁה בְּעַרְבוֹת מוֹאָב מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרִיחוֹ מִזְרָחָה.

הגלעד. "גלעד" היא מילה רבת משמעויות: גל אבנים, שם של אדם, שם של עיר, וגם חבל ארץ – לפעמים כל עבר הירדן, ולפעמים חלק ממנו. בפרשת מטות בני גד וראובן רואים "את ארץ יעזר ואת ארץ גלעד"; ובסוף הפרשה "וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדה" – גלעד אחר, צפוני. כנראה הגלעד הדרומי היה המיושב, ואותו קיבלו גד וראובן; את "הר הגלעד" הצפוני כבש מכיר בכיבוש פרטי.

יעקב ביבוק. יעקב אבינו, שבא מצפון, עבר את הר הגלעד, ו"מאוד חשוב לו לעבור את מעבר יבק": מדרום ליבוק היה האזור המיושב, ושם הרגיש בטוח יותר. משם המשיך לסוכות – הירושלמי מזהה אותה בדיר עלא, בסוף נחל יבוק, "עמק סוכות" שבתהילים – וחצה את הירדן אל שכם.

אדרעי. בתורה: כבשו את הבשן "עד סלכה ואדרעי", ולכאורה אלה מקומות צפוניים. לסלכה אין זיהוי מוצלח. את אדרעי רצו פעם לזהות באמצע רמת הגולן, אבל הוכח – ממטבעות ומשימור השם – שאדרעי של בית שני הייתה ליד הירמוך, בדרעא. ואכן "ויצא עוג מלך הבשן לקראתנו... אדרעי" – המלחמה הייתה בדרום, בכיוון שממנו באו ישראל.

קנת והחרמון. נבח כבש את קנת "ויקרא לה נבח בשמו", אבל כדברי חז"ל השם לא התקיים: עד היום היא נקראת קנואת. בתורה לא כתוב שמשה כבש את החרמון, אבל ביהושע הכיבוש כולל אותו, ובדברי הימים בני מנשה התפשטו "עד בעל חרמון ושניר".

המזבח (כב, י)

(י) וַיָּבֹאוּ אֶל־גְּלִילוֹת הַיַּרְדֵּן אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיִּבְנוּ בְנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה שָׁם מִזְבֵּחַ עַל־הַיַּרְדֵּן מִזְבֵּחַ גָּדוֹל לְמַרְאֶה.

ערבות מואב

מצפון לים המלח יש שקע בין ההרים. כאן חנו ישראל "מבית הישמת עד אבל השטים" – מחנה של שנים עשר מיל. על ההרים שמעל עמד בלעם וראה את ישראל שוכן לשבטיו; אולי עמד בשטח שעדיין היה של מואב, כי ישראל כבשו רק את החלק הגבוה. ומשה נקבר "בגי בארץ מואב מול בית פעור" – אולי בגיא שבאזור הזה. ומהר נבו ראה את כל הארץ – "ראייה ניסית", כי אין כאן הר שאפשר לראות ממנו את כל מה שמתואר.

המזבח שעל הירדן (כב)

בשובם לנחלתם בנו שבטי עבר הירדן מזבח "אל גלילות הירדן... מזבח גדול למראה" (כב, י). כל העדה התכוננה למלחמה, עד שהסבירו לפינחס ולנשיאים שאין זה מזבח לקרבן אלא עדות: וַיִּקְרְאוּ בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד לַמִּזְבֵּחַ כִּי עֵד הוּא בֵּינֹתֵינוּ כִּי ה' הָאֱלֹקִים (כב, לד).

העלון נערך על פי סדרת שיעוריו של הרב חיים מצגר, ברשותו. המפות סכמטיות, והזיהויים בהן לפי השיעורים.

▶ לצפייה בסדרת השיעורים באתר קול הלשון

תמלול, עריכה, עיצוב מפות ועימוד: fibelfinef@gmail.com

דִּבְרֵי נְבִיאִים

הרב אריה מאיר

נחלה ואופי: הקשר הנסתר בין שבטי ישראל לארצם

חלוקת הארץ לשבטים לא הייתה פרוצדורה טכנית או מנהלתית בלבד – היא נעשתה **בגורל**. עובדה זו מלמדת על קשר נסתר ועמוק בין אופיו הסגולי של כל שבט לבין נחלתו. זהו עניין עמוק בשייכות העצמית של עם ישראל לארצו, וממילא שיש מקום למגוון צורות החיים וכולם מתאחדים יחדיו, כעצים שממין מקומם הם. לעתיד לבוא יחברו עצי יהודה ויוסף לאחד, שכבר לא יהיה פירוד, אך משוקע כבר בתוכם האופי העצמי.

מתוך התבוננות במפת הנחלות, ובהשראת ברכות משה ובעיקר ברכות יעקב לבניו, ננסה לפרוס ולאפיין את הנחלות ואת הקשרים הללו בין השבטים מצד אחד, ומצד שני את האופי המיוחד של כל נחלה.

> **📌 נקודת התבוננות:**
> הנחלות אינן גיאוגרפיה מקרית אלא שיקוף של אופי רוחני ועצמי. גורל החלוקה מבטא את הקשר הסגולי הנסתר שבין השבט, תפקידו, וצורת החיים המיוחדת לו בארצו.

יהודה, שמעון ויוסף: עזות ההרים והמדבר מול כוח החיים של לב הארץ

נחלת יהודה – עוז הדרום וההוד הטרשי: יהודה קיבל את נחלת ההר הסלעי והפראי בדרום. את נחלת יהודה מאפיין היובש היחסי, העוז הדרוש לאנשי הרים וטרשים. מצד שני מדובר בחבל ארץ שיש בו פוריות, הוא אינו מדבר שממה אך בקצוותיו המדבר, וגם דוד נס בעתות מצוקה אל מדבר יהודה והתבודד שם בתפילותיו.

שבט שמעון – פראות הרוח במרחב הנגב: פראות רוחו של שמעון גדולה אף מזו של יהודה, שהצטיין במלכות ובהוד. משום כך נקבע מקומו בדרום המדברי ובספר המדבר – באזור עז וקשה מכולם. כנוודי המדבר, שמעון אינו נזקק לנחלה מוגדרת בגבולות ברורים, אלא עריו מובלעות בתוך נחלת יהודה השולטת על המרחב כולו.

נחלת יוסף (אפרים ומנשה) – לב הארץ ושיא הפריון: מצד שני של הארץ, בעצם מרכזה, נמצאת נחלת מנשה ואפרים. יוסף נטל את מרכז הצפון – מכל גב ההר עד לעמק. אפרים במרכז כיאות לשבט של מלכות, ומנשה מעט צפונית לו. אזורים אלו הם גם מרכזם בהר, והם מתאפיינים בפריון, ומאידך התברכו הם גם בעמקים הפוריים של אזור בית שאן.

כברכות יעקב ומשה המדגישות את "ברכות שמים מעל" ואת "ברכות תהום רובצת תחת" – כלומר גם הר גובה כביר וגם תהום, המשיקים יחד אל ליבה של ברכת הארץ – זהו אזור שטוף שמש והרבה ברכה. ברכת הארץ בעיקרה מתנקזת לכאן, כיאות לשבט יוסף שהוא מסומל בפריון, בברכה ובכוח החיים הכביר שבו.

בנימין ודן: אזורי הספר והמפגש עם האוניברסליות

בנימין – הציר שבין יהודה ליוסף: בנימין ביניהם כידוע. בנימין מהווה אזור ספר בין יהודה ליוסף, אך לא ברור מהו אופי נחלתו עצמה וכיצד הוא שייך לברכת יעקב.

נחלת דן – המורכבות, השפלה והתיקון העמוק: מזרחית לבנימין ואפרים נמצאת נחלת דן, הגובלת בדרומה בפלשתים. הקשר בין דן לפלשתים ידוע. דן הוא נחש איש הספר הנושך בעקבי סוס – הם זנב הארץ בהשתפלה אל השפלה והים, ולא דרום הים בואכה מצרים.

הבעיה והייחוד בנחלת דן טמונים בכך שדן הוא השבט היחיד שקיבל נחלה שהיא כולה באזור השפלה והים בלבד. זוהי נחלה המאופיינת באוניברסליות ובהשתפלות אל המקום הנמוך, הפתוח אל העולם והנושק לעמי נכר – בדומה לתל אביב של ימינו. מתוך כך מתברר כי המתח התרבותי והרוחני בין תל אביב וירושלים איננו השיקוף של המאבק ההיסטורי בין יהודה וישראל, אלא דווקא של המאבק העמוק שבין **יהודה לדן**. (ודן עתיד להטרים את בוא המשיח, בסוד תיקון הנחש, כפי שהאריך הרמח"ל בספרו *קנאת ה' צבאות*).

יששכר וזבולון: עמל השדה וחיבורי המסחר

יששכר וזבולון תופסים את אזור השפלה שבין השומרון לגליל:

- **יששכר – עמל החקלאות בעמק:** יששכר בעמק יזרעאל ממזרח. יששכר חמור רובץ בין המשפתים, בין גושי ההר הגדולים, עובד את שדותיו ועמל עמל חקלאי כחמור למשא.
- **זבולון – יורדי הים והסחר:** ואילו זבולון ביחס אליו נושק ממערב ימה, ומוליך את הסחורה אל החוץ אל החוף.

נפתלי ואשר: מקורות השפע של הצפון

נפתלי ואשר תופסים את המרחב הצפוני, את הגליל העליון והלבנון – אשר את המערב ונפתלי את המזרח, הלבנון ומול הלבנון. שניהם יושבים על עושר משאבים כמעט בלתי מוגבל. אך שונים המה:

- **אשר:** אשר שמנה לחמו, ברכת אשר לעצמו היא.
- **נפתלי:** ואילו נפתלי איילה שלוחה הוא הרצה לפני המחנה צפונה בכדי לתת אמרי שפר, לתת משפעה לארץ, שרוב שפע הארץ מגיע מטל חרמון, מנהרות נפתלי השופעים אל מי הירדן.

הבדל מקור הברכה מול יעד הברכה: ההבדל היסודי בין ברכתם של נפתלי ואשר לבין ברכת יוסף הוא שהם יושבים על **מקורות** הברכה והמים, ואילו יוסף הוא המתברך בעצמו – הוא **היעד** של הברכה, שבו היא מתרכזת ומתממשת.

💬 לדיון ולמחשבה בשולחן שבת:

כיצד ההבנה שכל שבט קיבל חבל ארץ התואם בדיוק את אופיו ורוחו עוזרת לנו להביא לידי ביטוי את הגוונים השונים והקולות השונים בתוכנו כיום, מבלי לאבד את האחדות הכללית?

ספר יהושע טו-שופטים ב

כיבוש יוסף ויהודה

הרב דוד קפלן

הסדר של הפרקים של הנחלות והמאורעות:

פרק יג: נחלת ב"ג וב"ר מאת משה. שבט לוי לא נחל.

פרק יד: כלב מקבל את חברון.

פרק טו: גורל מטה יהודה ונחלתם, הכתוב מאריך בגבולות ובשמות הערים שנחלו. כלב נותן את בתו לעתניאל שכבש את דביר ונתן לבתו גולת עלית וגולת תחתית.

פרק טז: גורל בני יוסף, והכוונה לאפרים שיוסף סתם הוא אפרים, הכתוב מזכיר את הגבולות.

פרק יז: גורל מטה מנשה, בנות צלפחד, גבולות הארץ, ושמות הערים שלא ירשו. ובקשת בני יוסף להגדיל את נחלתם ויהושע מצווה לברוא את ההר.

פרק יח: כל הקהל מתקהלים בשילה ומקימים משכן, יהושע מוכיחם על רפיונם בכיבוש הארץ לשבעה הנותרים, שולח שלשה לשבט לכתוב את הארץ בספר.

גורל בנימין, הגבולות ושמות הערים.

פרק יט: גורל שני שמעון בתוך בני יהודה, שמות הערים.

גורל שלישי זבולון, גבולות ושמות ערים.

גורל רביעי יששכר, והגבולות.

גורל חמישי בני אשר, והגבולות.

גורל שישי נפתלי, הגבולות ושמות הערים.

גורל שביעי בני דן, גבולם, וכיבושם בליש בצפון.

פרק כ: נתינת ערי מקלט על פי ה'.

פרק כא: ערי הלויים לפי השבטים.

פרק כב: הנאום של יהושע לב"ג וב"ר, וסיפור המזבח שבנו.

פרק כג: נאום יהושע הראשון בזקנתו.

פרק כד: נאום יהושע השני ומיתתו וקבורתו וקבורת עצמות יוסף.

* * *

ירושת יהודה ויוסף

יש להתבונן שהראשון שיורש את הארץ הוא כלב, ורק אח"כ שבטו יהודה נוחל. ולכאורה כי זה לא בחשבון השבטים אלא כי משה הבטיח לו בעבור שמלא אחרי ה'. ולכן כלב מבטיח את בתו לאשה וזה כמו עסקה פרטית שהוא עושה ללא קשר לנחלת השבט.

ומצד שני זה מקביל ליוסף: כשם שבנות צלפחד יורשות, כך גם אצל יהודה בתו של כלב, עכסה, נוחלת את גולת עלית ותחתית.

והם מקבילים בענין נוסף שיהודה ויוסף נוחלים מעצמם לפני שיהושע מוכיח את עם ישראל עד אנה אתם מתרפים. וכן ב"ג וב"ר שהיו חלוצים, כתובה ירושתם לפני כולם.

אמנם גם אצל יהודה ויוסף מפורש שהיה גורל אבל זה לא היה בשילה על פי ה'. ואולי י"ל שזהו הגורל בשילה שנפל ואישר להם את מה שחלקו אבל עצם חלוקתם היה על פי עצמם.

ואח"כ מתקהלים לפני ה' ע"י המשכן ושולחים לכתוב את הנחלות ומפילים גורל. ומהו הקשר בין זה למשכן? הרי לא נאמר ששאלו את ה' כמו תחילת ספר שופטים לאחר מות יהושע, ונראה א"כ שהפילו שלא ע"י או"ת[1], וא"כ מה ענין המשכן? נראה שע"י המשכן כולם מתקהלים כאחד וכעם אחד, וזה שייך ליסוד של דברים שיש מקום אשר יבחר והן אמנם זה

[1] וראה בב"ב קכג, ב, ויתכן שמה שנעשה לפני שילה נחשב כאו"ת.

לא ירושלים אבל הרי נאסרו הבמות ויש לזה יחס של מנוחה, ולכן נאסרו הבמות, ולכן ההתאחדות מתאפשרת רק ע"י המשכן שכולם עומדים לפני ה'.

וא"כ יש הבדל גדול בין נחלת יהודה ויוסף, לשאר העם, שיהודה ויוסף נחלו כעצמאיים, ואילו שאר השבטים נוחלים כאחד, כעם אחד שחולקים את הארץ בין כולם.

ויתרה מזו שכלב מבקש את חברון והולך לכבוש את דביר ומתחייב ליתן את בתו, וכאן זה לא רק יהודה כשבט עצמאי אלא כלב כאיש עצמאי שכובש. אמנם לא נראה שכלב כובש ללא שום הקשר לכיבוש הארץ הכללי וכן נראה בהמשך שבנחלת יהודה המקרא חוזר על זה שכלב כבש את חברון, ונראה א"כ שנחלת כלב חזרה להיות כחלק מנחלת השבט כולו. אבל עדיין שבט יהודה עומד בפנ"ע.

גם כלב מדבר לפני יהושע לקיים את דברי משה, כך גם בני יוסף מתלוננים על מיעוט נחלתם, וכן בנות צלפחד קרבות ליהושע לדרוש את מה שמשה ציווה בנחלת אביהן, ואילו בשאר השבטים לא מצאנו שיקומו לפני יהושע וידרשו ויבקשו משהו, ורק יהודה ויוסף. וזה שייך לעצמאותם בכיבוש.

ואולי לכן נופל גורל שמעון בתוך נחלת יהודה, והן אמנם הסיבה לכך מבוארת, מפני שהייתה נחלתם רבה, אבל הרי כבר זכו בה יהודה? ואולי משום שהזכייה של יהודה לא הייתה בתורת עם אלא כיחידים, לכן שייך לזכות בנחלתו.

וא"כ מצד אחד יהושע מוכיח את שאר שבעת השבטים שאינם יוזמים, אבל מצד שני מעלתם היא בזה שהם חלק מהכלל כולו.

ועיקר הענין שנופלת נחלת שמעון אצל יהודה, זה משום ששמעון אין לו נחלה, כי יעקב קיללו שאפיצם בישראל, ולכן גם לוי מפוזר על פני הארץ ואין לו נחלה, לכן יש לשמעון נחלה רק ע"י שהוא יחד עם יהודה, שיהודה נלחם עבור יוסף, וגם יש להוסיף שיהודה משחרר את שמעון מהמאסר של יוסף שלשת ימים, וזה מעין ערי מקלט שנאמרו בהמשך, שה' שם לו מקום, כך יהודה נותן לשמעון מקום, וכמו שכתוב בתחילת שופטים ויאמר יהודה לשמעון אחי עלה אתי, וזה כנגד מה שנאמר שמעון ולוי אחים, אבל יעקב הפריד את האחווה כי עיקרו שור, ולכן יהודה נהיה אח לשמעון וזהו התיקון של שמעון. וכאמור זה שייך לפרשת ערי מקלט.

וכך כתוב אצל לוי בסיכום ערי הלויים:

כֹּל עָרֵי הַלְוִיִּם בְּתוֹךְ אֲחֻזַּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עָרִים אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנָה וּמִגְרְשֵׁיהֶן.

גם לוי נוחל בתוך בני ישראל כמו שמעון שנוחל בתוך יהודה. הרי שהעם נותן מקום ללויים, וכך גם יהודה לשמעון. שני אלו אין להם נחלה כי אחלקם ביעקב, ולכן לשניהם האפשרות היחידה של נחלתם היא להיות בתוך שבט אחר. אמנם יש הבדל כי בני לוי לא קיבלו נחלה אלא ערים ולא שדות, ואילו שמעון קיבל גם שדות בתוך נחלת יהודה.

גם דן כובש מעצמו מעבר למה שנפל לו בליש, כי דן הוא גור אריה שמזנק ומתרחב אל הבשן ככתוב בברכת משה לדן.

נשים לב לכמה הבדלים עקרוניים בין גבולות השבטים:

	ב"ג וב"ר	יהודה	יוסף	בנימין	שמעון	זבולון	יששכר	אשר	נפתלי	דן
לשונות הגבולות	אין	סיבוב תתאו עליה ירידה סיבוב יצא (תוצאו ת) עבר תאר	אפרים: סיבוב עליה ירידה פגיעה עבר תוצאות מנשה: הלך ירד תוצאות	עליה תוצאות ירד תאר יצא עבר		עלה פגע שב יצא עבר נסב	פגע תוצאות	שב פגע יצא תוצאות	תוצאות שב יצא פגע	ויצא
לשון ייחודית			**אפרים:** ערים המבדלות בתוך מנשה. **מנשה:** בנותיה	כתף						
גבולות	כן	כן	כן	כן	אין	כן	כן	כן	כן	כן
שמות ערים שנחלו	כן	כן	כן	כן	כן	כן	אין	כן	כן	אין

אם נסכם את מה שראינו יש לומר כך:

אצל יהודה ויוסף יש ריבוי של תיאורים וזה משום שנחלתם גדולה יותר.

וריבוי הלשונות כמובן שייך לצורה הטופוגרפית של הנחלה אם זה מתאים ללשון ירד ועלה וכו', וכך על זה הדרך. אך נראה שזה עצמו ששבט מסוים יש לו מבנה של נחלה כזו זה שייך לעצם מהותו של השבט.

אצל יהודה יש ריבוי לשונות של עליה, ואצל בנימין בעיקר ירידה, ונראה שמכאן עלייתו של יהודה, כי יהודה נעלם בכל התורה החל ממכירת יוסף, וכמו שאמרו חכמים שעצמותיו מגולגלין בארון, והתיקון שלו היה כאן שמתחיל העליה כנגד הירידה שלו לעדולם אחר מכירת יוסף.

ובנימין שמתחיל בו ירידה זהו סוד שצריך לבארו.

לתוכן העניינים

ערוכה ושמורה

חידושים ועיונים בלימוד הנ"ך השנתי

מאת הרב דוד וסרמן

פרשת נח תשפ"ז – גליון מס' 2

זבולון לשני חופים ישכון

הסתירות בתיאורי נחלות זבולון ואשר

כאשר בירך יעקב את זבולון, אמר לו: 'זְבוּלֻן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן וְהוּא לְחוֹף אֳנִיֹּת וְיַרְכָתוֹ עַל צִידֹן' (בראשית מט יג), הרי שנחלתו עתידה להיות לחוף הים ולהגיע עד צידון. דומה לכך התברך שבטו מפי משה לפני מותו לאמר: 'כִּי שֶׁפַע יַמִּים יִינָקוּ וּשְׂפֻנֵי טְמוּנֵי חוֹל' (דברים לג יט). ורז"ל דרשו: "תני רב יוסף, 'שפוני' זה חלזון, 'טמוני' זו טרית, 'חול' זו זכוכית לבנה" (מגילה ו ע"א). עוד מבואר בתלמוד כי גם עכו היא בתחום נחלתו של זבולון: "אלעזר מלובש אורים ותומים ויהושע וכל ישראל עומדים לפניו, וקלפי של שבטים וקלפי של תחומין מונחין לפניו, והיה מכוין ברוח הקדש ואומר, זבולן עולה, תחום עכו עולה עמו" (ב"ב קכב ע"א).

אולם כאשר אנו קוראים ביהושע את גבולות זבולון ואשר, אנו נוכחים לראות כי אשר הוא זה שנחלתו הגיעה עד עכו וצידון שהיא יושבת צפונית לעכו, ולא זבולון. כי בתיאור נחלת אשר נאמר: 'וְעֶבְרוֹן וּרְחֹב וְחַמּוֹן וְקָנָה עַד צִידוֹן רַבָּה' (יהושע יט כח), ועוד נאמר בשופטים 'אָשֵׁר לֹא הוֹרִישׁ אֶת יֹשְׁבֵי עַכּוֹ וְאֶת יוֹשְׁבֵי צִידוֹן' (שופטים א לא). כמו כן פשט המקראות ביהושע המתארים את חלוקת הארץ משמע כי אשר נטל לו את החלק המערבי בצפונה של ארץ ישראל, ואילו בגבולות זבולון לא נזכר הים כגבול מערבי, והיאך תתקיים בו הבטחת אותו זקן 'זבולון לחוף ימים ישכן והוא לחוף אניות וירכתו על צידון'? יתירה מזו נאמר בשירת דבורה על אשר כלשון ברכת יעקב לזבולון: 'אָשֵׁר יָשַׁב לְחוֹף יַמִּים וְעַל מִפְרָצָיו יִשְׁכּוֹן' (שופטים ה יז), הרי שהכתוב מייחס את הישיבה לחוף ימים לאשר, ולא לזבולון.

והנה הגר"א (אדרת אליהו, יהושע יט יד) כתב בנחלת בני זבולון: "ושם מפסיק באמצע הגבול אשר הולך עד צידון רבה, ושם מתפשט קצת לרוחב כתבנית ירך, וזה שאמר 'וירכתו על צידון'." ואם כן זבולון הוא זה שקיבל את רצועת החוף הצפונית של ארץ ישראל ולא אשר. והוא תמוה, שהרי בנחלת אשר מבואר בהדיא כי גבולו מגיע עד הים ממערב לאכזיב (יהושע יט כט), ואכזיב הרי יושבת מדרום לצידון. אולם במפת ארץ ישראל המיוחסת לגר"א המוצגת בסוף המאמר, נשמר הגר"א מקושיא זו בכך שהרצועה היוצאת מנחלתו של זבולון יוצאת לשיטתו מצפון לאכזיב, ומשם ולדרום היא נחלת אשר.

אלא שעדיין קשה, שהרי תחום עכו הוא מנחלת זבולון כמו שהובא לעיל מן הגמרא בבבא בתרא, ועכו הרי יושבת בדרומה של אכזיב, כמו שהוכיח בכפתור ופרח (פרק יא) מן התוספתא בפסחים (פ"ב ה"ט) ממעשה דרבן גמליאל שהלך מעכו לסולמא דצור שהיא צפונית לעכו, ובדרך הגיע לכזיב, וכן פירשו הראשונים בסוגיא דגיטין (ז ע"ב). ואילו לדברי הגר"א נמצא שעכו יושבת בגבול נחלת בני אשר, וכפשט המקרא בשופטים. עוד קשה מה שנאמר בנחלת בני זבולון: 'וְעָלָה גְבוּלָם לַיָּמָּה וּמַרְעֲלָה וּפָגַע בְּדַבֶּשֶׁת וּפָגַע אֶל הַנַּחַל אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יָקְנְעָם' (יהושע יט יא), 'ימה' זה מה טיבו, מחד משמעו הוא שהגיע עד הים, מאידך הים לא מתואר כגבול זבולון, אלא כעוד נקודה בגבול[א], ואכן במפת הגר"א מצויין כי 'ימה' הוא נקודת ישוב שנקראה כך, וכן משמע מדבריו באדרת אליהו על אתר, אך הוא דחוק מאד.

א. יש שפירשו 'ימה' כאן בהוראת 'למערב', ולא על הים. אולם קשה לפרש כן, שהרי לאחריו נאמר 'ומרעלה' בו' החיבור, ואילו היה כיוון היה ראוי לכתוב 'מרעלה' בלבד, כדרך הכתוב בכל מקום. כמו בגבול זבולון עצמו: 'ומשם עבר קדמה מזרחה גתה חפר' (יהושע יט יג), וכן בגבול נפתלי: 'ושב הגבול ימה אזנות תבור' (שם לד), שבהם המקום בא לאחר הכיוון בלא ו'. הרי שו' החיבור מורה ש'ימה' הוא מקום בגבול, ולא כיוון.

❖

שני חלקי נחלת זבולון

והנראה, כי נחלת זבולון אכן לא חצתה את נחלתו של אשר, אלא שמלבד הנחלה שהיתה לו בינות לנחלותיהם של מנשה יששכר נפתלי ואשר, שהיא היתה נחלתו לשבת, קיבל זבולון זכות שימוש ברצועה צרה על החוף, לפרקמטיא של אניות ושל שפוני טמוני חול. כעין ימה של טבריה, שבחלקו של נפתלי היתה, ובכל זאת התנו השבטים שיהיו מחכין בה (בבא קמא פא ע"ב). רצועה זו לא היתה נחלה לשבת אלא זכות שימוש של זבולון, כך שהערים עכו אכזיב וצידון עצמן הן אכן בנחלת אשר, אולם בתחומי ערים אלה, דהיינו בחוף שבין ערים אלה ולים, היתה לזבולון זכות שימוש לצידה ולהפלגה[ב].

ומעתה מתיישבות רוב הקושיות. שכן זה שנחלת אשר מגיעה עד צידון, וזה שאשר לא הוריש את יושבי עכו וצידון (שופטים א לא), אינם סותרים לברכת זבולון, שהרי הערים והישיבה בהן של אשר הן, ואילו לזבולון היתה רק זכות שימוש בחוף שבתחומן. וכן מה שנאמר בשירת דבורה 'אשר ישב לחוף ימים', הרי אשר הוא היושב על החוף, וזבולון משתמש בו. ומה שאמרו בבבא בתרא 'זבולן עולה, תחום עכו עולה עמו', אין הכוונה לעיר עכו עצמה, שהיא של אשר כמפורש במקרא שהובא לעיל, אלא לתחומה, הוא החוף הסמוך שבו היתה לזבולון זכות השימוש.

ובזה מתבארים יפה דברי הגמרא במגילה שם. כי הנה זבולון בתרעומתו מתאר את חלקו פעמיים: "לאחיי נתת להם שדות וכרמים ולי נתת הרים וגבעות, לאחיי נתת להם ארצות ולי נתת ימים ונהרות". הרי שחלקו היה מפוצל לשנים: נחלה שביבשה, הרים וגבעות, והיא הנחלה הפנימית המתוארת ביהושע, וחלק בימים ובנהרות[ג], שאינו ארץ כשאר הארצות.

ולפי מה שהתבאר עולה יפה גם המשך דברי הגמרא, שהשיבו הקב"ה "כולן צריכין לך על ידי חלזון", ובהמשך שם: "אמר לפניו: רבונו של עולם מי מודיעני? אמר לו: שם יזבחו זבחי צדק, סימן זה יהא לך: כל הנוטל ממך בלא דמים - אינו מועיל בפרקמטיא שלו כלום". ולכאורה מה חשש זבולון, וכי יפלשו אחרים לתוך חלקו ויטלו ממנו. אך למה שנתבאר הדברים מובנים, שהרי לא היתה לזבולון שליטה ברצועה זו, אלא זכות שימוש לצידה ולהפלגה, והיושבים בה היו אחרים, ומהם היה ירא שיטלו ממנו בלא דמים. ולכן הובטח לו סימן זה שהנוטל שלא כדין אינו מצליח.

❖

הים שהיה בנחלת זבולון שביהושע ופיצול נחלת אשר

אלא שעדיין יש לבאר מהו ה"ימה" שנאמר בגבולות זבולון ביהושע, אשר רוב המפרשים ותרגום יונתן בכללם מפרשים אותו על הים כפשוטו, שהרי שם ברור שאין מדובר בזכות השימוש שהיתה לזבולון ברצועת החוף שכן הוא מְתאר שם את מִתאר הגבול של הנחלה המוחלטת שהיתה לזבולון.

על כך ניתנה התשובה בשנים האחרונות[ד], כאשר התגלה כי בימים עברו, עד לימי חלוקת הארץ לערך, היתה לשון הים שבמפרץ הכרמל נמשכת במים רדודים עד נחלת זבולון, כאשר חלקים גדולים ממה שיושבים עליהם כיום הקריות היו מוצפים במי הים, ועם השנים הלכה לשון הים והצטמצמה עד שהפכה ליבשה[ה]. כיון שהיתה זאת נקודת ים קטנה לא היה שייך לציין אותה כגבול מערבי, כי לא היתה אלא חלק קטן מן הגבול. ומשכך נמצא כי נחלת אשר אכן היתה חלוקה לשתים, אולם לא כפי דברי הגר"א שהיא נחלקה בגלל רצועה ארוכה מאד שהיתה לזבולון בתוך נחלת אשר, דבר שאין לו זכר במקרא, אלא בגלל לשון הים שנכנסה בתוך נחלת אשר בואכה פאתי נחלת זבולון.

מציאות זו, שלשון הים מחלקת את נחלת אשר, מביאה אותנו להבין מקראות סתומים בתיאור גבולות נחלת אשר שבספר יהושע. כי הכתוב שם מתחיל את הגבול מדרום לצפון, ונאמר שם: 'וּפָנָע בְּכַרְמֶל הַיָּמָּה וּבְשִׁיחוֹר לִבְנָת, וְשָׁב מִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ בֵּית דָּגוֹן וּפָנַע בִּזְבֻלוּן וּבְגֵי יִפְתַּח אֵל גָּפוֹנָה בֵּית הָעֵמֶק וּנְעִיאֵל וְיָצָא אֶל כָּבוּל מִשְּׂמֹאל, וְעֶבְרֹן וּרְחֹב וְחַמּוֹן וְקָנָה עַד צִידוֹן רַבָּה, וְשָׁב הַגְּבוּל הָרָמָה וְעַד עִיר מִבְצַר צֹר וְשָׁב הַגְּבוּל חֹסָה וְהָיוּ תֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה מֵחֶבֶל אַכְזִיבָה' (יהושע יט כו-כט). ויש לדקדק, מדוע פוגע הגבול בכרמל בים, ואז הולך שוב

ב. ואכן ידוע כיום, מבחינה זואולוגית וארכיאולוגית, שחוף זה משופע בחלזונות, שכן חלזונות הארגמן מצויים לאורך כל החוף, אך עיקר מחייתם וצידתם במים הרדודים, ובתל שקמונה שבחיפה נחשפה תעשיית ארגמן מימי בית ראשון, ובצידון ניצב עד היום תל מלאכותי גבוה שנערם מקונכיות חלזונות הארגמן מימי בית שני ולאחריו.

ג. יתכן ש'נהרות' רומזים לנחלי הקישון והנעמן. יצויין כי נחל נעמן הוא 'בלוס' הנזכר אצל יוסף בן מתתיהו (מלחמת היהודים ב, י, ב [189–191]), הנשפך לים סמוך לעכו, דהיינו בתחום עכו שבו היתה לזבולון זכות השימוש. וכתב שם שבסמוך לו יש מקום שממנו נוטלים חול לעשיית זכוכית, וכשמרוקנים אותו הוא חוזר ומתמלא. והוא מתאים לדרשת רב יוסף שם: 'חול – זו זכוכית לבנה'.

ד. ראה מ' קליין וא' פרנק, 'המחקר הפליאו-גאוגרפי כעזר להבנת תחומי נחלת שבט זבולון', מגדים נה (ניסן תשע"ד), עמ' 145–157, ושם מקורות המחקר על האסטואר (משפך נחל רחב שמי הים חודרים לתוכו) של הקישון.

ה. יתכן שלאחר שהפכה לשון הים ליבשה, שייך שטח זה לזבולון, ובכך היה לו חיבור ישיר אל חוף הים שבו היתה לו זכות השימוש. ולכך כיוון יעקב בברכתו, שכן פשט לשון הברכה 'זבולן לחוף ימים ישכן והוא לחוף אניות וירכתו על צידון' משמע כנחלה שירכתה יוצאת ומתפשטת על צידון.

למזרח. אך על פי מה שהתבאר הוא מובן ביותר: תחילה תיאר הכתוב את הנחלה שמדרום ללשון הים המגיעה לזבולון, שהיא עד הכרמל, ואז חוזר למזרח לתאר את הנחלה שמצפון ללשון הים, אשר שם הוא פוגע בזבולון.

מעתה נמצא כי לזבולון היו שני מוצאות לים, ובכך מבואר מה שנאמר אצלו 'ימים' בלשון רבים, על שם הים שהיה על קצה נחלתו, וזכות השימוש ברצועת החוף הצפוני. ויתכן שהיא כוונת הזוהר: "לחוף ימים, אף על גב דחד ימא הוה ליה באחסנתיה, בתרין ימין שרייא" (ויחי רמא ע"ב), לומר שהוא ים אחד, אלא שבעבור זבולון היו אלה שני ימים. גם כפל החופים, 'חוף ימים' ו'חוף אניות' יכול להתפרש על השימוש השונה בשני סוגי חופים. שכן כפי שיתבאר להלן, החוף שמעכו ועד אכזיב מימיו רדודים, ולכן עיקר השימוש בו היה לצידת חלזונות ושאר אוצרות הים, והוא 'חוף ימים'; ואילו החוף שמאכזיב ועד צידון מימיו עמוקים ואינו נוח לשהייה על החוף עצמו, ולכן עיקר השימוש בו היה להפלגת אניות, והוא 'חוף אניות'.

❖

רצועה יוצאת עד כזיב במקום ישיבת היוגבים

מציאות זו, שהרצועה שבין הערים עכו ואכזיב לים היתה מיוחדת לזכות שימושו של זבולון ובכך היא מוגדרת בנפרד מן הנחלה שיש שם, מסבירה אולי את הגמרא בגיטין (ז ע"ב). כי הנה שם מבואר, שאף שעכו ומה שממזרח לדרך ההולכת מעכו לכזיב הם כחוץ לארץ, "רצועה נפקא", דהיינו רצועה צרה יוצאת ממערב לדרך, בין הדרך לים, שבין עכו לאכזיב, שהתקדשה בקדושת עולי בבל, אע"פ שעכו ואכזיב עצמן לא התקדשו. ולכאורה תמוה, כיצד התקדשה רצועת חוף צרה כל כך, בשעה שעכו ואכזיב שבצדה לא נתקדשו.

והנה בגמרא (שבת כו ע"א) נאמר על הכתוב 'וּמְדַלַּת הָאָרֶץ הִשְׁאִיר רַב טַבָּחִים לְכֹרְמִים וּלְיֹגְבִים' (מלכים ב כה יב): "כורמים – תני רב יוסף: אלו מלקטי אפרסמון מעין גדי ועד רמתא. יוגבים – אלו ציידי חלזון מסולמות של צור ועד חיפה". ולכאורה היוגבים נשארו שם עד שחזרו עולי גולה, שהרי בהמשך הכתובים שם מבואר כי את העם הנשאר בארץ יהודה הפקיד נבוכדנאצר ביד גדליהו בן אחיקם (שם כב), ולאחר שנהרג גדליהו ירדו כולם מצרימה (שם כו). ואף הכורמים בכלל זה, שעין גדי ביהודה ורמתא בעבר הירדן, וגם אלו שבעבר הירדן שבו אל גדליהו וירדו עמו מצרימה (ירמיה מ יא-יב; מג ה). וכן אמרו (שבת קמה ע"ב): "חמשים ושתים שנה לא עבר איש ביהודה". אולם על היוגבים שבחוף הצפוני לא נאמר כן, ומשמע שהם לא גלו מעולם, ונמשכה אחיזתם בחוף עד עליית עולי בבל.

ומעתה מיושבת הקושיא, כי באמת רצועת החוף לא נתקדשה מחמת מגורים, שהרי בעכו וצפונה נשארו המגורים בידי נכרים אשר לכן לא התקדש משם והלאה בקדושת עולי בבל. אולם בקטע זה נתקדש החוף עצמו, מחמת שהחזיקו בו ישראל על ידי השימוש בו לצידת חלזון, ואחיזה זו נמשכה מימי היוגבים ועד עליית עולי בבל, ובכך נתקדשה הרצועה בעלייתם.[1]

אלא שעדיין יש לשאול, מדוע לא התקדשה הרצועה אלא עד אכזיב, כאשר נבוזראדן השאיר את היוגבים עד סולמות של צור, הוא ראש הנקרה של ימינו. והנראה שהדבר מובן על פי טבע המקום. שכן החוף שמעכו עד אכזיב יושב על מדף רחב ומתון, ומימיו רדודים, ונוח לשימוש ולשהייה על החוף עצמו, ואילו החוף שמאכזיב צפונה עד צידון המדף שלו צר ותלול וחרוץ קניונים, ומימיו מעמיקים מיד, ואינו נוח לשימוש ולשהייה על החוף עצמו, אלא להפלגה ממנו והלאה[2], לכן הצטמצמו היוגבים לחוף שמאכזיב ודרומה. משעלו עולי גולה קידשו את מקום אחיזתם בלבד, ומשום כך לא נתקדשה הרצועה אלא עד אכזיב.

על פי זה מתבאר דיוק נוסף במקראות שהבאנו לעיל בגבול נחלת אשר, שכן יש לתהות מדוע רק מאכזיב הדרומית יותר נחשב הים כגבול מערב לנחלת אשר, כאשר יש לו בנחלתו גם את צור וצידון הצפוניים יותר שעל הים. אלא שהחוף שמעכו עד אכזיב, הנוח לשימוש ולישיבה, נכלל בנחלה, אף שזכות השימוש בו היתה לזבולון, ואילו החוף שמאכזיב צפונה, שאינו נוח לשימוש ולשהייה על החוף עצמו אלא להפלגה מנקודות בודדות, לא נכלל בתיאור הגבול, שכן מלבד נקודות בודדות, שבחלקן ישבו צור וצידון, אין בו גישה נוחה לים, ואין דרך לתאר בו גבול ארוך למערב.

---

1. גם ממזרח לעכו, במעלה הרי הגליל, יש שטחים שנתקדשו בקדושת עולי בבל (כמבואר ברשימת תחומי ארץ ישראל שבירושלמי שביעית פ"ו ה"א: "שורא דעכו וקצירייא דגלילא וכברתה ובית זניתה... וראש מי געתן וגעתן עצמה", שהם מקומות במעלה הגליל המערבי. ועיין גם בתוספתא אהלות פי"ח ה"ח ובירושלמי שם: "המהלך מעכו לכזיב מימינו למזרח הדרך טהורה משום ארץ העמים וחייבת במעשרות ובשביעית"), אלא שבינם לבין החוף מפסיק שטח רחב שלא נתקדש, גם לא בכיבוש עולי מצרים. והוא משום שהקידוש שעל ידי המגורים היה רק במעלה ההרים, ואילו במישור שבעכו וצפונה נשארו המגורים בידי נכרים.

2. מדף היבשת מול מפרץ חיפה ועכו רחב, ורצועת חול רדודה נמשכת בו עד עומק של כ-25 מטר, ואילו מול דרום לבנון (צור וצידון) הוא ברוחב קילומטרים ספורים בלבד וחרוץ קניונים עמוקים, וכבר מול אכזיב חותך קניון גדול את המדרון.

זבולון לשני חופים ישכון

לקבלת הגליון, להערות ולהארות, ניתן לפנות:
0533181356, 7681356@gmail.com

ערי הלויים בערי מקלט

בספר יהושע ובספר דברי הימים

הרב אליעזר רובנוביץ

סוגית הגמרא

בסוף פרשת מסעי יש שתי פרשיות: האחת עוסקת בערי הלויים והשנייה בערי המקלט. במבט ראשון אין קשר ביניהן, האחת מדברת על מגורי הלויים, והשנייה על מקום מפלט לרוצחים בשגגה. ואולם התורה קושרת ביניהן, שערי המקלט הן גם מערי הלויים:

> וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם, אֵת שֵׁשׁ עָרֵי הַמִּקְלָט אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לָנֻס שָׁמָּה הָרֹצֵחַ וַעֲלֵיהֶם תִּתְּנוּ אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם עִיר. (במדבר לה, ו)

יתירה מזו, חז"ל בגמרא (מכות י,ב) הקישו גם בכיוון ההפוך, שגם שאר ארבעים ושתיים ערי הלויים קולטות את הרוצח. וכן פסק הרמב"ם:

> כל ערי הלויים קולטות, וכל אחת מהן עיר מקלט היא, שנאמר 'ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר, כל הערים אשר תתנו ללויים ארבעים ושמונה עיר', הקישן הכתוב כולן זו לזו לקלוט.

והרמב"ם ממשיך, שבכל זאת יש שני הבדלים הלכתיים בין ערי המקלט לערי הלויים:

> ומה הפרש יש בין ערי מקלט שהובדלו למקלט ובין שאר ערי הלויים? שערי מקלט קולטות בין לדעת בין שלא לדעת, הואיל ונכנס בהן, נקלט, ושאר ערי הלויים אין קולטות אלא לדעת. ורוצח הדר בערי מקלט אינו נותן שכר ביתו, והדר בשאר ערי הלויים נותן שכר לבעל הבית. (רמב"ם פ"ח מהל' רוצח הל' ט'-י')

ושורש ההבדל אחד הוא: שש הערים ביסודן הן ערי מקלט אלא שניתנו ללויים, ואילו ארבעים ושתיים הערים ביסודן הן ערי הלויים אלא שנעשו לערי מקלט. ובהמשך לכך, מוסיף המשך חכמה (במדבר לה, יג) נפקא מינה שלישית, שהייתה משמעותית בתקופת בית שני:

> יתכן, דאמרו בסוף סוטה (מח, ב) שמשחרב מקדש ראשון בטלו ערי מגרש ללויים (ופסקו אורים ותומים). ואם כן, אז לא היו בבית שני שייכים ללויים הערים שלהם. ואז לפי דעתי לא קלטו רק השש ערים בלבד.

והיינו שלאחר החורבן שוב לא חזרו הלויים לעריהם שקיבלו בספר יהושע (עי"ש במשך חכמה שדן מדוע). ועל כן אומר המשך חכמה שקליטת ארבעים ושתיים הערים תלויה בכך שהן שייכות ללויים, ובתקופת בית שני רק שש ערי המקלט עצמן המשיכו לקלוט.

בדברי הרמב"ן

על רקע זה יש להתבונן בדברי הרמב"ן (במדבר לה, יד), הכותב דברים אחרים:

> ועל דרך הפשט נראה בעיני וכו', והיו אלה הששׁ ערים לבדן קולטות, והארבעים ושתים למגרשי הלוים לא למקלט.

בשו"ת רדב"ז (ח"ו סי' ב' אלפים קלח) נשאל הרדב"ז על דברי הרמב"ן שהם נראים כסותרים את דברי חז"ל בגמרא:

> שאלת ממני על מה שכתב הרמב"ן ז"ל בפרשה אלה מסעי וכו', וקשיא לך איך אפשר לפרש בכתוב הפך הדין המוסכם בתלמוד וכו' וכן כתב הרמב"ם ז"ל?

והשיב הרדב"ז שיש לדברי הרמב"ן מקור בירושלמי:

> גם הרמב"ן כתב סברא זו בתחלת הדיבור, אלא כתב על דרך הפשט. ונראה שסמך לו על הירושלמי דמשמע התם שלא היו ערי הלוים קולטות שלא הזכירו שם דרשא זו 'ועליהם תתנו מ"ב עיר' ואמרו שם בהדיא אין לך קולט אלא ששׁ ערי מקלט בלבד.

נמצא שיש מחלוקת בין הבבלי והירושלמי בסוגיה זו, והרמב"ן תופס בדרך הפשט כדרך הירושלמי.

בספר יהושע ובספר דברי הימים

מחלוקת זו באה לידי ביטוי גם בין ספרי התנ"ך עצמם. בספר יהושע (פרק כא) בתיאור חלוקת הערים ללויים נאמר:

> "וְלִבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן נָתְנוּ אֶת **עִיר מִקְלַט** הָרֹצֵחַ אֶת חֶבְרוֹן וְאֶת מִגְרָשָׁהּ וְאֶת לִבְנָה וְאֶת מִגְרָשָׁהּ" (יהושע כא, יג).

הביטוי 'עיר מקלט' מופיע בלשון יחיד, וכך הוא מופיע שם ששׁ פעמים בפסוקים כנגד ששׁ ערי המקלט. ומשמע שרק אותה עיר מקלט קולטת, ולא שאר ערי הכהנים והלויים. ולעומת זאת, בספר דברי הימים א' (פרק ו) נאמר:

> "וְלִבְנֵי אַהֲרֹן נָתְנוּ אֶת **עָרֵי הַמִּקְלָט** אֶת חֶבְרוֹן וְאֶת לִבְנָה וְאֶת מִגְרָשֶׁיהָ" (פס' מב).

> "וַיִּתְּנוּ לָהֶם אֶת **עָרֵי הַמִּקְלָט** אֶת שְׁכֶם וְאֶת מִגְרָשֶׁיהָ בְּהַר אֶפְרַיִם וְאֶת גֶּזֶר וְאֶת מִגְרָשֶׁיהָ" (פס' נב).

כאן מופיע הביטוי 'ערי המקלט' בלשון רבים, המרמז שכל הערים הן ערי מקלט.

ונראה להציע, שהבדל זה קשור להתפתחות לימוד התורה שבעל פה בתקופת עזרא. בספר יהושע למדו את מה שכתוב מפורש בפשט, כדברי הרמב"ן. בספר דברי הימים, שנכתב על ידי עזרא הסופר, העמיקו לדרוש בתורה והרחיבו את ההבנה שערי הלויים אף הן ערי מקלט.

הענין הפנימי

ושורש הדברים חוזר אל השאלה המתבקשת: מדוע קישרה התורה בין ערי הלויים לערי המקלט? מה הקשר בין שני הדברים האלה, יש צורך אחד של נתינת ערים ללויים, ויש צורך נוסף לתת מקום לרוצח לגלות לשם.

אכן בחיבור בין הדברים התורה מלמדת, שכאשר אדם הולך להינצל בעיר מקלט, עיקר המכוון הוא שילך להיות מושפע מן הלויים. שילמד את התורה מן הלויים ובכך יביא לתיקון חטאיו. לכך אמרה התורה להביא את הלויים לערי המקלט. והבינו חז"ל בעומק, שהתורה מלמדת שלא העיר באמת היא זו שקולטת, אלא התורה והתיקון שהיא מביאה הם אלו שמגינים על החוטא וקולטים את הרוצח. ומשכך, אפשר להרחיב את הרעיון הזה שכל ערי הלויים ראויות לגדר זה.

לשבר את הדברים, נראה להציע בדרך משל, שזהו כענין שברא הקב"ה את הבריאה באופן שהתינוק מקבל את האוכל דרך אמו במקום הקרוב אל הלב. מבחינה פרקטית התינוק צריך לאכול, אבל מכך שהקדוש ברוך הוא שם לו את האוכל במקום הקרוב ללב, סימן שיש ערך פנימי נוסף שהוא מקבל דרך האוכל: את הקשר המיוחד עם האמא, את החום והאהבה. וכך יש חיבור בין שני דברים, האחד פרקטי והשני רובד פנימי. ובהסתכלות עמוקה ניתן להבין, שמה שהתינוק באמת צריך הוא את הרובד הפנימי, אבל אי אפשר לעולם לדלג על הצורך הפרקטי.

וכך גם במקרה שלפנינו, יש את המצוה הפרקטית והמעשית, אבל יש לה רבדים פנימיים. חז"ל מרחיבים את ההלכה בכוח התורה שבעל פה אל מקומות נוספים שיש בהם קיום לרבדים הפנימיים. הקשר בין ערי הלויים לערי המקלט מלמד על כוחה של התורה לרפא ולהגן, ועל התפקיד המיוחד של הלויים כמחנכים ומשפיעים על העם.

ואמרו חז"ל במדרש:

> אמרו ישראל, רבינו משה, ערי מקלט אינן בטלים לעולם? אמר להם לאו, אלא סוף בית המקדש עתיד ליחרב וערי מקלט בטלות [אולי הכוונה לערי הלוים כדלעיל]. אמרו ליה ישראל, והיאך אנו עושין, מיד אנו מתים. אמר להם לאו, אלא התורה לפניכם שהיא מצלת יותר מערי מקלט, שערי מקלט אינן קולטות אלא לשוגגין והתורה פונה את השוגגין ואת המזידין. ומה כתיב שם וזאת התורה אשר שם משה, מהו וזאת? עשאה מוסף על ערי מקלט, מה ערי מקלט מצילות מן המיתה אף התורה כן. (דברים רבה ואתחנן, ומובא ברבינו בחיי דברים ד, מב)

תורתו של יהושע (ב')

הרב מתתיהו רובין

חומשי הגאולה של ארץ ישראל

ספר יהושע מתחלק בכללו לשלושה חלקים: הכניסה לארץ וכיבושה (פרקים א–יב), חלוקת הנחלות (יג–כב), ונאומי הפרידה של יהושע (כג–כד). שלושה חלקים אלו מקבילים לשלושת חומשי הגאולה, המספרים את דרכם של ישראל מיציאת מצרים עד הכניסה לארץ: שמות, במדבר ודברים.

הכניסה לארץ מקבילה לחומש שמות, כפי שהתבאר באריכות במאמר הקודם, "תורתו של יהושע": בקיעת הירדן כקריעת ים סוף, הקמת האבנים כמתן תורה, המילה והפסח בגלגל כברית שביציאת מצרים, כיבוש יריחו כהתגלות סיני, חטא עכן כחטא העגל, וכתיבת התורה בעיבל כלוחות שניות.

הנחלות מקבילות לחומש במדבר, ובפרט לסופו, שבו נצטוו ישראל כיצד לחלק את הארץ. יהושע מקיים את הדברים אחד לאחד: חלוקה בגורל לשבטים ולמשפחות (במדבר כו, נה; לג, נד), על ידי אלעזר הכהן, יהושע וראשי השבטים (שם לד, יז–יח), נחלת בנות צלפחד (שם כז; לו), נחלת שבטי עבר הירדן (שם לב), וערי המקלט וערי הלויים (שם לה). לכן חוזר בפרקים אלו "כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה בְּיַד מֹשֶׁה" (יד, ב; כא, ח; וכעי"ז יד, ה; יז, ד; כא, ב).

חלק הנחלות נפתח ונחתם בתיקון חטא המרגלים, שבגללו לא ירש הדור הראשון את הארץ, והתיקון הוא באהבת הארץ. הנחלה הראשונה שניתנת היא של כלב, האומר "בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה אָנֹכִי בְּשָׁלְחַ מֹשֶׁה... מְקֻדֶּשׁ בַּרְנֵעַ לְרַגֵּל אֶת הָאָרֶץ" (יד, ז). בחומש במדבר המרגלים הם שעיכבו את הירושה, וכאן הירושה נפתחת דווקא בנחלתו של מי שלא חטא בהם. והוא מבקש דווקא את חברון, "כִּי עֲנָקִים שָׁם" (יד, יב) – המקום שממנו פחדו המרגלים (במדבר יג, כב). כלב אף אומר "וָאָשֵׁב אֹתוֹ דָּבָר כַּאֲשֶׁר עִם לְבָבִי" (יד, ז), כלשון המרגלים: "וַיָּשִׁיבוּ אֹתָם דָּבָר" (במדבר יג, כו). ובסוף חלק הנחלות נשלחת שוב משלחת, פנחס ונשיא אחד לכל שבט, כמרגלים (במדבר יג, ב), והם חוזרים: "וַיָּשִׁבוּ אוֹתָם דָּבָר" (כב, לב) – והפעם הדבר טוב: "וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (כב, לג). אף בני ראובן ובני גד, שמשה חשד בהם שהם חוזרים על חטא המרגלים (במדבר לב, ז–ט), מתבררים כמי שרוצים להיות קשורים לארץ.

נאומי הפרידה מקבילים לחומש דברים, ויהושע משתמש בהם בלשונות משה ממש: "וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה" (כג, טז), כמו שאמר משה בפרשת "וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ" (דברים יא, יז); "וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם" (כג, יא), כלשון משה (דברים ד, טו); "בַּחֲרוּ לָכֶם הַיּוֹם" (כד, טו), כנגד "וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים" (דברים ל, יט); ועוד יתבאר להלן שיהושע חוזר כמעט מילה במילה על אזהרת משה על הישיבה בארץ (דברים ו, י–יד).

במאמר זה נתמקד בחלק האחרון, ובסיפור שבטי עבר הירדן שבנו את המזבח (פרק כב), החותם את חלק הנחלות ומקביל לנאומי יהושע שאחריו.

סיפור המזבח עומד על התפר שבין שני החלקים. הדמויות שבו כולן מחומש במדבר: שבטי עבר הירדן, שהתנאי שהתנו עם משה מתקיים כאן, "אַתֶּם שְׁמַרְתֶּם אֵת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה" (כב, ב); פנחס, המזכיר את "עָוֹן פְּעוֹר" (כב, יז); והנשיאים, "נָשִׂיא אֶחָד נָשִׂיא אֶחָד לְבֵית אָב" (כב, יד; וכלשון במדבר לד, יח). יתר על כן, הסיפור כולו חוזר על מעשה בני ראובן ובני גד (במדבר לב). שם האשים אותם משה "כִּי תְשׁוּבֻן מֵאַחֲרָיו" (במדבר לב, טו), וכאן – "לָשׁוּב הַיּוֹם מֵאַחֲרֵי יְהוָה" (כב, טז); שם אמר "כֹּה עֲשׂוּ אֲבֹתֵיכֶם" (במדבר לב, ח), על

המרגלים, וכאן הם עונים "רְאוּ אֶת תַּבְנִית מִזְבַּח יְהוָה אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבוֹתֵינוּ" (כב, כח); שם נאמר "וְנֹאחֲזוּ בְתוֹכֶם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן" (במדבר לב, ל), וכאן מציע פנחס "וְהֵאָחֲזוּ בְּתוֹכֵנוּ" (כב, יט). ופנחס מוסיף "וּבַיהוָה אַל תִּמְרֹדוּ" (שם), לשון יהושע וכלב במעשה המרגלים (במדבר יד, ט). אבל השאלה העומדת בו היא כבר מחומש דברים: המזבח האחד, במקום אשר יבחר ה' (דברים יב). אף הבדיקה שלפני המלחמה היא כדין עיר הנדחת: "וְדָרַשְׁתָּ וְחָקַרְתָּ וְשָׁאַלְתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֱשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּקִרְבֶּךָ" (דברים יג, טו).

מן השבט אל הכלל

שני הסיפורים האחרונים בספר מקבילים זה לזה: מזבח בני ראובן ובני גד (פרק כב), ונאומי יהושע (פרקים כג–כד). בשניהם מתקבצים כל ישראל – "וַיִּקָּהֲלוּ **כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** שִׁלֹה" (כב, יב), "וַיֶּאֱסֹף יְהוֹשֻׁעַ אֶת **כָּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל** שְׁכֶמָה" (כד, א)[1]; בשניהם עונים העם "**חָלִילָה לָּנוּ**" (כב, כט; כד, טז); ובשניהם מוקם דבר גדול ונקרא עד – "מִזְבֵּחַ **גָּדוֹל** לְמַרְאֶה" (כב, י), "כִּי **עֵד** הוּא" (כב, לד); "אֶבֶן **גְּדוֹלָה**" (כד, כו), "תִּהְיֶה בָּנוּ **לְעֵדָה**" (כד, כז).

בסיפור הראשון יצאו כל ישראל נגד אחיהם שבטי עבר הירדן, האשימום "לָשׁוּב הַיּוֹם מֵאַחֲרֵי יְהוָה" (כב, טז), והמשילום לעכן, "וְהוּא אִישׁ אֶחָד לֹא גָוַע בַּעֲוֹנוֹ" (כב, כ) – כמי שהוציא עצמו מן הכלל. לאחר דברי פנחס עמהם התברר שלא לכך נתכוונו, אלא אדרבא, להתקשר לה': "כִּי עֵד הוּא בֵּינֵינוּ וּבֵינֵיכֶם" (כב, כז). בסיפור זה הנוכח הוא פנחס, ובמעשה המזבח עצמו יהושע שותק לגמרי. פנחס הקנאי, שכנראה לא בחינם נשלח אל מול שבטי עבר הירדן, אף הוא שביק לקנאותיה כשראה שחשדום לשווא, ואמר: "הַיּוֹם יָדַעְנוּ כִּי **בְתוֹכֵנוּ** יְהוָה" (כב, לא).

אבל בסיפור השני יהושע הוא הנוכח, ופתאום דווקא הוא נעשה לקנאי: "לֹא תוּכְלוּ לַעֲבֹד אֶת יְהוָה כִּי... אֵל **קַנּוֹא** הוּא" (כד, יט). **יהושע הופך את הקערה על פיה.** כביכול אומר הוא לישראל: אתם דיברתם נגד אחיכם, כאילו השבט שלהם יצא נגד הכלל הקדוש; לא כן, אדרבא – אתם עצמכם אינכם נקיים, בתוך הכלל שלכם עצמו יש אלהים אחרים: "הָסִירוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר **בְּקִרְבְּכֶם**" (כד, כג). פנחס אמר "**בְתוֹכֵנוּ** יְהוָה"; יהושע אומר "**בְּקִרְבְּכֶם**" אלהי נכר. גם העדות: שם העד הוא "**בֵּינֵינוּ וּבֵינֵיכֶם**", בין שבט לשבט; כאן "**עֵדִים אַתֶּם בָּכֶם**" (כד, כב), בין העם לה'.

מן הכלל אל הבית

והנה דבר תימה הוא, שלא נזכר עד עתה שהיו להם אלהים אחרים, ופתאום יהושע מדבר עליהם בקנאות גדולה. מה הם אלהי הנכר שבקרבם, ולמה דווקא עתה?

נראה, שלא הייתה זו עבודה ציבורית, כמו שתהיה בהמשך, ובפרט בימי המלכים, אלא מן השלל שלקחו במלחמות (וע' רד"ק כד, יד), בבחינת נסתרות של כל אחד ואחד – כעכן. וכעי"ז היה בשכם עצמה, כשאמר יעקב "הָסִרוּ אֶת **אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּתוֹכְכֶם**" (בראשית לה, ב), משלל שכם (רש"י שם). ובאותו מקום שבו טמן יעקב את אלהי הנכר, "תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר עִם שְׁכֶם" (בראשית לה, ד), מקים יהושע את אבן העדות: "וַיָּקֶם שָׁם תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר בְּמִקְדַּשׁ יְהוָה" (כד, כו; וכדברי המדרש, הובא ברד"ק שם).

כל החלק האחרון של הספר מקביל לתחילתו. בתחילתו אבנים לזיכרון בירדן, "כִּי יִשְׁאָלוּן בְּנֵיכֶם מָחָר" (ד, ו), אחר כך חטא עכן בנסתרות, ואחר כך ברית וכתיבת התורה בעיבל (ח, ל–לה). בסופו מזבח לעד בירדן,

[1] באותה לשון בדיוק התקבצו לפני כן לטובה: "**וַיִּקָּהֲלוּ כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁלֹה** וַיַּשְׁכִּינוּ שָׁם אֶת אֹהֶל מוֹעֵד" (יח, א). עיין בהערה על כב, יב.

"מָחָר יֹאמְרוּ בְנֵיכֶם לְבָנֵינוּ" (כב, כד)[2], אחר כך אלהי הנכר שבקרבם, ואחר כך ברית וכתיבה בשכם (כד, כה–כז). בשניהם הברית באה אחר חטא שבנסתרות: חטא עכן, והעבודה הזרה שבקרבם.

זו כוונת דברי יהושע שלעיל: אתם דיברתם נגד השבט שיוצא מן הכלל, אבל באמת הכלל שלכם בעצמו בנוי מן היחידים, שבכל אחד מהם יש נסתר. לכן אמר יהושע "וְאָנֹכִי **וּבֵיתִי** נַעֲבֹד אֶת יְהוָה" (כד, טו) – לא להבדיל את עצמו מן הכלל, אלא מן הבתים הפרטיים שבתוכו.

יש כאן גם היפוך מתחילת הספר. בתחילתו נאמר "כִּי מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה **בְּקִרְבְּכֶם** נִפְלָאוֹת" (ג, ה), "בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי אֵל חַי **בְּקִרְבְּכֶם**" (ג, י); בסופו – "אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר **בְּקִרְבְּכֶם**" (כד, כג)[3]. באמצע, בחטא עכן: "חֵרֶם **בְּקִרְבְּךָ** יִשְׂרָאֵל" (ז, יג)[4].

מן המלחמה אל המנוחה

למה עולה הדבר דווקא עתה? התשובה בפתיחת הנאום: "אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֵנִיחַ יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל מִכָּל אֹיְבֵיהֶם מִסָּבִיב" (כג, א)[5]. כל זמן שה' נלחם לישראל, הכל בטוח; עם המנוחה מתחילה הסכנה. לכן יהושע, הפותח את נאומו הראשון בצורה כל כך נינוחה, בהגדלת חסדי ה' ובדרך של אהבה, מסיים בחדות: כשם שבא הטוב, כך יבוא הרע – "וְהָיָה כַּאֲשֶׁר בָּא עֲלֵיכֶם כָּל הַדָּבָר הַטּוֹב... כֵּן יָבִיא יְהוָה עֲלֵיכֶם אֵת כָּל הַדָּבָר הָרָע" (כג, טו).

יהושע מצטט ממש את אזהרת משה על הישיבה בארץ, ובאותו סדר. משה אמר: "**עָרִים** גְּדֹלֹת וְטֹבֹת **אֲשֶׁר לֹא בָנִיתָ**... **כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא נָטָעְתָּ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ**. הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תִּשְׁכַּח אֵת יְהוָה... אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ **תִּירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹד**... לֹא תֵלְכוּן אַחֲרֵי **אֱלֹהִים** אֲחֵרִים" (דברים ו, י–יד). יהושע אומר: "**וְעָרִים אֲשֶׁר לֹא בְנִיתֶם** וַתֵּשְׁבוּ בָּהֶם **כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא נְטַעְתֶּם אַתֶּם אֹכְלִים**. וְעַתָּה **יִרְאוּ** אֶת **יְהוָה וְעִבְדוּ אֹתוֹ**... וְהָסִירוּ אֶת **אֱלֹהִים** אֲשֶׁר עָבְדוּ אֲבוֹתֵיכֶם..." (כד, יג–יד). משה אמר: כשתאכלו – הישמרו; יהושע אומר: הנה, אתם כבר אוכלים. זהו חומש דברים של ארץ ישראל.

מן הארץ אל הלב

בתחילת הספר הקדושה היא בארץ ממש, כפי שהתבאר במאמר הקודם בדמיון שבין כיבוש יריחו להר סיני. בדבריו של פנחס, "הַיּוֹם יָדַעְנוּ כִּי בְתוֹכֵנוּ יְהוָה", עוד נשמעת לשון תחילת הספר. כל החשש של ישראל בפרק כב נובע מאותה תפיסה, שהעיקר הוא הארץ: אם הארץ היא מקום הקדושה, הרי שמי שיושב מחוץ לה, מעבר לירדן, יצא מן הקדושה. לכן אמרו "וְאַךְ אִם טְמֵאָה אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם עִבְרוּ לָכֶם אֶל אֶרֶץ אֲחֻזַּת יְהוָה" (כב, יט), ובני ראובן ובני גד חששו שיאמרו להם "וּגְבוּל נָתַן יְהוָה... אֶת הַיַּרְדֵּן אֵין לָכֶם חֵלֶק בַּיהוָה" (כב, כה). אבל יהושע אומר להם: אתם מיהרתם לקחת את הארץ כנקודה העיקרית, והעיקר הוא החיבור שלכם והדבקות שלכם בה' – הקדושה היא בלב ובמעשים, בקיום התורה. וכך אמר יהושע בנאומיו: "וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם לְאַהֲבָה אֶת יְהוָה" (כג, יא), "וְעִבְדוּ אֹתוֹ בְּתָמִים וּבֶאֱמֶת" (כד, יד), "וְהַטּוּ אֶת לְבַבְכֶם אֶל יְהוָה" (כד, כג)[6]. ולכן הבעיה היא "בקרבכם" – אלהי הנכר.

[2] ובאמת עיקר המזבח שבנו בעיבל, במעמד כתיבת התורה, היה שייך לאבנים עצמן: "וַהֲקֵמֹתָ לְךָ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת... וּבָנִיתָ שָּׁם מִזְבֵּחַ" (דברים כז, ב–ה), אלא שיהושע חילק ביניהם, כפי שהתבאר במאמר הקודם. מזבח השבטים בירדן חוזר אפוא לאבני הירדן.

[3] בברית עיבל נאמר "וְהַגֵּר הַהֹלֵךְ **בְּקִרְבֶּךָ**" (ח, לה), ומיד אחר כך הגבעונים (ט, ג), שבאו להצטרף, כפי שהתבאר במאמר הקודם; ואילו בברית שכם – "אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר **בְּקִרְבְּכֶם**". בברית הראשונה הזר שבקרב העם מצטרף, ובאחרונה – צריך לצאת.

[4] "כֹּה אָמַר יְהוָה" נאמר בכל הספר רק בשני מקומות: בחטא עכן (ז, יג), ובנאום האחרון (כד, ב).

[5] כלשון משה בפרשת המקום אשר יבחר ה': "וְהֵנִיחַ לָכֶם מִכָּל אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב" (דברים יב, י).

[6] וכבר אמר כן לשבטי עבר הירדן בשעה ששלחם, לפני מעשה המזבח: "לְאַהֲבָה אֶת יְהוָה... וּלְדָבְקָה בּוֹ וּלְעָבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל

לא רק המקום, אלא גם האבות. בני ראובן ובני גד נשענים על "תַּבְנִית מִזְבַּח יְהוָה אֲשֶׁר עָשׂוּ **אֲבוֹתֵינוּ**" (כב, כח); יהושע פותח: "בְּעֵבֶר הַנָּהָר יָשְׁבוּ **אֲבוֹתֵיכֶם**... וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים" (כד, ב). יהושע אינו מסתפק בשיוך לפי המקום והאבות, אלא דורש בחירה: "וְאִם רַע בְּעֵינֵיכֶם לַעֲבֹד אֶת יְהוָה בַּחֲרוּ לָכֶם הַיּוֹם אֶת מִי תַּעֲבֹדוּן" (כד, טו).

מן האבנים אל הספר

בעיבל כתב יהושע את התורה על האבנים: "וַיִּכְתָּב שָׁם **עַל הָאֲבָנִים** אֵת מִשְׁנֵה תּוֹרַת מֹשֶׁה" (ח, לב). כאן הוא כותב בספר: "וַיִּכְתֹּב יְהוֹשֻׁעַ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה **בְּסֵפֶר** תּוֹרַת אֱלֹהִים" (כד, כו). הוא מבין שעדיין צריך ספר ולכתוב בו; אין די בתורה הכתובה על אבני הארץ. האבן שהקים אינה מעידה עוד מכוח עצמה, אלא מכוח הדברים: "כִּי הִיא **שָׁמְעָה** אֵת כָּל אִמְרֵי יְהוָה" (כד, כז). זה בניגוד לאבני הנס שבגלגל, שיהושע הפרידן מן התורה כדי שיעידו בפני עצמן, כפי שהתבאר במאמר הקודם[7]. באותו מעמד נכתבו גם הדברים בספר. אמנם אינם מחוברים ממש, אבל לכל הפחות נעשו יחד. זה כמשה, שכתב את הספר וציווה לשים אותו "מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה... וְהָיָה שָׁם בְּךָ **לְעֵד**" (דברים לא, כו).

בתחילת הספר יהושע מצטווה על ספר משה **וקורא** בו: "לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ" (א, ח), "בְּכָל הַכָּתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה" (ח, לד); בסופו הוא **כותב** בו (וע' רש"י כד, כו, ע"פ מכות יא ע"א).

במאמר הקודם התבאר שבתחילת הספר יהושע עומד כמקיים תורת ה'. כאן יהושע הולך בדרכו של משה בספר דברים: מצווה את ישראל באריכות, וכורת עמהם ברית מעצמו. וזה משום שיהושע רואה שעד עתה הדבר לא באמת הצליח להתקיים, והקדושה לא נעשתה טבועה בהם לגמרי – כדברי ה' למשה: "וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה אַחֲרֵי **אֱלֹהֵי נֵכַר** הָאָרֶץ... **בְּקִרְבּוֹ**" (דברים לא, טז). משום כך עדיין צריך לדבר על הדברים ולצוות עליהם. גם זה שהוא מוכיחם אף שלא נזכר חטא – כמשה: "הֵן בָּעוֹדֶנִּי חַי עִמָּכֶם הַיּוֹם מַמְרִים הֱיִתֶם... וְאַף כִּי אַחֲרֵי מוֹתִי" (שם, כז). לכן דווקא כאן נאמר על יהושע, כמו על משה (א, א; דברים לד, ה): "וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן **עֶבֶד יְהוָה**" (כד, כט).

אל ספר שופטים

נמצא שספר יהושע כולו עובר בדרכם של שלושת חומשי הגאולה. בתחילתו, כבחומש שמות, ישראל פועלים כגוף אחד, והשבטים כמעט אינם נזכרים[8], ועל חטאו של איש אחד נאמר "חָטָא יִשְׂרָאֵל" (ז, יא). בחלק הנחלות, כבחומש במדבר, הם נחלקים לשבטים, וכל אחד מוגדר לפי שבטו ונחלתו. בסופו, כבחומש דברים, כל אחד ואחד עומד לפני ה' ובוחר בעצמו.

מעתה מתבאר ההיפוך שבין שני הסיפורים האחרונים: הוא המעבר עצמו מחומש במדבר לחומש דברים. בסיפור המזבח כבר עומדת שאלה של חומש דברים, המקום אשר יבחר ה', אבל ישראל מבינים אותה בדרך של במדבר: לפי שבט, גבול ואחוזה, והסכנה בעיניהם היא השבט שמעבר לירדן. יהושע מעביר את השאלה פנימה, בדרך של דברים: הסכנה אינה מעבר לגבול אלא בקרב כל אחד ואחד, והתיקון הוא הבחירה.

נַפְשְׁכֶם" (כב, ה).

[7] גם תפקיד העדות התהפך. אבני הגלגל הוקמו "לְמַעַן דַּעַת כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת יַד יְהוָה" (ד, כד), עדות על הנס. האבן בשכם הוקמה כעדות על ישראל עצמם: "וְהָיְתָה בָכֶם לְעֵדָה פֶּן תְּכַחֲשׁוּן בֵּאלֹהֵיכֶם" (כד, כז).

[8] כך במעמד הר סיני: "וַיִּחַן שָׁם יִשְׂרָאֵל" (שמות יט, ב) בלשון יחיד, ודרשו חז"ל: כאיש אחד בלב אחד (רש"י שם, ע"פ המכילתא); וכן "וַיַּעַן כָּל הָעָם קוֹל אֶחָד" (שמות כד, ג).

אכן הבחירה הצליחה: "וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל אֶת יְהוָה כֹּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכֹל יְמֵי הַזְּקֵנִים" (כד, לא).

והנה, משה אמר: "לֹא תַעֲשׂוּן כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עֹשִׂים פֹּה הַיּוֹם אִישׁ כָּל הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו. כִּי לֹא בָאתֶם עַד עָתָּה אֶל הַמְּנוּחָה" (דברים יב, ח–ט). הוא מדבר על ההקרבה בבמות, שכל אחד מקריב במקום שירצה: "הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ בְּכָל מָקוֹם אֲשֶׁר תִּרְאֶה" (שם, יג). לכאורה ישראל בפרק כב מקיימים את דברי משה, ונלחמים על המזבח האחד[9]. אבל יהושע אומר להם כביכול: מה נראה לכם, שמשה נגד הבחירה? הוא נגד מעשים פרטיים בעבודת ה'; את הלב דווקא כל אחד צריך לבחור בעצמו – "בַּחֲרוּ לָכֶם הַיּוֹם". המעשה משותף ובמקום אחד; הלב אישי ובבחירה. ספר דברים צריך את שניהם. כך היא ברית שכם, כברית משה בערבות מואב: "אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם... רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם" (דברים כט, ט), כנגד "וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְרָאשָׁיו וּלְשֹׁפְטָיו וּלְשֹׁטְרָיו" (כד, א); ובאותה ברית עצמה – "פֶּן יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ אוֹ אִשָּׁה... אֲשֶׁר לְבָבוֹ פֹנֶה הַיּוֹם" (דברים כט, יז).

זו פתיחה לספר שופטים. כשהבחירה שבלב נחלשת, חוזר "הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו" גם במעשה: "בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה" (שופטים יז, ו)[10]. גם הבחירה עצמה מתהפכת: "לְכוּ וְנֵלְכָה אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם בָּם" (שופטים י, יד).

[9] עיין זבחים קיט ע"א, לדעת ת"ק: "מנוחה – זו שילה", ובשילה הוקם המשכן (יח, א); ומשבאו לשילה נאסרו הבמות (משנה זבחים יד, ו). לכן נחשב בעיני ישראל מזבח בני ראובן ובני גד חמור כל כך דווקא עתה.

[10] כך אכן היה בסוף שופטים: פסל מיכה, עבודה זרה בבית ומכסף, כאלהי הכסף והזהב שמן השלל (וע' רד"ק כד, יד): "וַיַּעֲשֵׂהוּ פֶּסֶל וּמַסֵּכָה" (שופטים יז, ד), "וְהָאִישׁ מִיכָה לוֹ בֵּית אֱלֹהִים" (שם, ה); ופילגש בגבעה, שבה שוב "וַתִּקָּהֵל הָעֵדָה כְּאִישׁ אֶחָד" (שופטים כ, א) נגד שבט מישראל, ו"פִּינְחָס... עֹמֵד לְפָנָיו" (שם, כח) – ממש כסיפור המזבח. אלא שכאן השבטים הסבירו את עצמם והמלחמה נמנעה, ושם "לֹא אָבוּ... לִשְׁמֹעַ" (שופטים כ, יג), ופרצה מלחמת אחים.

מעמקי הנ"ך

הרב יחיאל מאיר

גליון שבועי בעיון בספרי הנביאים · ספר יהושע · גליון ד'

בַּחֲרוּ לָכֶם הַיּוֹם – ברית חתימת התורה

בגליונות הקודמים עסקנו בעניינו של ספר יהושע כחתימת התורה והורדתה אל הארץ, ובגליון זה נבאר את שתי האסיפות שבסוף הספר, שבהן נשלמה הברית שהתחילה בסיני.

א] שתי אסיפות – כפילות ושאלה

והנה בסוף ספר יהושע מצינו שתי אסיפות שאסף את העם טרם פטירתו, הראשונה (פכ"ג) "וַיְהִי מִיָּמִים רַבִּים אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֵנִיחַ ה' לְיִשְׂרָאֵל מִכָּל אֹיְבֵיהֶם מִסָּבִיב וִיהוֹשֻׁעַ זָקֵן בָּא בַּיָּמִים: וַיִּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ לְכָל יִשְׂרָאֵל לְזִקְנָיו וּלְרָאשָׁיו וּלְשֹׁפְטָיו וּלְשֹׁטְרָיו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי זָקַנְתִּי בָּאתִי בַּיָּמִים" וציוה שם את ישראל לשמור את כל דברי התורה. והשניה (פכ"ד) "וַיֶּאֱסֹף יְהוֹשֻׁעַ אֶת כָּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁכֶמָה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְרָאשָׁיו וּלְשֹׁפְטָיו וּלְשֹׁטְרָיו וַיִּתְיַצְּבוּ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים: וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל כָּל הָעָם כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל", ובשתיהן הוא קורא לזקני ישראל ולראשיו, לשופטיו ולשוטריו, ויש להבין לשם מה נצרכת האסיפה השניה.

רד"ק (כד, א) כתב "כי הנה כתב למעלה ויקרא יהושע לכל ישראל, אלא **אסף אותם פעם אחרת** והוכיחם פעם ושתים כדי שיהיו נזהרים לשמור התורה", אך עדיין צריך עיון לשם מה היו נצרכות שתי בריתות אלו.

וכן יש להבין לדבריו, אם היה זה בשתי אסיפות מפני מה כתוב ששלחם לנחלתם אחרי הפעם השניה, ולא כתוב ששלחם לנחלתם אחרי הפעם הראשונה.

ועוד יש להבין, מפני מה עשה יהושע את האסיפה השניה בשכם ולא בשילה, והרי כבר נתבאר לעיל שקבעו את אהל מועד בשילה, "וַיִּקָּהֲלוּ כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁלֹה וַיַּשְׁכִּינוּ שָׁם אֶת אֹהֶל מוֹעֵד" (יח, א), ושם היה ראוי לכרות ברית לפני ה'. ונראה שבשתי האסיפות הללו מונח עיקר עניינו של יהושע, ומהן מתבארת השלמת הברית שהתחילה בסיני, וכדלהלן.

ב] האסיפה הראשונה – חזרה על דברי משה

והנה הקורא בפרשה הראשונה מבחין מיד שאין בה כריתת ברית מחדש, וכמעט לכל משפט בדברי יהושע יש מקבילה בלשונות התורה בכלל, ובספר דברים בפרט, מפתיחת הדברים ועד סופם, וכפי שנראה בטבלה:

יהושע כג	לשון משה בס' דברים [ובשאר התורה]
"וַיְהִי מִיָּמִים רַבִּים אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֵנִיחַ ה' לְיִשְׂרָאֵל מִכָּל אֹיְבֵיהֶם מִסָּבִיב" (א)	"וְהֵנִיחַ לָכֶם מִכָּל אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב" (יב, י)
"אֲנִי זָקַנְתִּי בָּאתִי בַּיָּמִים" (ב)	"בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם לֹא אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא" (לא, ב)
"וְאַתֶּם רְאִיתֶם אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֵיכֶם לְכָל הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִפְּנֵיכֶם" (ג)	"אַתֶּם רְאִיתֶם אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְעֵינֵיכֶם... הַמַּסּוֹת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ" (כט, א-ד); "עֵינֶיךָ הָרֹאוֹת אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֵיכֶם" (ג, כא)
"כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם" (ג)	"כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם" (ג, כב); "ה' אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם הוּא יִלָּחֶם לָכֶם" (א, ל)
"הִנֵּה הִפַּלְתִּי לָכֶם... כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי ה' אֱלֹהָי" (ה)	"הוּא יְהֻדֶּפֶם מִפְּנֶיכֶם... כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֱלֹהֵיכֶם" (ה)
"לְמַעַן תִּשְׁמְרוּן וַעֲשִׂיתֶם... לֹא תָסֻרוּ יָמִין וּשְׂמֹאול" (ו)	"לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת... לְבִלְתִּי סוּר מִמֶּנּוּ יָמִין וּשְׂמֹאול" (ו)
"וּבְשֵׁם אֱלֹהֵיהֶם לֹא תַזְכִּירוּ... וְלֹא תַעַבְדוּם וְלֹא תִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם" (ז)	"וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ" (שמות כג, יג); "לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם" (שם כד)
"כִּי אִם בַּה' אֱלֹהֵיכֶם תִּדְבָּקוּ" (ח)	"וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּה' אֱלֹהֵיכֶם" (ד, ד); "וּבוֹ תִדְבָּק" (י, כ); "לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו וּלְדָבְקָה בוֹ" (יא, כב); "וּבוֹ תִדְבָּקוּן" (יג, ה); "לִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ וּלְדָבְקָה בוֹ" (ל, כ)
"וַיּוֹרֶשׁ ה' מִפְּנֵיכֶם גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצוּמִים" (ט)	"לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִמְּךָ מִפָּנֶיךָ" (ד, לח); "וִירִשְׁתֶּם גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִכֶּם" (יא, כג)
"וְאַתֶּם לֹא עֲמַד אִישׁ בִּפְנֵיכֶם עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (ט)	"לֹא יִתְיַצֵּב אִישׁ בִּפְנֵיכֶם" (יא, כה)
"אִישׁ אֶחָד מִכֶּם יִרְדֹּף אָלֶף" (י)	"אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף" (לב, ל)
"וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם" (יא)	"וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם" (ד, טו)
"וְהִתְחַתַּנְתֶּם בָּהֶם" (יב)	"וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם" (ז, ג)
"וְהָיוּ לָכֶם לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ וּלְשֹׁטֵט בְּצִדֵּיכֶם וְלִצְנִנִים בְּעֵינֵיכֶם" (יג)	"כִּי יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ" (שמות כג, לג); "לִשְׁכִּים בְּעֵינֵיכֶם וְלִצְנִינִם בְּצִדֵּיכֶם" (במדבר לג, נה)
"וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם וְחָרָה אַף ה' בָּכֶם וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה" (טז)	"וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם. וְחָרָה אַף ה' בָּכֶם... וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה" (יא, טז-יז)

נראה בבירור שכאן חוזר יהושע על דברי משה רבו בספר דברים, ואף הוא עצמו מעיד שאינו אלא ממשיך את דברי משה, שהרי הוא מזהירם "לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת אֵת כָּל הַכָּתוּב בְּסֵפֶר **תּוֹרַת מֹשֶׁה**" (כג, ו). אלא שמשה אמר את הדברים בערבות מואב כהבטחה על העתיד, ואילו יהושע אומר אותם כשהם כבר בארץ, כאשר כל אשר דיבר ה' על ישראל כבר בא, וכפי שהוא מדגיש בדבריו "כִּי **לֹא נָפַל דָּבָר אֶחָד** מִכֹּל הַדְּבָרִים הַטּוֹבִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֱלֹהֵיכֶם עֲלֵיכֶם הַכֹּל בָּאוּ לָכֶם לֹא נָפַל מִמֶּנּוּ דָּבָר אֶחָד" (כג, יד). ואשר על כן גם האזהרה מקבלת תוקף חדש, "וְהָיָה כַּאֲשֶׁר בָּא עֲלֵיכֶם כָּל הַדָּבָר הַטּוֹב... כֵּן יָבִיא ה' עֲלֵיכֶם אֵת כָּל **הַדָּבָר הָרָע**" (כג, טו), שהרי הם מצויים בתוך דבר ה' המתקיים.

ג] "כה אמר ה'" – נבואתו של יהושע

אבל בפרשה השניה דבריו הם כנבואה חדשה שלו. הוא פותח "**כֹּה אָמַר ה'** אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַנָּהָר יָשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם" (כד, ב), ומתאר בלשונו שלו את כל אשר עברו, מתרח ואברהם אבינו, דרך ירידת מצרים, היציאה ממנה וקריעת ים סוף, מלחמת האמורי ובלק ובלעם, ועד כיבוש הארץ, עד שהם יושבים בארצם בנחת, "וָאֶתֵּן לָכֶם אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא יָגַעְתָּ בָּהּ וְעָרִים אֲשֶׁר לֹא בְנִיתֶם וַתֵּשְׁבוּ בָּהֶם כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא נְטַעְתֶּם אַתֶּם אֹכְלִים" (כד, יג). נבואה זו אינה מקבילה ללשונות התורה, אף שהיא חוזרת כמובן על כל קורות ישראל הכתובים בתורה, אלא היא סיפור חדש של התולדות מפי יהושע כנביא.

נראה שעד כאן בא יהושע רק כממלא מקומו של משה, ואילו כאן הוא בא מצד עצמו, מצד עניינו שלו כנביא, טרם הוא מסיים את תפקידו ומעבירו לזקנים שאחריו. נבואה זו משולבת בקולו של יהושע עצמו, שהרי בתוך "כה אמר ה'" הוא אומר "וְ**אָנֹכִי וּבֵיתִי** נַעֲבֹד אֶת ה'" (כד, טו), וכדרך הנביאים שהנבואה משתלבת בנשמתם ובקולם[1], הנביא עצמו מייצג את העניין האלוקי. עד עתה יהושע בעיקר מצטט את משה, כאן הוא עצמו הנביא המביא את דבר ה'.

לפי האמור, יתכן שבתחילה אמר להם יהושע דברי חיזוק ותוכחה מתוך ספר תורת משה, וכפי שהראינו שכל דברים אלו הם מדברי משה בספר דברים, ומעט אף משאר ספרי התורה. ואחר שאמר להם דברים אלו סבר שתמו דבריו, ובא לשלחם לבתיהם. אך אז כאשר סיים את החזרה על דברי רבו, התחילה נבואת עצמו שבה מבקש מהם לבחור אם ה' האלוהים או אם אלוהי כנען והאמוריים. ושוב קרא להם ואמר להם את נבואתו שהתחדשה לו אחר כך.

ולכך לא מתואר ששילח אותם בסוף הנאום הראשון שלו, כיון שכאשר סיים את דברי משה, עוד טרם הלכו העם מעמו, כבר בא לומר להם את נבואתו שלו שהתנבא בה אחרי כן. ורק אחרי נבואה זו "וַיְשַׁלַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת הָעָם אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ" (כד, כח).

ד] "בחרו לכם היום" – חידוש הבחירה

ונראה שהעניין המרכזי שהתחדש בדברי יהושע אלו הוא עניין הבחירה, וכפי שהוא אומר להם "וְאִם רַע בְּעֵינֵיכֶם לַעֲבֹד אֶת ה' **בַּחֲרוּ לָכֶם הַיּוֹם** אֶת מִי תַּעֲבֹדוּן אִם אֶת אֱלֹהִים אֲשֶׁר עָבְדוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר מֵעֵבֶר הַנָּהָר וְאִם אֶת אֱלֹהֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בְּאַרְצָם וְאָנֹכִי וּבֵיתִי נַעֲבֹד אֶת ה'" (כד, טו), ובסוף הדברים הוא מעמיד אותם לעדים על בחירתם, "עֵדִים אַתֶּם בָּכֶם כִּי אַתֶּם **בְּחַרְתֶּם** לָכֶם אֶת ה' לַעֲבֹד אוֹתוֹ וַיֹּאמְרוּ עֵדִים" (כד, כב).

והנה בכל דברי משה, ואף בדברי יהושע עצמו בפרק הקודם, אין באמת שתי אפשרויות, אלא אם לא ישמעו לדברי ה' "וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם" (כג, טז), כחתימת נאומו הקודם של יהושע, וכלשון משה "וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר ה' נֹתֵן לָכֶם" (דברים יא, יז). ואף כשמשה מעמיד לפניהם את הבחירה, הרי היא בחירה בין חיים למוות, "הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה **וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים**" (דברים ל, יט), ואין זו בחירה של

---

[1] וכלשון חז"ל (סנהדרין פט.) "סגנון אחד עולה לכמה נביאים, ואין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד".

ממש שהרי מי יבחר במוות. ואילו כאן יהושע אינו מתאר להם את מר גורלם אם לא יעבדו את ה', אלא מתאר את כל ההיסטוריה, את שורשיהם ואת המסע המשותף שלהם עם ה', ואומר להם שעליהם להחליט בעצמם אם הם רוצים להמשיך בדרך זו או לא.

ה] כפיית ההר והכניסה לארץ

ובאופן כללי, המהלך של מתן תורה ושל ההליכה במדבר היה באופן של "כפה עליהם הר כגיגית" (שבת פח.)[2], שהרי אם יבגדו בה' בהיותם במדבר אין להם חיים כלל, בלא המן והבאר וענני הכבוד כולם ימותו ברעב ובצמא, ועמי האזור, ומצרים בראשם, יכלו את שאריתם. הלכך אף שמשה שואל אותם ומעמיד לפניהם את הבחירה, לא היו להם באמת שתי אפשרויות, וזהו עומק עניין כפיית ההר כגיגית, שאינו רגע אחד בתחתית ההר בלבד אלא מהלך שלם, המתחיל ביציאת מצרים ונמשך עד הכניסה לארץ, שהם בעל כורחם נמצאים בתוך מהלך אלוהי שהחל באבות והמשיך לגלות מצרים, ניסי יציאת מצרים וקריעת ים סוף, דרך מתן תורה וההליכה במדבר ארבעים שנה, והכניסה לארץ, כדי שתתקיים ההבטחה לאבות "וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה" (בראשית טו, טז).

אבל אחרי שכבר נכנסו לארץ, והם יושבים בנחת ברשות עצמם, הם כבר אינם תלויים בה' מבחינה חומרית כבמדבר, ועל מצב זה עצמו הזהיר משה "הִשָּׁמֶר לְךָ **פֶּן תִּשְׁכַּח** אֶת ה'" (דברים ו, יא-יב). עכשיו צריך לחדש ברית חדשה, שבה הם מעצמם בוחרים בה' בלא שום כפייה, וכאן באמת מופיע עניין הבחירה, האם הם באמת רוצים לעבוד את ה'. [ויש לדייק שבסיני נאמר "וַיִּתְיַצְּבוּ **בְּתַחְתִּית הָהָר**" (שמות יט, יז), שממנו למדו חז"ל את כפיית ההר, ואילו כאן נאמר "וַיִּתְיַצְּבוּ **לִפְנֵי הָאֱלֹהִים**" (כד, א), עמידה מתוך בחירה ולא מתוך כפייה.]

ו] "לא תוכלו לעבוד את ה'" – הבחירה ומחירה

ואדרבה, אחרי שהעם אומר "גַּם אֲנַחְנוּ נַעֲבֹד אֶת ה' כִּי הוּא אֱלֹהֵינוּ" (כד, יח), יהושע מנסה לדחות אותם, כמו שדוחים גרים[3], ואומר להם "**לֹא תוּכְלוּ** לַעֲבֹד אֶת ה' כִּי אֱלֹהִים קְדֹשִׁים הוּא אֵל קַנּוֹא הוּא לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם וּלְחַטֹּאותֵיכֶם" (כד, יט). ועוד הוא אומר להם שדווקא אם יכרתו ברית עם ה' יכול להיות להם רע וגרוע, "כִּי תַעַזְבוּ אֶת ה' וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהֵי נֵכָר **וְשָׁב וְהֵרַע לָכֶם** וְכִלָּה אֶתְכֶם אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֵיטִיב לָכֶם" (כד, כ).

---

[2] והנה שם אמר רבא "הדור קבלוה בימי אחשורוש, דכתיב קימו וקבלו היהודים, קיימו מה שקיבלו כבר". ולכאורה מבואר שהקבלה מרצון לא נשלמה אלא בימי אחשורוש ולא בימי יהושע. אך נראה שבברית שכם נשלמה הקבלה מבחירה בשעת נחת וישיבה בארץ, ובימי אחשורוש נשלמה בשעת גלות והסתר פנים, ואכמ"ל.

[3] וכדין גר שבא להתגייר (יבמות מז.), שאומרים לו "מה ראית שבאת להתגייר, אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דוויים דחופים סחופים ומטורפין", ומודיעים אותו מקצת מצוות קלות ומקצת מצוות חמורות ואת ענשן, ואם קיבל מקבלים אותו מיד. וכן נעמי דחתה את רות פעם ושתים, עד שנאמר "וַתֵּרֶא כִּי מִתְאַמֶּצֶת הִיא לָלֶכֶת אִתָּהּ וַתֶּחְדַּל לְדַבֵּר אֵלֶיהָ" (רות א, יח).

ורק אחרי שהם עומדים בבחירתם, "לֹא כִּי אֶת ה' נַעֲבֹד" (כד, כא), הוא מעמידם לעדים בעצמם, ומבקש מהם לבחור, "וְעַתָּה **הָסִירוּ** אֶת אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם וְהַטּוּ אֶת לְבַבְכֶם אֶל ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (כד, כג), והם עונים "אֶת ה' אֱלֹהֵינוּ נַעֲבֹד וּבְקוֹלוֹ נִשְׁמָע" (כד, כד).

ז] פני לבנה – ארציות העומדת ברשות עצמה

כאן בא עיקר עניינו של יהושע, שפניו כפני לבנה (ב"ב עה.) [וכמו שנתבאר בגליון א'], אך לא כלבנה שאינה אלא טפלה לחמה, אלא כלבנה העומדת ברשות עצמה. יש כאן את המקום הארצי, שצריך להחליט מעצמו אם הוא אכן קשור לאור או רוצה להישאר בעצמאותו. דווקא הקשר יוצר את המחויבות, שגם יכולה להרע להם אם יפרו אותה. רק מתוך בחירה עצמית שאינה תלותית כלל בה' מבחינה חומרית, יכולה להיווצר מחויבות ולקיחת אחריות אישית אמיתית, וזו השלמת הברית של התורה.

וזו שלמות המקום הארצי של יהושע, ארציות שאינה טפלה לשמים כלבנה לחמה, אלא ארציות העומדת ברשות עצמה, ומתוך זה בוחרת להתקשר לחמה ולקבל עול מלכות שמים.

ח] בשכם ולא בשילה

ולכן דווקא על ברית זו מתואר שנעשתה בשכם ולא בשילה, "וַיִּכְרֹת יְהוֹשֻׁעַ בְּרִית לָעָם בַּיּוֹם הַהוּא וַיָּשֶׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט **בִּשְׁכֶם**" (כד, כה), כיון שהיא צריכה להיעשות מתוך הברית של הר גריזים והר עיבל, הנמצאים אצל אלוני מורה שבשכם, וכלשון הכתוב "הֲלֹא הֵמָּה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן... מוּל הַגִּלְגָּל **אֵצֶל אֵלוֹנֵי מֹרֶה**" (דברים יא, ל). וכמבואר במשנה בסוטה (ז, ה) "באו אל הר גריזים ואל הר עיבל שבשומרון שבצד שכם שאצל אלוני מורה" . ושם הוא המקום שעליו נאמר "רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה" (דברים יא, כו), המקום שבו מונחות לפני ישראל שתי הדרכים[4].

והשלמות הסופית של הברית היא כאשר היא נעשית מתוך מחויבות מוחלטת של ישראל מצד עצמם, מבחירה אישית ולקיחת אחריות שלהם.

ט] "בספר תורת אלהים" – חתימת הברית

ולכן ברית זו צריכה להיכתב בסופה בספר תורת האלהים, "וַיִּכְתֹּב יְהוֹשֻׁעַ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה **בְּסֵפֶר תּוֹרַת אֱלֹהִים** וַיִּקַּח אֶבֶן גְּדוֹלָה וַיְקִימֶהָ שָׁם תַּחַת הָאַלָּה אֲשֶׁר בְּמִקְדַּשׁ ה'" (כד, כו)[5]. וזה סיום המחויבות של התורה, שרק בזה באו הדברים לידי גמר מוחלט, ועד אז לא היתה

---

[4] וכבר עמד הרד"ק (כד, א) על השאלה, וכתב שהביאו לשם את הארון משילה. אך לדרכנו יש לומר שדווקא משום כך היא מקום הבחירה, שבו הדרך פתוחה לשני הצדדים, סמוך להר הברכה והקללה.

[5] ובגמרא (מכות יא.) נחלקו מה הם "הדברים האלה" שכתב יהושע בספר תורת האלהים, חד אמר שמונה פסוקים [שבסוף התורה] וחד אמר פרשת ערי מקלט. אמנם בפשוטו נוספה ברית זו עצמה לתורה, אלא שלדורות הוציאוה ממנה, כיון שאחר שחטאו ישראל ניתנו להם ספרים נוספים מלבד התורה וספר יהושע, וכדאיתא (נדרים כב:) "אלמלא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד", וממילא שייך זה יותר לנביאים מאשר לתורה, ואכמ"ל.

המחויבות מוחלטת כל כך, אלא בכפיית ההר כגיגית. [ויתכן שיש לדייק שבאסיפה הראשונה הזכיר יהושע את ״סֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה״ (כג, ו), ואילו כאן הוא כותב בעצמו ״בְּסֵפֶר תּוֹרַת אֱלֹהִים״.]

כאן יש את סגירת המעגל של הברית שהתחילה בסיני, נמשכה באהל מועד, וחתם אותה משה בערבות מואב[6], באומרו ״אַתֶּם **נִצָּבִים** הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי ה׳ אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל״ (דברים כט, ט), וכנגדו כאן ״וַיִּתְיַצְּבוּ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים״, באותה רשימה עצמה של זקנים וראשים, שופטים ושוטרים. וכאן סוגרים את המעגל גם במקום הארציות, שלכאורה היא מנותקת מן השמים[7].

זה עומק סיומו של ספר יהושע, שאינו מסתיים בכיבוש וחלוקה אלא בבחירה בה׳ ובתורתו, שמכאן ואילך עמידת ישראל לפני ה׳ היא מתוך בחירה ואחריות. ויהי רצון שנזכה לברית השלמה של הגאולה העתידה שבה אנחנו מעצמנו בוחרים בה׳, ככתוב ״עַד מָתַי תִּתְחַמָּקִין הַבַּת הַשּׁוֹבֵבָה כִּי בָרָא ה׳ חֲדָשָׁה בָּאָרֶץ נְקֵבָה תְּסוֹבֵב גָּבֶר״ (ירמיהו לא, כא).

✦

לתגובות והערות

8484973@gmail.com

---

[6] וכלשון הגמרא (סוטה לז:) ״כללות ופרטות נאמרו בסיני, ונשנו באהל מועד, ונשתלשו בערבות מואב״.
[7] ואולי יש לרמז בזה גם שהלשון ״נָתַן שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט״ (כד, כה) היא הלשון שנאמרה במרה, בתחילת הדרך מיד אחר קריעת ים סוף, ״שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִסָּהוּ״ (שמות טו, כה), והמעגל שנפתח במדבר נסגר בשכם.

מעמקי הנ"ך

הרב יחיאל מאיר

גליון שבועי בעיון בספרי הנביאים · ספר יהושע · גליון ה'

נוֹן בְּנוֹ יְהוֹשֻׁעַ בְּנוֹ

במאמר זה נבאר מפני מה לא העמיד יהושע ממשיך ולא נוסדה בימיו מלכות, מתוך ההבדל שבין 'פני חמה' של משה ל'פני לבנה' של יהושע.

א] יהושע מסתלק ואין ממלא מקום

בסוף הספר מתוארת פטירתו של יהושע "וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן עֶבֶד ה' בֶּן מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים" (כד, כט), ומיד אחר כך "וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל אֶת ה' כֹּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכֹל יְמֵי **הַזְּקֵנִים** אֲשֶׁר הֶאֱרִיכוּ יָמִים אַחֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ וַאֲשֶׁר יָדְעוּ אֵת כָּל מַעֲשֵׂה ה' אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל" (שם, לא). אין כאן מינוי ואין סמיכה, ההנהגה עוברת לזקנים חסרי שם ללא מנהיג יחיד.

ולכך אנחנו מוצאים שספר שופטים נפתח בכך שאין הנהגה לישראל: "וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת יְהוֹשֻׁעַ וַיִּשְׁאֲלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּה' לֵאמֹר **מִי יַעֲלֶה לָּנוּ** אֶל הַכְּנַעֲנִי בַּתְּחִלָּה לְהִלָּחֶם בּוֹ" (שופטים א, א)[1]. יהושע מסתלק ואין מי שעומד במקומו, לא תלמיד ולא מלך. וכך נחתם הספר "בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה" (שופטים כא, כה).

וזה שלא כמשה רבנו, שכשנאמר לו שהוא הולך למות, מיד ביקש "יִפְקֹד ה' אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל בָּשָׂר אִישׁ עַל הָעֵדָה... וְלֹא תִהְיֶה עֲדַת ה' כַּצֹּאן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רֹעֶה" (במדבר כז, טז-יז). אך ליהושע אין ממשיך.

אף בן אין ליהושע, וכפי שאנחנו מוצאים ברשימת הייחוס של שבט אפרים "נוֹן בְּנוֹ יְהוֹשֻׁעַ בְּנוֹ" (דה"י א ז, כז), ובזה מסתיימת הרשימה.

והתוצאה מתוארת בהמשך ספר שופטים (שופטים ב, ח-יא) "וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן עֶבֶד ה' בֶּן מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים: וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ בִּגְבוּל נַחֲלָתוֹ בְּתִמְנַת חֶרֶס בְּהַר אֶפְרָיִם מִצְּפוֹן לְהַר גָּעַשׁ: וְגַם כָּל הַדּוֹר הַהוּא נֶאֶסְפוּ אֶל אֲבוֹתָיו וַיָּקָם דּוֹר אַחֵר אַחֲרֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אֶת ה' וְגַם אֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר

---

[1] אף שכמובן עיקר העניין הוא איזה שבט יעלה בתחילה, אך ודאי הכוונה מי יתחיל להוביל את הכיבוש. וכן מבואר בע"ז (כה.) "יהודה אתה יודוך אחיך ידך בעורף אויביך ... ואיזו היא מלחמה שצריכה לימוד הוי אומר זו קשת ומנלן דביהודה כתיב דכתיב מי יעלה לנו אל הכנעני בתחילה להלחם בו ויאמר ה' יהודה יעלה", עי"ש. הרי שמה שעלה בתחילה היה בעניין הנהגתו את אחיו בדרכי מלחמה.

עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל: וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הָרַע בְּעֵינֵי ה' וַיַּעַבְדוּ אֶת הַבְּעָלִים". – מת מנהיג ודורו ואין להם ממשיכים, ושכחת ה' הולכת וגוברת.

ויש להבין מפני מה בימי יהושע לא התייסדה שושלת מלוכה, הרי כבר באו לארץ, וכאן ראוי אכן להקים את שושלת המלוכה, מפני מה היה צריך להמתין יותר מארבע מאות שנה עד תקופת שאול, לכאורה היעדר המלוכה היה גם השורש לכל הכישלונות שבספר שופטים.

ב] וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ – המלכות הנבואית של משה ויהושע

כדי להבין את שורש הדבר יש להקדים ולבאר את צורת מלכותם של משה ויהושע, בניגוד לשושלות מלכים אחרים שקמו בישראל.

אף משה היה מנהיג ישראל והוציאם ממצרים מתחת יד פרעה והובילם עד ערבות מואב סמוך לארץ ישראל. ואין לך מלך גדול מזה, וכדאמרו בזבחים (קב.) שדינו כמלך לעניין חטאת. ומלכות זו העביר ליהושע, ככתוב "וְנָתַתָּה **מֵהוֹדְךָ** עָלָיו לְמַעַן יִשְׁמְעוּ כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ... עַל פִּיו יֵצְאוּ וְעַל פִּיו יָבֹאוּ הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ וְכָל הָעֵדָה" (במדבר כז, כ-כא). ועי' **רמב"ם** (הל' מלכים א, ג; ג, ח) שכמה מהלכות המלך למד מיהושע.

אך ההבדל בין משה ויהושע לבין המלך שיבקשו ישראל אחר כך, שמשה הוא מלך כתוצאה מנבואתו, כיוון שהוא איש האלהים אשר ידעו ה' פנים אל פנים, הוא מוסר התורה לישראל, ומתוך זה הוא אף מלך ישראל המוביל ומנהיג אותו, ויוצא לפניו במלחמותיו. כך מתוארת מלכותו של משה "תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב: **וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ** בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל" (דברים לג, ד-ה). מלך שכוחו בא מנבואתו ומשליחות ה', מהתורה אותה הוא מצוה ומוריש לקהלת יעקב, וככה כל ראשי העם מתאספים אליו ["לֵךְ וְאָסַפְתָּ אֶת זְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות ג, טז)] לקבל מרוחו ותורתו. והתורה אותה הוא מצוה היא המלכדת את העם להיות כל שבטי ישראל יחד, ואז "וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ".

ואף אצל יהושע כן, "וְנָתַתָּה מֵהוֹדְךָ עָלָיו", הוא נסמך שיהיה עליו מהודו ונבואתו של משה, וכתוצאה מזה הוא מנהיג את עם ישראל. ואף קודם לסמיכתו הוא משרת משה, ו"גדולה שימושה יותר מלימודה", והוא "אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ", ולכך הוא הראוי להיות המנהיג הרוחני של העם, ולו אף ניתנות הסמכויות של מלך המוציא ומביא את העם למלחמה. ומחמת נבואתו וחכמתו שומעים אליו כל ישראל, כפי שמתארת התורה אחרי מות משה "וִיהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן מָלֵא רוּחַ חָכְמָה כִּי סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת יָדָיו עָלָיו **וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו** בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה" (דברים לד, ט).

עיקר ההנהגה והמלכות הראויה לישראל היא כהשתלשלות מהאור האלוהי השופע על הנביא וממלאת אותו רוח חכמה. המלוכה לא מתחילה מתוך כישורי המנהיגות הארציים, אלא מתוך הנהגה וכוח רוחניים, המשתלשלים ויורדים עד למלוכה ארצית. וזה ענין שאמרו בגיטין (נט.)

"מימות משה ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד", והיינו שמלבדם לא הייתה הנהגה חומרית של עם ישראל שיונקת את הכוח והתוקף שלה מהסמכות הרוחנית[2].

ג] מֶלֶךְ כְּכָל הַגּוֹיִם – המלכות הארצית

בניגוד לצורה זו של 'מלכות נבואית', כבר התורה מספרת לנו שיבוא דור שידרוש "אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ **כְּכָל הַגּוֹיִם** אֲשֶׁר סְבִיבֹתָי" (דברים יז, יד). "מֶלֶךְ כְּכָל הַגּוֹיִם" כמובן לא מתמנה מחמת עוצמתו הרוחנית, או מחמת גודל דבקותו בה', אף אם ראוי וגם צריך שיהיה הוגה בתורה ודבוק בהי"ת. מכל מקום לא זו נקודת החוזק שלו, ולא זו סיבת בחירתו. הוא לא בא מחמת הנבואה והשליחות האלוהית היורדת להתממש ארצה, אלא מתוך הרצון הארצי והאנושי להתגבש לעם אחד, וכמו כל הגוים שארצם ומולדתם מגבשים אותם לאומה אחת שמתוכה צומח מלך, כך אף עם ישראל רוצה ודורש את זה.

כדי שתהליך זה לא יקרה, ועם ישראל יישאר עם המלכות הנבואית כפי שהיה עם משה ויהושע, צריך שעם ישראל יהיה מלוכד לאורך זמן רב רק סביב הנקודה האלוהית והרוחנית, סביב האמיתות האלוהיות המהוות את נקודת המרכז של העם, והן אלה שמלכדות אותו. במצב כזה יכול להיות מלך שמצליח לארגן את העם מלמעלה מתוך העניין הנבואי, ואז הארץ והעם אשר עליה עם כל חומריותם וארציותם מתעלים על ידי המלך, וכולם צבאות ה' מרכבה לשכינה "רֶכֶב אֱלֹהִים רִבֹּתַיִם אַלְפֵי שִׁנְאָן אֲ-דֹנָי בָּם" (תהלים סח, יח).

הסבירות, שלא צריך להיות נביא כדי לדעתה, היא שדבר זה לא יתקיים לאורך זמן. בשביל שזה יתקיים צריך שהבחירה של כולם, של המנהיגים ושל העם, תהיה תמיד נכונה וטובה. ואם לאו, אין את הכוח והממסד הארצי הנותן תוקף להנהגה גם כאשר האור והתוכן הרוחני איננו, ואז כש"אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל" הכל מתרסק ו"אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה". ואכן לאחר מות יהושע מפסיקה הנהגה אחת לישראל, ה'מלכות הנבואית' בטלה מישראל. עתה אין אלא זקנים ושופטים זה בכה וזה בכה, וכיון ש"בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה", נעשים כל התועבות והזוועות שתוארו בבת יפתח, במלחמת פילגש בגבעה ובפסל מיכה, וכסיום ספר שופטים.

ואם היו זוכים למלכות שהיא המשך של משה ויהושע, לא היינו באים לצורך ב"מֶלֶךְ כְּכָל הַגּוֹיִם", אלא היה לנו מלך משלשלת משה ותלמידו, הממונה כבר בידי ה'. מלך שמלכותו היא קיום ומימוש של "ה' יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד", לזה שאפו בעלותם מים סוף, בהיותם בדרגת הנבואה הראויה והמתאימה לזה.

---

[2] ואמנם מבואר שם שאף ליהושע לא היו תורה וגדולה במקום אחד, והיינו משום שהצד של 'איש מלחמה' היה אצלו חזק יותר מהצד הנבואי. וזהו שאמרו בגמרא לגבי יהושע ש"הוה אלעזר", אבל בכל אופן גדולתו באה מתורתו ומתוקף היותו ממשיך משה.

ד] פְּנֵי מֹשֶׁה כִּפְנֵי חַמָּה, פְּנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּפְנֵי לְבָנָה

ויש להבין אם כן מפני מה נפסקה שלשלת המלוכה הנבואית של משה ויהושע.

בצורה פשוטה סיבת הדבר שנפסקה השלשלת הנבואית של משה ויהושע, משום שלא היו ליהושע בנים, וכדכתיב "נוֹן בְּנוֹ יְהוֹשֻׁעַ בְּנוֹ" ובזה מסתיימת הרשימה, ולכך לא המשיכה מלכותו. – מה שלא היו לו בנים הוא עניין מהותי, ולכך לא רק בנים לא היו לו, אלא אף תלמידים החשובים כבנים לא היו לו.

וכדי להבין את שורש הדבר יש לשוב למה שנתבאר בגליון הראשון על ספר יהושע, בענין שאמרו בבבא בתרא (עה.) "פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני לבנה". שם נתבאר שתפקידו של יהושע הוא להוריד את התורה לארץ. משה מוסר את התורה מסיני, ממקום השמים, ויהושע הוא מוסר התורה לישראל בתוך הארץ, ולכך הוא ולא אלעזר והלויים, וספר יהושע הוא סיומה של התורה, שבו היא נקלטת בארץ ישראל. וזהו ענין 'פני לבנה': החמה היא מקור האור, האור יוצא ממנה ומתפשט לכל העולם. הלבנה לא מאירה מעצמה, אלא מקבלת את אור השמש ומאירה בו לארץ, בלילה, במקום שאור השמש לא מגיע אליו. וכך יהושע מקבל את תורת משה ומאיר בה את הארץ.

אך מאותה בחינה עצמה נובע גם גבולו של יהושע. החמה מעבירה את אורה הלאה, ומאירה גם ללבנה שתאיר באורה. אבל הלבנה לא מעבירה את האור הלאה, אין לבנה שמקבלת אור מלבנה אחרת. יש לבנה לחמה, ואין לבנה ללבנה.

משה הוא 'איש האלהים', מלכותו היא מלכות נבואית, 'פני חמה'. יהושע הוא יותר 'איש מלחמה', מלכותו מלכות ארצית יותר, 'פני לבנה', וזה כמובן עם כל ההבדלים ביניהם. אור החמה של משה עבר ליהושע כאשר "וְנָתַתָּה מֵהוֹדְךָ עָלָיו", כלבנה המקבלת מהחמה, ויהושע האיר באור זה לארץ, ירד איתו לארץ, כבש אותה וחילק אותה לישראל. אבל כדי שהאור הזה ימשיך הלאה, צריך שיהושע עצמו יהיה כחמה, ושיהיה מי שיקבל ממנו. והיות שהוא 'פני לבנה', אין לבנה שתקבל ממנו, ואורו נעצר בו.

אך עדיין יש לנו להבין מפני מה נקבע יהושע במקום זה של לבנה, שלא מעבירה את האור הלאה, ולא קיבל ממעלתו של רבו להיות כפני חמה, אף אם אינו בדרגתו כאבי הנביאים, אך למה לא יהיה לכל הפחות כשאר נביאים שהיו להם תלמידים והיו 'בני הנביאים'. ואנחנו רואים ש"משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים" (אבות א, א), ולכאורה היה מתאים שיהושע שהיה נביא ימסור לנביאים, וידלג על שלב הזקנים שלא הצליחו לרומם את העם, ולכך באו המכשולות הגדולים של תקופת השופטים עד שבא שמואל הנביא וחידש את מהלך הנבואה בישראל.

ה] אֲדֹנִי מֹשֶׁה כְּלָאֵם – הוראה בפני רבו

איתא בעירובין (סג.) "כל דמותיב מלה קמיה רביה, אזיל לשאול בלא ולד, שנאמר ויען יהושע בן נון משרת משה מבחריו ויאמר אדני משה כלאם, וכתיב נון בנו יהושע בנו"[3].

והנה המעשה שבו הקשה בפני רבו ומחמתו לא היה לו בן, היה בעניין הנבואה ככתוב: "וַיִּשָּׁאֲרוּ שְׁנֵי אֲנָשִׁים בַּמַּחֲנֶה שֵׁם הָאֶחָד אֶלְדָּד וְשֵׁם הַשֵּׁנִי מֵידָד וַתָּנַח עֲלֵהֶם הָרוּחַ וְהֵמָּה בַּכְּתֻבִים וְלֹא יָצְאוּ הָאֹהֱלָה וַיִּתְנַבְּאוּ **בַּמַּחֲנֶה**... וַיַּעַן יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה מִבְּחֻרָיו וַיֹּאמַר אֲדֹנִי מֹשֶׁה **כְּלָאֵם**: וַיֹּאמֶר לוֹ מֹשֶׁה הַמְקַנֵּא אַתָּה לִי וּמִי יִתֵּן **כָּל עַם ה' נְבִיאִים** כִּי יִתֵּן ה' אֶת רוּחוֹ עֲלֵיהֶם" (במדבר יא, כו-כט) [ובסנהדרין (יז.) איתא שהתנבאו "משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ", ונמצא שיהושע ביקש לכלוא דווקא את הנבואה שהעמידה אותו במקומו של משה].

והיינו שאם היה מבוטל יותר למשה, היה לו ממשיך, בן או תלמיד, והיה יכול להעביר את האור שלו הלאה. אך כיון שהביא את המקום הדעתני שלו, הבא ממקום ארצי יותר, הרי זה עצר את אור החמה של משה, ובכך נהיה יהושע כ'פני לבנה', שאמנם מקבלת את אור החמה, אך מאידך עוצרת אותו מלהתפשט הלאה לאחרים שיקלטו ויפיצו את אור החמה. זה מונע ממנו עצמו להיות כחמה, להיות מקבל מרוח וחכמת רבו, ואח"כ שהוא עצמו יהיה כרבו משפיע כחמה.

ובעומק יותר, משה התפלל "מִי יִתֵּן כָּל עַם ה' נְבִיאִים", שאף החלק הארצי של העם יהיה נביא, אף אליו יחדור אור ה', שהנבואה תהיה גם במחנה ולא רק סביבות האהל. ויהושע שאמר "כְּלָאֵם" היה כעין טענת הלבנה ש"אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד" (חולין ס:). הוא טען שאי אפשר שהנבואה תהיה גם למשה באהל מועד וגם לאלדד ומידד הנמצאים במחנה החולין. לנבואה צריך להיות רק מקור אחד, היא צריכה להיות רק באהל מועד, וכאשר ראה נבואה במחנה רצה לכלוא אותה.

בכך הגדיר יהושע את עצמו. כשקבע שהנבואה שייכת רק לאהל מועד, ושהמחנה הוא מקום של חולין, העמיד את עצמו במחנה, במקום הארצי. ולכך התמעט יהושע כפי שהתמעטה הלבנה, והי'פני לבנה' שהיו לו היו ארציים בעיקרם, ועיקר תפקידו היה 'איש מלחמה' ולא 'איש האלהים' כמשה רבו.

ו] אֵין לְבָנָה לִלְבָנָה – הליכה בלא ולד

ומכאן העונש מדה כנגד מדה. כיון שביקש לכלוא את הנבואה ולמנוע ממנה להתפשט מאהל מועד למחנה, נכלא אף אורו שלו, ולא יכול היה להתפשט ממנו לבן או לתלמיד. משה, שרצה שכל עם ה' יהיו נביאים, היה כחמה שאורה עובר הלאה, ואכן העביר את אורו והודו ליהושע.

---

[3] וכתב שם הריטב"א "משום שהורה הלכה בפני רבו נענש, י"ל דהא נמי מדה כנגד מדה שלא היה לו בן תלמיד וממלא מקומו".

יהושע, שרצה לכלוא את הנבואה, לא יכול היה הוא עצמו להיות כחמה המעבירה את האור הלאה אף לבנו, אלא נהיה כלבנה שאמנם מאירה לארץ, אך לא מעבירה את האור הלאה. ולכך "נוֹן בְּנוֹ יְהוֹשֻׁעַ בְּנוֹ".

הלבנה מקבלת מהחמה, אבל לבנה אינה מקבלת מלבנה. יהושע קיבל את אור משה, כי לבנה מקבלת מחמה. אבל מי שהיה צריך לקבל מיהושע, היה מקבל מלבנה, ואין לבנה ללבנה. ולכך פסקה המלכות הנבואית במות יהושע, ולא חזרה הנהגת הנבואה לישראל עד ימי שמואל.

לכך כאשר נפטר יהושע, שואלים ישראל "מִי יַעֲלֶה לָּנוּ", ואין להם אלא לשאול באורים ותומים לפני אלעזר הכהן. ההנהגה שהייתה מרוכזת באיש אחד שעליו הוד משה, מתפזרת לזקנים ולשבטים, איש איש בנחלתו.

ז] שמואל – חזרת המלכות הנבואית ונפילתה

בזמן שמואל הייתה המלכות הנבואית יכולה להתחדש. שמואל היה בעיקרו נביא, ודרך זה הנהיג את העם, ככתוב "וַיִּשְׁפֹּט שְׁמוּאֵל אֶת יִשְׂרָאֵל כֹּל יְמֵי חַיָּיו" (שמואל א ז, טו), ולראשונה מאז יהושע קם מנהיג לעם שדבריו נשמעים מדן ועד באר שבע, ואף הורה על יציאות למלחמות מכוח מנהיגותו הנבואית, ככתוב "וַיִּגְדַּל שְׁמוּאֵל וַה' הָיָה עִמּוֹ וְלֹא הִפִּיל מִכָּל דְּבָרָיו אָרְצָה: וַיֵּדַע כָּל יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד בְּאֵר שָׁבַע כִּי נֶאֱמָן שְׁמוּאֵל לְנָבִיא לַה'... וַיְהִי דְבַר שְׁמוּאֵל לְכָל יִשְׂרָאֵל וַיֵּצֵא יִשְׂרָאֵל לִקְרַאת פְּלִשְׁתִּים לַמִּלְחָמָה" (שמואל א ג, יט - ד, א)[4].

ואף הוא נענש שלא המשיכה שושלתו, מחמת אותו עניין שהורה הלכה בפני רבו.

דהנה אמרו בברכות (לא:) שבקטנותו הורה בפני עלי רבו ש"שחיטה בזר כשרה", וביקש עלי לגזור עליו מיתה, והתחננה חנה וביטלה גזרתו. ובאמת עיקר הדבר שמצינו לשמואל שהורה הלכה בפני רבו, היה כשהנהיג את ישראל בפני עלי, והורה על יציאה למלחמה בעוד עלי קיים [ומחמת מלחמה זו נשבה ארון ה' ומתו שני בני עלי, ואף עלי מחמת השמועה]. וכן אמר לעלי בפניו על השחתת בניו והתנבא על הכרתת ביתו. ואף שכל זה מאת ה', מכל מקום נענש, שקללת חכם אפילו על תנאי היא באה, וכדאיתא במכות (יא.) שאמר לו עלי "כֹּה יַעֲשֶׂה לְךָ אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִיף אִם תְּכַחֵד מִמֶּנִּי דָּבָר" (שמואל א ג, יז), וזה גרם שבני שמואל לא הלכו בדרכיו, ולא יכלו להמשיך את מלכותו והנהגתו בישראל. והיינו שהיה מוכרח מנבואתו זו, שעניינה הוראה בפני רבו, שאף אותו בניו לא ימשיכו [ויש לעיין מה היה יכול לעשות כדי לא ליפול במצודה זו].

---

[4] וקרוב אצלי שאף כשהתפללה חנה ברוח הקודש "וְיִתֵּן עֹז לְמַלְכּוֹ וְיָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחוֹ" (שמואל א ב, י), אין עיקר הכוונה למלך שימונה על ידי הנביא, אלא שהוא עצמו יהיה המלך. שהרי אז עדיין לא הייתה בקשה ושאיפה למלך, והיו אז אחרי תקופה ארוכה של שופטים ונביאים, ורק משה ויהושע היו מלכים ואף הם נביאים. ורק כשחטאו וביקשו מלך ככל הגוים, הופרדה המלכות מהנבואה, והועברה המלכות לשאול ואחר כך לדוד, ושמואל שמינה מלכים, העביר את הנהגתו לשאול ודוד. וידידי ר' משה גרינהוט העירני לזבחים (קיח:) "עשר שנה שמלך שמואל בעצמו, ושנה שמלך שמואל ושאול, ושתים שמלך שאול".

ורק כשהזקין ומינה את בניו שופטים על ישראל ולא הלכו בדרכיו, אז ביקשו "מָלֵךְ כְּכָל הַגּוֹיִם", ככתוב "וַיְהִי כַּאֲשֶׁר זָקֵן שְׁמוּאֵל וַיָּשֶׂם אֶת בָּנָיו שֹׁפְטִים לְיִשְׂרָאֵל... וְלֹא הָלְכוּ בָנָיו בְּדְרָכָיו וַיִּטּוּ אַחֲרֵי הַבָּצַע וַיִּקְחוּ שֹׁחַד וַיַּטּוּ מִשְׁפָּט: וַיִּתְקַבְּצוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹאוּ אֶל שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה: וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הִנֵּה אַתָּה זָקַנְתָּ וּבָנֶיךָ לֹא הָלְכוּ בִּדְרָכֶיךָ עַתָּה שִׂימָה לָנוּ מֶלֶךְ לְשָׁפְטֵנוּ **כְּכָל הַגּוֹיִם**" (שמואל א ח, א-ה). מכאן ואילך הופרדה המלכות מהנבואה, והועברה המלכות לשאול ולדוד.

ח] וַיהוֹשֻׁעַ לִזְקֵנִים – הנתק שבין ספר יהושע לספר שופטים

ובצורה מהותית יותר, "משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים" (אבות א, א). ובאמת "וְעֵלִי זָקֵן מְאֹד" (שמואל א ב, כב), והוא אחרון לזקנים, ושמואל הוא ראשון לנביאים מוסרי התורה. ולכך היה מוכרח שה'נבואה' תורה הלכה בפני ה'זקנה', ואף המלוכה שיכולה להיות לנבואה תילקח ממנה. וזה מהלך מוכרח, היות ולא היו הנביאים יכולים להופיע אם היו כובשים נבואתם בפני הזקנים.

ושורש הדבר הוא בכך שמסר יהושע את התורה לזקנים ולא ישירות לנביאים. כל השלב של הזקנים היה מיותר אם מלכתחילה היה מוסר את תורתו לנביאים, אך תהליך זה עצמו נגדע מחמת ההוראה בפני רבו, שיש לכלוא את הנבואה במחנה שמחוץ לאהל מועד. ואם לא הועילו דבריו לגבי אלדד ומידד, הועילו דבריו לגבי שאר החכמים והזקנים, וכמו שנתבאר שזה גרם שלא היה לו בן וממשיך לנבואתו. ולכך עברה ההנהגה לזקנים, שהם מטבעם רק משמרים ולא מתקדמים, וזה מה שגרם את המצב הגרוע והבעייתי של "אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה". וכדאיתא בתנא דבי אליהו (יב) "ושמא תאמר אותן שבעים אלף שנהרגו בגבעת בני בנימין מפני מה נהרגו, היה להן לסנהדרין גדולה שהניח משה ויהושע ופינחס בן אלעזר עימהם, שיקשרו חבלים של ברזל במתניהם, ויגביהו בגדיהם למעלה מארכובותיהם, ויחזרו בכל עיירות ישראל, יום אחד בבית אל, יום אחד לחברון, יום אחד לירושלים, וילמדו את ישראל דרך ארץ, בשנה בשתים בשלש, עד שיתישבו ישראל בארצם".

זהו הנתק שבין ספר יהושע לספר שופטים. "וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל אֶת ה' כֹּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכֹל יְמֵי הַזְּקֵנִים", הזקנים שימרו את מה שקיבלו, אבל לא היה בהם כוח להעביר אותו הלאה, ולכך "וַיָּקָם דּוֹר אַחֵר אַחֲרֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אֶת ה'". האור שירד לארץ בימי יהושע האיר לדורו, אבל לא עבר לדור הבא.

ולכך היה מוכרח שמואל להופיע, ולייצב את המצב ולגבש את העם. אך היעדר מסורת הנבואה בתקופת הזקנים גרם שבהכרח לשמואל לא יהיה בית אב לנבואה. והנבואה, המורה הלכה ומנהיגה את העם בפני הזקנה, אם אין לה בית אב אף בנים אין לה, ואינה יכולה להמשיך את ההנהגה, ומוכרחת ליקח מישהו אחר להעמידו למלך, ומזה באים אנו למלך שאינו בא בשם העניין האלוהי אלא בשם העניין הארצי.

ט] לקראת ספר שופטים

נמצא שסוף ספר יהושע הוא גם סופה של המלכות הנבואית שהתחילה במשה. ספר יהושע נפתח ב׳פני לבנה׳ שמקבלת את אור משה ומורידה את התורה לארץ, ומסתיים באותה ׳פני לבנה׳ שאורה נעצר בה. יהושע כבש וחילק ונחל, אבל האור נשאר כאור הלבנה, מאיר לארץ ולא עובר הלאה. ספר שופטים נפתח בשאלה ״מִי יַעֲלֶה לָּנוּ״, ומקבל תשובה ״יְהוּדָה יַעֲלֶה״, ומשם מתחיל המהלך הארוך שבסופו יבקשו ישראל מלכות ארצית, ״מֶלֶךְ בְּכָל הַגּוֹיִם״, ותיבנה המלכות מלמטה למעלה, מתוך הארציות. אז באמת ״יְהוּדָה יַעֲלֶה״ ותתחיל שושלת המלוכה בישראל.

זו כוונת הנביא ״וְהָיָה אוֹר הַלְּבָנָה **כְּאוֹר הַחַמָּה** וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים״ (ישעיה ל, כו). לעתיד לבוא המלכות הארצית, שהיא כלבנה, תשוב להיות כחמה, ותאחד שוב את הנבואה והמלוכה גם יחד, כנבואת ישעיהו ״וְיָצָא חֹטֶר מִגֵּזַע יִשָׁי וְנֵצֶר מִשָּׁרָשָׁיו יִפְרֶה׃ וְנָחָה עָלָיו **רוּחַ ה׳** רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת ה׳״׳ (ישעיה יא, א-ב). וכן כתב הרמב״ם (תשובה ט, ב) ״מפני שאותו המלך שיעמוד מזרע דוד בעל חכמה יהיה יתר משלמה, ונביא גדול הוא קרוב למשה רבינו״. אז תתקיים תפילתו של משה ״וּמִי יִתֵּן כָּל עַם ה׳ נְבִיאִים״, והאור לא ייכלא עוד.

✦

לתגובות והערות

8484973@gmail.com

נְגִינוֹת בִּנְבוּאוֹת

נְבִיאֵי ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל

–לוז לולכ–

בספרן של צדיקים

משנה תורה וארץ ישראל

ואני, בעמדי על הפתח, משנן לבני, לילדי, למען היום המחר, כי יום ילד יום. את אשר כעת על לבי מסדר, את שקיבלתי, את שהארת בי היום — כך אכנס בשער, ומשנה תורה בידי.

בספרן של צדיקים

עניין הנביאים ידוע, שהם דבר ה' הבא על ידי עבדיו ומתחדש בפיהם. ומהו עניינם של ספרי יהושע ושופטים? אלא שספרן של צדיקים הוא, שמסגולת הצדיקים, ברוח קדשם, להיות מספרים את אשר יקרה לפניהם, ויודעים הם את אופן קריאת המציאות, להיות מספרים אל נכון את הקורה אותם.

ספר יהושע הוא סיפור הכניסה לארץ

ומיד עם השינוי במציאות, עם התחדשותה בסיטואציה שלא הייתה כמותה, התרכובת וטיבו של העכשיו מעלים שאלות: האומנם עוד ה' עמנו? האם ראוי יהושע להנהיגנו? ושאלות כיוצא באלו.

שאלות אלו נשאלות כתוצאה ישירה של משבר הזהות שמוליד השינוי. המעבר מהליכה בדרך אל הדרך להליכה בדרך גופה מעלה שאלות קיומיות ביחס לסיפור חיינו. לא הרי ההולך במדבר כהרי הנכנס לארץ, ולא הרי מי שעתידו לפניו כהרי מי שנדרש עתה לחיות את עתידו ולתת לו צורה.

הפסק פרשה באמצע פסוק

משנה תורה וארץ ישראל

ואני

בעמדי על הפתח

משנן לבני, לילדי

-ר"ל ליום המחר

כי יום ילד יום-

את אשר כעת על לבי

מסדר את שקיבלתי

את שהארת בי היום

כך אכנס בשער

ומשנה תורה

בידי

הפסק הפרשה הוא מצד הכותב, שמכאן הוא עניין העומד לעצמו; והמשך הפסוק הוא מצד הקורא, שנקרא כאחד. ועיין, ודוק בעשרת הדיברות הנקראות בטעם עליון, שבזאת נקראת הפרשה כטעמי הכותב.

משנה תורת משה

וכאשר תהיה הכתיבה בלתי גבולית, יחסר מקומה בעולם, שאין לה מקום וגבול להתגדר בו. ועל כן התבונן, כי כל כתיבתך תהא מונחת באיזה גבול ובאיזה מקום. וזה סוד האינסוף והסוף, וכך בחינת התורה שהיא אינסוף. וזה בחינת "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך", שזו בחינת תורת אינסוף. ומתוך כך, "ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך" — זה משנה תורה, והוא בעל גבול ויורד לארץ כדרך המשנה. הרי מקום, גבול וזמן.

נודע כי התורה היא כחותם המתהפך: יש את צורת הכתב ויש את צורת הקרי; ימינו של הכותב לשמאלו של הקורא.

והנה יהושע הוא החותם של ספרי התורה. רוצה לומר, שספרי הנביאים באים מצד הקורא. משה קיבל תורה ומסרה ליהושע, ויהושע הוא כבת קול של דבר ה', ההד המהדהד אחר קולו, משיב אחריו ועונה אמן. ובזאת יהושע הוא החותם של התורה, שהוא כבר החותמת. ועניין אחד הוא מה שהוא חותם ומה שהוא נחתם.

והוא שאמרו: "פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני לבנה" (בבא בתרא עה ע"א). כי יהושע הוא האור החוזר מאורו של משה, הצד המקביל, כחותם המתהפך.

משה ידע את ה' פנים אל פנים, אבל הנביאים הם כחותם המתהפך: הנביא עומד בגבו אל ה' ומדבר בשמו, ואילו משה עומד בפנים אל ה'. ויש להעמיק בזה, שנמצאת התורה חוזרת לעמוד דווקא מן הצד של ה', בהיפוך על היפוך. והוא בחינת "ויראו אותו כאשר יראו את משה": יראת יהושע מכוח יראת משה, ויראת משה בכלל יראת ה' — "את ה' אלהיך תירא", לרבות תלמידי חכמים.

המקרא והתרגום: האינסוף והסוף

הבלתי־גבול והגבול. הכניסה לארץ ישראל היא הכניסה לגבול. בגבול יש צורך לקחת את התורה ולעשות לה פתשגן, תרגום: "משנה תורת משה". זהו ספר יהושע.

ל"משנה תורת משה" יש שני משמעים: המשנה של תורת משה, או משנה התורה של משה. ונראה שיש משהו בחקיקה של יהושע שיש בו משניהם, כי הוא גם משמר את משנה תורת משה וגם מתרגם את תורת משה למציאות חדשה.

ולכן ראוי שבכל הדיבור יהיה מזה ומזה: יהיה טמון בו העבר, אור האינסוף, וממנו יבוא אל הגבול; ייאמר הדיבור באינסוף, בנצח, בעל מקום וזמן, ומשם יתורגם ויורד אל העכשיו.

וזה עצמו דיבור מן הנצח ומן הגבול, שבחיים יש לנו את הגבולי ואת הנצחי, וראוי בדיבורנו להעמיד את שניהם. הדבר יכול להיעשות באופן שבו המילים עצמן מקבלות משמעות עכשווית ועתיקה גם יחד. זאת כאשר נאחד את השפה הישראלית עם השפה התנ"כית, נגאל את השפה הישראלית וניתן לה משמעים עמוקים. כך עשו הרבנים קוק למילה "ישראליות", שהעניקו למילה הקטנה הזאת את כל המטען של בני ישראל לדורותיהם. וכך במילים אחרות כיוצא בזה.

אפשרות אחרת היא לקרוא ולתרגם, כמנהג העתיק בקריאת התורה: לקרוא ולתרגם.

והתבונן בספרו של רבי נחמן, שיש בו הרבה מן הפעולה הזאת: לקרוא ולתרגם, לקרוא את העתיק ולתרגם לעכשיו. וזה בחינת "הישן יתחדש והחדש יתקדש". ושורשי המחשבה בעניין זה הם מרבנו אוריה.

ההתחדשות מתוך הארץ

כי דווקא בעת בואנו אל הארץ, מקום מדרך כף רגלנו, מתעורר עניין ההרגל. רגל מלשון הרגל, כעניין "משלחי רגל השור והחמור" — תנועה שאינה נעשית מצד עצמה, אלא כמופעלת על ידי אחר.

ואומר הכתוב: "ונושנתם בארץ". יש חשש בארץ, שלא יהיה עוד המעבר התמידי, הגולה ממקום למקום. דווקא שם נדרשים התחיות והתחדשות מתוך הארץ. לא התחדשות שבאה בעקבות מעברים, אלא התחדשות שבונה קומה על גבי קומה; שינויים לגובה ופחות שינויים למזרח ולמערב.

התחיות פנימית ממעמקי אותו מקום, ולא השתנות של מקום שכמו מוחקת את מורשתו הראשונה. התחדשות מודעת, מרצון, מתוך תנועה פנימית, ולא התחדשות מאולצת, מתוך ההכרח שבגלגול הגלותי.

יש דרכי נועם ויש מקלות חובלים.

החותם: הסוגר או המחוקק?

האם החותם הוא הסוגר, או שמא הוא המחוקק? האם הוא מסיים את הדבר, או נותן לו את צורתו במציאות החדשה?

נודע כי התורה היא כחותם המתהפך: יש את צורת הכתב ויש את צורת הקרי; ימינו של הכותב לשמאלו של הקורא. והנה יהושע הוא החותם של ספרי התורה, רוצה לומר, שספרי הנביאים באים מצד הקורא.

משה קיבל תורה ומסרה ליהושע. יהושע הוא כבת קול של דבר ה', ההד המהדהד אחר קולו, משיב אחריו ועונה אמן. ובזאת יהושע הוא החותם של התורה, שהוא כבר החותמת.

והוא שאמרו: "פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני לבנה". יהושע הוא האור החוזר מאורו של משה, הצד המקביל, כחותם המתהפך.

משה ידע את ה' פנים אל פנים, ואילו הנביאים הם כחותם המתהפך. הנביא עומד בגבו אל ה' ומדבר בשמו, ומשה עומד בפנים אל ה'. ויש להעמיק בכך, שהתורה חוזרת לעמוד דווקא מן הצד של ה', בהיפוך על היפוך.

"בא"י הבוחר בתורה ובמשה עבדו וגו', ונביאי האמת וצדק". משה ויהושע, תורה ונביאים, פני חמה ופני לבנה.

נגוהות: אור חוזר בארץ ישראל

אנו רואים את החמה ביום ואת הלבנה בלילה. הנביאים הם עולם של מסתורין, עולם שנפתח בעת בואנו אל הארץ; עולם של קדושה וטהרה, שירה ומנגינה, מים זורמים ועצים מלבלבים. הלוא זהו עולמה של ארץ ישראל, זהו ערכה ומעלתה, ארץ קדשנו ותפארתנו.

הנביאים הם כנגוהות, אור חוזר: אור הישראלים, התיאור השלם של אור ה' שחל בבניו, בני האל. "אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם".

לא כמשה, שעומד בין שמים לארץ, חציו ממעל וחציו ממטה, ניצב ופניו אל הארץ וגבו אל האל, מאיר כאור היום ותוקע ככהנים. לא כן יהושע. יהושע הוא החידוש של התרועה, החידוש של הנבואה, של החלת האור בישראל כבר מתוך האור שכבר חל. אפשר להתהוות לאור מאיר, אור לגויים. זהו עולמה של ארץ ישראל.

כי "אתה סובב את כל עלמין" ו"אתה ממלא כל עלמין".

"אתה סובב את כל עלמין" — זו בחינת משה, בחינת חוץ לארץ, בחינת התורה קודם שחלה בארץ, בחינת המדבר, בחינת החושך שקדם לדיבור. התורה הרי היא מלפני העולם, קדמה לעולם, והיא עוד בבחינת אין, בחינת "עלתה על לבי".

ולא כן הנביאים. הנבואה היא דבר ה' לישראל, ואין דיבור אלא מעת שיש ארץ: "אשר דיברתי על ידי עבדיי הנביאים". הדיבור הוא החידוש והמיזוג של שמים וארץ, והוא טעון חלל. רק משברא אלהים את השמים ואת הארץ היה מקום לדיבור; יש חלל לקבל בו את הקול. ואף בבחינה מסוימת, הדיבור הוא תולדת השניים, ושמא רק משיש ארץ נעשה הדיבור.

אם כן, רק משהושלם האין ונברא היש מתוך האין, רק אז הוחל הדיבור.

הדיבור המיוחד לשבת

ובשבת יש נשמה יתירה, והוא מה שמוליד את הדיבור המיוחד לשבת. כי אנו מצדנו עושים שבת של מטה, וזו הנפש היתירה — מעשה; וה' מצדו מביא נשמה יתירה — מחשבה. ובזאת יש לנו רוח המיוחדת לשבת.

וזהו "ודבר דבר", דיבור המיוחד לשבת: מדבר דבר — נשמר אתה מדיבור של חול; דבר — אבל יש לך דבר של שבת.

לתקן עולם

יש תיקון שהיה, ויש להגיע אל התיקון. שתי בחינות הן באמת: קיום ההבטחה גם אם קלקלנו, והשבת מה שאבד. יש לאסוף את מי שנאבד, ויש להשיב את מה שאיבדו. לבוא אל הארץ, ולגאול את מה שהיה בגלות.

משיח בן יוסף — ראש אחד, ארץ ישראל, מוחין, ראש השנה. ואחר כך משיח בן דוד — הודיה, יהודה, וידוי, לב. ירושלים היא הלב: לגאול את כל היהדות, את הגלות.

משיח בן יוסף הוא בחינת גאולת השמאל: משיחיות, אוטופיה, פרוגרס; תיקון שאינו נזקק לכל מה שהיה, בלי וידוי על מה שעשינו אנו ואבותינו, תוך התעלמות מן הגלות. לעומת זאת, היהדות מכירה בריחוק וחיה אותו. היא אינה קופצת אל תיקון עולם שאינו צומח מן העבר.

השמאל מבקש גאולה בלי וידוי: ראש השנה בלי יום הכיפורים. ויום הכיפורים הוא אסיף של השנה, שבו נטהר הלב, נימול עורלתו ומתחדשת בו רוח נכונה. ראש השנה הוא החידוש, האוטופיה, ואילו יום הכיפורים הוא לקיחת השנה שעברה כולה וצירופה, בווידוי, אל ראש השנה. ובזה יש סוכות, אסיף ושמחה.

"עולם ישן עדי יסוד נחריבה" — זו סיסמתם. ראש השנה שאינו מחובר למציאות, לעומת יום הכיפורים המחובר אליה יותר.

"האזינו" הוא ממש חיבור הגלות אל הגאולה: "הרנינו גויים עמו", וכפירוש רש"י.

כי יהושע קורא לעכן להתוודות, אבל אצלו אין חטאים כלל. וזוהי בחינת גאולה שאינה נזקקת לווידוי, בחינת תיקון שאינו צומח מתוך הכרת הקלקול.

אבל עכן, מיהודה, מודה ומתוודה. זאת משום שהוא מכיר בחטא ומבקש את גאולת העבר, את תיקון הגלות. הרי אלו שתי בחינות של תשובה ושתי בחינות של גאולה.

"ועתה הבאתי", "והשתחוית" — יש בחינה זו ביום הכיפורים. אבל בראש השנה, כביכול, שכחנו את המציאות, ואנו מתעלמים מכל מה שהיה לפנינו.

בס"ד

קרא מקרא

הרב ישראל מאיר – הארות במקראות

הבחירה האישית בכיבוש הארץ

הכיבוש כתהליך של בחירה

אחרי הכיבושים הגדולים של תחילת יהושע, יריחו, העי, מלכי הדרום ומלכי הצפון, מתחיל עידן חדש של כיבוש זוחל, או **"התנחלות זוחלת"**, היה ניתן להבין שזה אירוע של דיעבד, שמשום מה התעצלו כמו שמוכיח אותם יהושע, אך אם פותחים את ההדרכה הראשונה בתורה לכיבוש, רואים שזו התוכנית מראש "מעט מעט אגרשנו מפניך פן תרבה עליך חית השדה" [משפטים].

א"כ צריך להסתכל על תוכחת יהושע בצורה אחרת לגמרי, לא מדובר על סטיה מהתוכנית האלוקית, ה' אמר לכבוש ולפתע קבלו רגלים קרות, שזה יהיה אירוע מאוד משונה אחרי מלחמות התנופה המוצלחות, אלא אחר כיבוש של הארץ בגדול, כל המובלעות שנשארו הם חלק מצורת קיום הארץ לישראל כארץ נושבת, והתביעה כעת היא התקדמות איטית, ועל זה טענת יהושע שגם בזה מתעצלים

כשמסתכלים על זה מנקודת מבט של בני ישראל שהופיעו בגבורה אלוקית, "**הירדן יסוב לאחור**", "**עלה אלוקים בתרועה**" על יריחו וחומותיה נופלים לפניהם, וכל צבא השמים עימם במלחמה "**שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון**", וכעת הם מוצאים לאט לאט את מקומם בארץ מחד, ומאידך הסיפור של הכיבוש נתקע וכבר לא ממשיך במלוא עוזו, הניסיון מאוד גדול כאילו כבו כל האורות הגדולים וכעת חזרו להיות עם רגיל שמתמודד בארץ התנחלותו.

זהו תהליך קבוע בכל התמודדות אנושית, ובפרט תפקידים אלוקיים, שתכליתם לא להישאר בהארה הגדולה, אלא לרדת לחיים המעשיים, ולכן זה גם עקרוני שהכיבוש שהוא עצמו הופעה אלוקית של משפט והחלת שם ה' בארץ, לא יושלם בהארה הגדולה מלמעלה, אלא בתפקיד אנושי סיזיפי, בקצב אנושי, עם **בחירה אנושית**.

הברית עם הגויים – הפרת הברית עם ה'

באותו הודעה קדמונית בפרשת משפטים "**לא אגרשנו מפניך בשנה אחת**" יחד עם זאת הוזהרו באזהרה חמורה מכריתת ברית לגויי הארץ, כמובן שבתחילת הכיבוש לא חלמו ישראל לכרות ברית עם הכנענים, ראיה פשוטה לדבר כמה כעסו כשהנשיאים כרתו ברית עם הגבעונים, זה מזיק להם להתנחלות ברמה הכי פשוטה, החשש של ברית עם גויי הארץ מגיע אחרי שתהליך הכיבוש מפסיק להיות מובן מאליו, ונהיה תלוי בבחירה האנושית, שם האדם באופן טבעי נמשך להיכנע למציאות ולהכיל אותה במקום לכבוש אותה, בסיפור של ישראל התרגום של זה הוא –**לקבל את הרוע שיש בארץ**, שזה בעצם הסתירה הכי גדולה לתפקיד כיבוש כנען בידי ה'.

ההתמודדות האישית בכיבוש

מנגד, אנחנו מוצאים אירועים מיוחדים בספר יהושע, שמפרטים יותר ומתארים את ההתמודדות הזו, ומאירים בה צדדים שונים גם של הצלחות.

הסיפור המרכזי הוא שבט יהודה, כלב ומשפחתו, שבט יהודה עוד בבסיס מוביל בהתנחלות וכנראה מבחירתו מוביל התנחלות עוד לפני רוב השבטים, בתחילת ספר שופטים זה מתואר בתשובת ה' "**יהודה יעלה**", היינו אחרי שעוברים למצב "כיבוש זוחל" צריך מישהו שיוביל את התנועה הזו, כי זה כבר בחירה אנושית ובבחירות אנושיות צריך מנהיג מוביל וע"כ "יהודה יעלה", עד כאן תפקיד טבעי ליהודה המלכותי

וכאן בתוך יהודה מופיע הסיפור של כלב, כלב ממשיך את תפקידו ההיסטורי במעשה המרגלים, נגד כל היאוש והפחדים מכיבוש הארץ נגד הענקים הנוראיים, מגיע כלב ואומר גם עכשיו "**ככוחי אז וככוחי עתה**" וכובש את קרית הארבע "**האדם הגדול בענקים**" הוא אומר "אולי יהיה ה' איתי" ומנצח את גיבורי העל אימת ישראל, הענקים זה הפחד הקמאי של ישראל, של כל האנושות "**אשר מעולם אנשי השם המה**" משה מתחיל בגילוי נוראות במלחמה בסיחון ועוד, וכלב משלים אותו במהלך אישי שלו.

החכמה להעביר את ההנהגה כשנגמר לך האופק

בתוך הקושי הזה לפרוץ את גבולות האופק, יש מקום גדול לאדם לחשוב אולי הוא צריך לפנות את המשבצת ולתת מקום לכוחות חדשים, צעירים, רעננים, כי דווקא החוויה של העשייה הגדולה מביא למיצוי וסיום התפקיד וכעת חושקים רק לשמור על המצב

כלב בגדולתו וחוכמתו מגלה עוד טפח בכוח לפרוץ את גבולות האופק, הוא מכריז "**אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה ביתי לאישה**" קרית ספר גם היא עיר ענקים, וכלב כבר כבש את חברון וכנראה מרגיש שסים את תפקידו, הוא עוצר אך מושיט את השרביט להבא בתור.

התפקיד הנשי בפריצת גבולות האופק

הבעיה הזו של הכיבוש האיטי, זו בעיה עקרונית בחיי האדם, שאת המהלכים הגדולים לעיתים קל להוביל ולהתחבר, כי החזון בו גדול וסוחף את האדם, אבל אחרי הסיפור הגדול, כשמה שנשאר הוא לגמור את הדרך ולטפל ב"בעיות הקטנות" וכדומה, לעיתים האופק נגמר, כי האדם כבר הגיע למקום שעליו חלם ולא רואה אופק אחר ומיוחד לפניו, ולמה לו שלא להישאר באזור הנוחות, ולעיתים גישה זו יכולה להפסיד ולאבד הרבה ממשמעות המהלך הגדול שהוביל.

לאישה יש כאן מקום גדול ביחס לאיש, האיש טבעו להוביל, ליצור דברים חדשים, מאידך פחות מתפקידו להאמין ולקוות, כי הוא האחראי ומה שבידיו ולפניו עושה, ומה שלא כנראה שלא קיים

האישה דווקא מהמקום שלה שלא היא המוביל והיא תלויה באופן טבעי בגבר, כוחה גדול באמון ובתקוה, היא בטוחה שבאיש יכול להוביל אותה רחוק, וגם כשלא רואים אופק הוא בטוח ימצא משהו ולא ישאיר אותם בבעיה, כוחה של האישה גדול בנתינת תקוה לבעלה ע"י האמון והתקווה שלה בו.

זה הסוד הנוסף שגילה כלב באומרו "**ונתתי לו את עכסה ביתי לאישה**" לא מדובר כאן על עסקה בעלמא של נתינת ביתו למי שיביא כיבוש, אלא שהאיש מגלה בתוכו את גבורתו וגדולתו, באישה שלו, והתקווה עצמה לנישואין מגלה באדם כוחות נפש עצומים, כי יש לו

למה לעמול לצאת ממקומו ולכבוש, יהיה מי שיכיל את זה וייתן משמעות לזה, כלב ידע שמי שזה יוביל אותו לגדולות זו יהא באמת ראוי לביתו, זה לא דווקא מבחן, אלא יתכן שבעקבות החשק הוא יגלה בעצמו כוחות חדשים ויהיה ראוי לשידוך

רואים ששאול אחרי שנים לומד מהנהגת כלב ומציע את ביתו למי שיכה את גלית, גם שם המאבק נגד הענקים, ושאול מבין שבגבולות הכוחות האנושיים, כוח האישה והנישואין יכול לכול, באמת שאול עצמו לא מייצג את משפחת יהודה "**בית הפרצי**" בעניין הזה, אך הוא עצמו מגיע למצב ייאוש וחוסר יכולת ומבין שצריך לחפש בכיוון הזה שבעקבותיו מגיע באמת משהו מבית פרץ.

[משהו דומה לזה מתרחש בכיבוש ירושלים –שגם אותם מיחסים חז"ל לבני פלשת– באמירת דוד אשר יכה את ירושלים וכו']

האירוע לא מסתיים בזה, אלא במעמד נישואי עתניאל ועכסה, מגלה עכסה בפועל את כוחה וכוח שבט יהודה המפעם בה, שבט יהודה קבלו נחלה ענקית, אך חלקה הגדול נגב ומדבר, זה כוחו של יהודה לשוע אל ה' מתוך היובש להתגבר ולמצוא את ברכת ה' בארץ הטרשים "**וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים**", עכסה משכנעת את בעלה ויחד עימו מעוררת את רצון אביה לברך אותם בברכת השפע "**תנה לי ברכה**" היא נופלת לפני אביה מה שמגלם לפניו את התקוה הנשית שלה, ומעורר את הכוח הנתינה שלו

גם אצל דוד עם בת שבע ונתן מובילים תהליך דומה, של ריצוי משותף של האישה עם גבר אחר למלך, ובכך מעוררים אותו לפעולת מינוי ממשיך [כאן ממנה כלב ממשיך והאישה עם הממשיך מעוררים אותו לברכה, ושם האישה ונתן מעוררים את דוד למינוי הממשיך].

יהושע שופטים ועתניאל

במשנה באבות נאמר "**ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים**" באבות דר"נ התווסף "**וזקנים לשופטים ושופטים לנביאים**", כמובן זה מבטא את המורכבות של השופטים, שהופעתם הייתה טבעית מתוך העם וההתרחשויות וממילא לא בהכרח חלק מסדר המסורת

על פי כל האמור תקופת השופטים היא ההמשך הטבעי של תקופה זו, **תקופת הכיבוש הבחירי**, שההופעה האלוקית של ה' בארץ דרך ישראל צריכה לנבוע מתוכם ולא באיתערותא דלעילא, לא פלא שהשופט הראשון, שרוח ה' שורה עליו מאליו, הוא **עתניאל בן קנז**, זה שהתעורר מאליו [בשונה מכלב שהיה לו תפקיד היסטורי], וכל משפחתו הייתה מכוננת על הסיפור הזה.

אמרו חז"ל שההלכות שנשתכחו בימי אבל משה **החזירם עתניאל בפלפולו**, וזה הסיפור של כיבוש קרית ספר. המעבר ממשה ליהושע הכיל בתוכו בהכרח שכחה, כי המסורת כוחה גדול אבל מוגבלת היא בגבולות האנושיות שיש בה טעויות ושכחה, הכוח הנוסף הנצרך במקביל למסורת, הוא רוח ה' המפעמת באדם ומתעוררת ממנו להתחדש ולהבין את דברי התורה מעצמו, זהו כוח ההתחדשות [הנשי] שמפעם בעתניאל ובשבט יהודה ומפציעה מתוכו תקופת השופטים על כל מורכבויותיה [לא פלא שבשופטים יש אירוע חד פעמי בהיסטורית התנ"ך שמנהיגת עם ישראל היא אישה[1]].

בני יהודה יוסף ודן

[1] לא כולל עתליה כמובן

בסיום הדברים יש להקביל את ההתמודדות של בני יהודה עם גודל נחלתם, לעומת התמודדות בני יוסף ודן

יהודה נחלתו גדולה ממנו, ולכן הוא רותם אתו עוד שבט, שבט שמעון, וכמו שהתבאר גדולת הנחלה לא בהכרח בגלל איכותה, לעומתם בני יוסף נחלתם קטנה מהם, והם מתלוננים על זה, ההסבר הפשוט זה חוסר רצון ההתמודדות שלהם עם רכב הברזל, בשונה מיהודה המתמודד עם הענקים שעל ההר, באמת יוסף הוא איש הנחלה והברכה ולא איש המלחמות והגבורה, יהושע לא כופה עליהם את המלחמה, אלא מלמד אותם להרחיב את הנחלה

יתכן שהאזור המיועד בצפון הר יוסף היה מיועד להשאר כזה, היערות בארץ מתוארות כברכה כמו הלבנון והכרמל "**יערו וכרמילו**" ארץ הכרמל והלבנון, כך זה גם בעיניים מודרניות שהפניות הטבעיות והירוקות טובות לארץ, אבל בגלל חוסר רצונם להוביל את הכיבוש, נאלצים להפסיד את הפינות הטבעיות והירוקות שלהם.

במקביל התמודדות שלישית היא של שבט דן, שנחלתם קטנה עליהם, ככל הנראה בגלל הענקים של ארץ פלישתים, שבגללם לא נכנסו ישראל לארץ "**דרך ארץ פלישתים**", ובמקום להתמודד עם התפקיד הגדול הזה, בורחים ממנו אל הקצה השני של הארץ, מה שנקרא "**הכי רחוק שאפשר**", ובדרך "סוחבים" איתם את חטאת פסל מיכה מה שמבטא את הבעייתיות שבדרך זו

אלו שלשה דרכים של התמודדות האדם בתפקידים שבהם שם אותו ה', יש אפשרות לעמוד פנים מול פנים במלחמת התפקיד וממילא לסלול דרך גם לאחרים - **יהודה עם שמעון**, יש אפשרות שלא להתמודד ישירות אלא למצוא דרכים חילופיות, שכמובן לא פותרות את הבעיה ובסוף יחזרו אליה - **יוסף ורכב הברזל**, ויש את הבריחה - **דן בלשם**.

לתגובות a0548593267@gmail.com

מן המים

ע ל נ"ך

הרב משה מרדכי אייכנשטיין

איש הישר בעיניו שלילי או גם חיובי

פתיחה לספר שופטים

ישנן כמה שאלות בסיסיות ומהותיות על כלל ספר שופטים, במבט ראשון נראה הספר כהספר הקודר ביותר מבין קורות עמינו המתוארים בספרי התורה והנביאים, דהיינו כל השלילה שיש באנרכיה שלטונית בעם, וכלשון חיתום הספר בעצמו, "בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה", המופיע לאחר כמה פרשיות עגומות במיוחד, כגון המעשה בפילגש בגבעה ופסל מיכה וכדומה.

לדעתי אין זה מוחלט, ולא לזאת כוונת ספר זה, אשתדל להוכיח זאת אי"ה להלן.

א. שאלות פותחות

שמעתי מהרב אוריה ענבל שליט"א קושיא יסודית: למה לא מינה יהושע איש שייצא ויבוא לפני העדה לאחר מותו, כפי שעשה רבו משה?. ותשובתו באופן כללי הייתה, שמבחינת יהושע באו כבר לתקופה של 'איש תחת גפנו ותחת תאנתו' ולכך לא ראה צורך כבר למנהיג. לפענ"ד זה אינו מובן: שהלא לא כך היה, שהרי עדין לא השלימו אפי' את הכיבוש כמתואר בראש ספר שופטים. דבר שני, הלא בכל תקופה צריך מנהיג - גם בעתות שלום, וכדמצינו בזמן שלמה המלך, וצריך עיון.

דבר שני שמתעורר לכל קורא בפתיחת ספר שופטים, שתחילתו 'וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת יְהוֹשֻׁעַ וַיִּשְׁאֲלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּיהוָה לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה לָּנוּ אֶל הַכְּנַעֲנִי בַּתְּחִלָּה לְהִלָּחֶם בּוֹ'. ובסימן ב מתחיל, וַיַּעַל מַלְאַךְ יְהוָה מִן הַגִּלְגָּל אֶל הַבֹּכִים וַיֹּאמֶר אַעֲלֶה אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם וָאָבִיא אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם וָאֹמַר לֹא אָפֵר בְּרִיתִי אִתְּכֶם לְעוֹלָם. ולפי ההמשך בפסוק ו 'וַיְשַׁלַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת הָעָם וַיֵּלְכוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ לָרֶשֶׁת אֶת הָאָרֶץ' נראה שכל המעשה עם מלאך ה' היה עוד בימי יהושע, וקדם למתואר בסימן א שהיה אחרי מות יהושע, והיה צריך להיות לכאורה לפי זה מוקדם לו.

וכן להלן (פסוק ח) ממשיך 'וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן עֶבֶד יְהוָה בֶּן מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים' ולהלן כסיום ספר יהושע עד להר געש. ומתחיל (פסוק יא) 'גַּם כָּל הַדּוֹר הַהוּא נֶאֶסְפוּ אֶל אֲבוֹתָיו וַיָּקָם דּוֹר אַחֵר אַחֲרֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אֶת יְהוָה וְגַם אֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל', וממשיך (פסוק יא) 'וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיַּעַבְדוּ אֶת הַבְּעָלִים', וממשיך להלן (פסוק יד) 'וַיִּחַר אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנֵם בְּיַד שֹׁסִים וַיָּשֹׁסּוּ אוֹתָם וַיִּמְכְּרֵם בְּיַד אוֹיְבֵיהֶם מִסָּבִיב וְלֹא יָכְלוּ עוֹד לַעֲמֹד לִפְנֵי אוֹיְבֵיהֶם', ולהלן (פסוק טז) 'וַיָּקֶם יְהוָה שֹׁפְטִים וַיּוֹשִׁיעוּם מִיַּד שֹׁסֵיהֶם'. וְגַם אֶל שֹׁפְטֵיהֶם לֹא שָׁמְעוּ כִּי זָנוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם סָרוּ מַהֵר מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלְכוּ אֲבוֹתָם לִשְׁמֹעַ מִצְוֹת יְהוָה לֹא עָשׂוּ כֵן. ושם עד סוף הסימן 'וַיַּנַּח יְהוָה אֶת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה לְבִלְתִּי הוֹרִישָׁם מַהֵר וְלֹא נְתָנָם בְּיַד יְהוֹשֻׁעַ', ותחילתו של סימן ג ואלה הגויים אשר הניח ה' לנסות בם וגומר.

כל הנאום הארוך הזה נראה בעצם כפתיחת הספר הזה של שופטים, ואין מובן לכאורה איך בא סימן א בפתיחת הספר כאילו יש כאן ב פתיחות שונות וצריך ביאור.

ב. המורכבות של השקפת התורה על 'מלוכה'

ומה שהיה נראה לענות על זה, כי על אף שעל פניו נראית התמונה האידיאלית שאין מלך ללא עם ואין עם ללא מלך, הלא בתורה (דברים יז) נאמר בפירוש לא כך, כי הרי על אף המצווה (פסוק טו) 'שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ' שהיא מצות מינוי מלך בבואם אל הארץ, כמבואר ברמב"ם ריש הלכות מלכים, הלא נאמר בתורה בתחילת פרשה זו (פסוק יד) כאילו בלשון תרעומת 'כִּי תָבֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּה בָּהּ וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ כְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתָי. וכן בשמואל (א, ח, ז) "וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל שְׁמוּאֵל שְׁמַע בְּקוֹל הָעָם לְכֹל אֲשֶׁר יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ כִּי לֹא אֹתְךָ מָאָסוּ כִּי אֹתִי מָאֲסוּ מִמְּלֹךְ עֲלֵיהֶם. כְּכָל הַמַּעֲשִׂים אֲשֶׁר עָשׂוּ מִיּוֹם הַעֲלֹתִי אֹתָם מִמִּצְרַיִם וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיַּעַזְבֻנִי וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים כֵּן הֵמָּה עֹשִׂים גַּם לָךְ".

והדברים ידועים[1] שהוא מצב אמנם של בדיעבד, אבל נאמר בנבואה שכך יהיה שלא תהיה המצוה הזאת רק כשיבואו לידי כך שישאלו להם מלך, אז תהיה המצווה שישימו להם מלך מקרב אחיהם.

והטעם ברור (כדברי אברבנאל המובא בהערה), שעל אף הרכוזיות והעוצמה שיש למלך, ועל אף שהוא כמייצג את מלכות ה' בעולם, כמו שנאמר לגבי שלמה (דה"א כח ה) 'וּמִכָּל בָּנַי כִּי רַבִּים בָּנִים נָתַן לִי יְהוָה וַיִּבְחַר בִּשְׁלֹמֹה בְּנִי לָשֶׁבֶת עַל כִּסֵּא מַלְכוּת יְהוָה עַל יִשְׂרָאֵל'. הלא מצד שני יש בו פסול הן דתי, מצד חוסר הישירות שעל ידו להנהגת העם ע"י ה' בלבד כדברי שמואל הנ"ל, וכדברי גדעון המפורסמים בספרינו (כח כג) 'וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם גִּדְעוֹן לֹא אֶמְשֹׁל אֲנִי בָּכֶם וְלֹא יִמְשֹׁל בְּנִי בָּכֶם יְהוָה יִמְשֹׁל בָּכֶם'. דהיינו שמצד אחד המלך מייצג את הנהגת ה' בעולם, ומצד שני הוא מפריד ומסתיר את ההנהגה הזאת באופן ישיר מעם ישראל.

ג. הייחודיות של תקופת השופטים

ואף ביתר עומק, כוחות העם המתגלים בלא מלך אין מה שישווה להם, דווקא חוסר ההגמוניה והשלטון מגלה ביתר שאת לפעמים צדדים חבויים ונעלמים היפים ביותר שקיימים באומה, ומאפשר חידושים רוחנים הנובעים מנשמת העם, וע"ד שאמרו חכמינו זכרונם לברכה (שה"ש רבה ד, ד) על הקרא (ישעיהו נד א) 'כִּי רַבִּים בְּנֵי שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה'. 'הוי צדיקים העמידה לי בחורבנה יותר מצדיקים שהעמידה לי בבנינה'.

אמנם אין את סמכות ההנהגה הרוחנית כסנהדרין בחורבן הבית, וההנהגה אם היא בכלל קיימת הלא היא מוחלשת ללא סמכות וכוח, מצד שני הלא היא לגמרי מגלמת את רוח העם, ואת הצורך השונה בהנהגה לפי כל דור ודור, כרבותינו שבכל דור ודור, המשמשים בהנהגה טבעית שהיא בסופו של דבר רוח ה', והתפשטות הנהגתו בכל דור ודור לפי ענינו, מה שאין כן בהנהגה קבועה המונחת כביכול מלמעלה המעקרת את הטבעיות ואת מקוריות רוח העם וענינו.

לאור זאת נראה לומר, שהטעם שיהושע לא בחר מנהיג שיחליף אותו לאחר מותו, (אולי לא קיבל בנבואה, וממילא היה סבור שכך ראוי היה להיות), היה משום שהתקופה הזאת של שופטים של אין מלך בישראל, הייתה תקופה מוכרחת וחלק מהמציאות של עם ישראל לטוב ולמוטב.

ואפשר גם לומר זאת בפשטות כך: יהושע רצה שהעם יגיע למה שנאמר לו 'שום תשים עליך מלך', ובשביל כך הייתה מוכרחת להיות מעין תקופת אנרכיה, (אלא שע"ז מעט קשה תחילת ספר שמואל שהמלוכה התחילה לאחריו, אבל הוא עוד היה שופט, ומכל מקום מתבאר שזו כבר נראית תקופה שונה, ואולי מבשרת על כך כמו שיתבאר להלן).

ד. חטיבת הספרים (יהושע, שופטים, שמואל)

שלושת הספרים האלה דהיינו יהושע שמואל ובתווך שופטים יוצרים חטיבה אחת (ואח"כ כמובן מלכים), של תזה ואנטי תזה וסינתזה.

יהושע מולך כמשה מנהיג בגבורת ה', לאחריו כבר אין ריכוזיות מתחילה האנרכיה הגדולה. הספר שלנו מתחיל בכך מיד אבל בצד של האידיליה של זה - אין בכלל מנהיג אפי' לא שופט. נשאלים בה' ומקבלים תשובה יהודה יעלה, והוא עולה וכובש עם אחיו אבל לא מצליח לגמרי לכבוש הכל.

אבל משהו חייב להיות שיקרה כמו שתמיד משהו קורה וזז, ובהיסטוריה הכל בתנועה והכל קורה דבר מתוך דבר, (כמו שאנו רואים שואה ומדינת ישראל, אין אנחנו יכולים לראות את זה בלי זה, ובלי קשר ליחס לזה, העיקר שהכל נראה מחובר, זוהי ההנהגה האלוקית שהיא משק הכנפים של ההיסטוריה), ואז חוזרים לנקודת ההתחלה, נכון זה חורק, ה' השאיר לכם שתלמדו מלחמה, לא לשבת רגל על רגל, אנחנו לא בגאולה! ויש תנועה, של נהיה אחר ע"ז, שופט, רגיעה, ושוב חוזר חלילה, זה לא יסתיים עד שיגיעו למסקנא שאין מלך בישראל חייבים כעת מלך, והמהלך הולך ומבשיל לקראת כך, עוד מעט יבקשו זאת בני ישראל בעצמם, זאת תהיה נסיגה משלטון ה', הנהגה החילונית מופרדת מהנביא, ככל העמים בית ישראל, אבל זה מה שיהיה, זה מה שקרה.

תחילת שמואל כבר הכל נראה בשל לקראת זה, יש עליה לרגל למקום מסויים, שילה. יש את אלקנה, הנוהג במסורת עליה לרגל, אח"כ שמואל הנביא שופט את עם ישראל, ובניו שלא הולכים בדרכו מביאים את התהליך ברובד המציאות שלו אל סופו - אל המלוכה.

הערות

1. עי' רמב"ן שם: על דעת רבותינו (ספרי ראה סז, סנהדרין כ א) כמו "ואמור אשימה עלי מלך", והיא מצות עשה, שיחייב אותנו לומר כן אחר ירושה וישיבה, כלשון "ועשית מעקה לגגך" (דברים כב ח) וזולתם. והזכיר 'ואמרת', כי מצוה שיבואו לפני הכהנים הלוים ואל השופט, ויאמרו להם 'רצוננו שנשים עלינו מלך'. ולפי דעתי עוד, שגם זה מרמיזותיו על העתידות, שכן היה כששאלו להם את שאול, אמרו לשמואל "שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים" (שמואל א ח ה), וכן כתוב שם "והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו וגו'", כי מה טעם שתאמר התורה במצוה "ככל הגוים אשר סביבותי", ואין ישראל ראויים ללמד מהם ולא לקנא בעושי עולה! אבל זה רמז לענין שיהיה, ולכך באה הפרשה בלשון הבינוני, כאשר פירשתי כבר. ועי' עוד באברבנאל שם, שהאריך להוכיח שאין המלכות בישראל (ואף לא בשאר אוה"ע) אידיליה כל עיקר, ובתו"ד כתב: 'והג' מאשר רז"ל במסכת סנהדרין פ' כהן גדול, כשאמרו "ג' מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך ולהכרית זרען של עמלק ולבנות את בית הבחירה", לא סמכו מצות המלך אל "ואמרת אשימה עלי מלך", בהיותו הפסוק הראשון, אבל סמכו ל"שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו", והוא המורה שאין הפסוק הראשון מצוה כי אם הגדת העתיד, והמצוה היא בפסוק השני על חדרך שאמרתי, ויהיה כוח המאמר שנצטוו ישראל בכניסתם לארץ, שכאשר ישאלו ישראל מלך, שאז ישימו מי שיבחר בו השם יתברך ושיהיה מקרב אחיהם, לא שימנו עליהם מלך בסתם, ולזה מה שאמר שם "רבי נחמיה אומר לא נאמרה פרשה זו אלא כנגד תרעומתן של ישראל, שנאמר ואמרת אשימה עלי מלך", הנה כוון החכם הזה לדעתי'.

לתגובות: 7648551@gmail.com

פרק א

יהודה יעלה – ואחר ירדו

שופטים – ספרו של שמואל

העומד בפתחו של ספר שופטים נדרש תחילה לשאלה: מהו הספר שלפנינו? לא מה מסופר בו, אלא מהו העניין האחד שבגללו הוא עומד כספר לעצמו. השאלה מתחדדת לאור דברי חז"ל: "שמואל כתב ספרו ושופטים ורות" (בבא בתרא יד, ב). אדם אחד כתב את שלושת הספרים, ואף על פי כן ראה לחלקם. אילו הייתה החלוקה הולכת אחר התקופות, היה ספר שופטים נמשך עד שמואל, וספר שמואל פותח במלכות שאול, וספר מלכים במלכות דוד. ואין הדבר כן: ספר שמואל פותח בעלי הכהן ובחנה, וספר מלכים פותח בזקנת דוד – 'וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים'[א]. החלוקה הולכת אחר התוכן, ולכל ספר סיפור שהוא בא לספר.

את תוכנו של ספרנו מוסר לנו הפסוק החוזר בו ארבע פעמים, ובו הוא גם נחתם: 'בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה' (כא, כה)[ב]. שני חלקי הפסוק תלויים זה בזה: אין מי שנושא את העם כולו, וממילא כל שבט פונה לנחלתו וכל אדם

[א] מלכים א א, א. וספר שמואל פותח בפרשת אלקנה וחנה ועלי הכהן (שמואל א א).

[ב] יז, ו; יח, א; יט, א; כא, כה.

1

לענייננו. ספר יהושע הראה לנו עם אחד, העובר את הירדן יחד ועומד יחד על הר גריזים והר עיבל[ג]; ספר שופטים מראה עם המתפצל לשבטיו, שופט מושיע את חבל ארצו, ולעתים אף שבט נלחם בשבט[ד]. גם מגילת רות, שנכתבה בידי אותו שמואל, פותחת 'בִּימֵי שְׁפֹט הַשֹּׁפְטִים' באלימלך, מגדולי הדור, העוזב את העם בשנת רעב ודואג לעצמו[ה]. זוהי התקופה.

מן הזקנים אל הנביאים

ויש להוסיף מה שמסרה המשנה: "משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים" (אבות א, א). הזקנים נזכרים בספרנו במפורש, ועודם שייכים לתקופת יהושע: 'וַיַּעַבְדוּ הָעָם אֶת ה' כֹּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכֹל יְמֵי הַזְּקֵנִים... אֲשֶׁר רָאוּ אֵת כָּל מַעֲשֵׂה ה' הַגָּדוֹל' (ב, ז). והנביאים, בפשטות, מתחילים בשמואל – 'וּדְבַר ה' הָיָה יָקָר בַּיָּמִים הָהֵם אֵין חָזוֹן נִפְרָץ' (שמואל א ג, א). אמנם הקב"ה מדבר גם בתקופת השופטים עם יחידים – עם גדעון, עם מנוח ואשתו – ודבורה 'אִשָּׁה נְבִיאָה' היא; אך בית מדרש של נביאים, נביאים ההולכים לפני העם, אנו מוצאים לראשונה אצל שמואל: 'לַהֲקַת הַנְּבִיאִים נִבְּאִים וּשְׁמוּאֵל עֹמֵד נִצָּב עֲלֵיהֶם' (שמואל א יט, כ)[ו]. בין הזקנים לנביאים עוברות כשלוש מאות שנה, והמשנה מדלגת עליהן. לא משום שפסקה התורה, אלא משום שלא נוצרה בהן צורה חדשה של מסירה[ז]. מה אירע באותן שנים? הכתוב מוסר זאת בסדר מדויק:

> וְגַם כָּל הַדּוֹר הַהוּא נֶאֶסְפוּ אֶל אֲבוֹתָיו וַיָּקָם דּוֹר אַחֵר אַחֲרֵיהֶם אֲשֶׁר **לֹא יָדְעוּ אֶת ה'** וְגַם אֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל. וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הָרַע בְּעֵינֵי ה' וַיַּעַבְדוּ אֶת הַבְּעָלִים. וַיַּעַזְבוּ אֶת ה' אֱלֹקֵי אֲבוֹתָם הַמּוֹצִיא אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם...
> (ב, י-יב)

ויש לדקדק בסדר: לא נאמר שחטאו ולכן שכחו, אלא שלא ידעו – והחטא הוא התוצאה. מיציאת מצרים ועד כיבוש הארץ הוליך הקב"ה את עמו בהנהגה גלויה,

---

[ג] יהושע ג-ד; שם ח, ל-לה.

[ד] כמעשה אפרים ויפתח (יב, א-ו), ומלחמת כל השבטים בבנימין (כ).

[ה] בבא בתרא צא, א: "אלימלך ומחלון וכליון גדולי הדור היו ופרנסי הדור היו, ומפני מה נענשו – מפני שיצאו מארץ לחוצה לארץ".

[ו] גדעון – ו, יא ואילך; מנוח ואשתו – יג; דבורה – ד, ד.

[ז] הרמב"ם בהקדמתו ליד החזקה ממלא את הדורות הללו בשמות השופטים, שכן המסורה לא פסקה יום אחד. אין בכך סתירה לדברי המשנה, שאינה מתארת את המסירה מיד ליד אלא את מהותו של כל שלב. ראה מאמרנו לספר יהושע **הצורך בנביאים אחרי מות משה**.

'כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֹמֵן אֶת הַיֹּנֵק'[ח]. אך זו הייתה הנהגה של ראשית, ואין היא ההנהגה הקבועה; עולם כמנהגו נוהג[ט], ואור ה' צריך להימשך דווקא בתוך דרכי הטבע. משמת יהושע ונאספו הזקנים, נדרש העם ללכת בכוחות עצמו, כתינוק המונח על הקרקע – ושלוש מאות שנה הוא קם ונופל, עד שבא שמואל ומלמדו ללכת. על התקופה הזו כותב שמואל, הוא שהעמיד את הנביאים ואת המלכות, והוא מספר לנו מה חסר ומה בכל זאת קיים את העם. ובאופן נפלא, ספר שמואל עצמו פותח בעלי הכהן, השופט האחרון, ומספר כיצד מתוך המשכן בשילה צומח שמואל: התיקון נולד בתוך התקופה, לא מחוצה לה. ואין זה תיאור של אסון בלבד: יש תקופות שאין בהן מלך, ויש להן דרכי עמידה משלהן, ובתוכן צומח התיקון הבא.

וכל זה מונח כבר בפרק הראשון. נקרא אותו כסדרו.

אחר יהושע אין איש

> וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת יְהוֹשֻׁעַ וַיִּשְׁאֲלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּה' לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה לָּנוּ אֶל הַכְּנַעֲנִי **בַּתְּחִלָּה** לְהִלָּחֶם בּוֹ. וַיֹּאמֶר ה' **יְהוּדָה יַעֲלֶה** הִנֵּה נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ בְּיָדוֹ.
>
> (א, א-ב)

פתיחת ספר שופטים מקבילה במילותיה לפתיחת ספר יהושע: 'וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד ה''. אך ההמשך הפוך. שם, מיד לאחר מות משה, פונה הקב"ה אל יהושע: 'מֹשֶׁה עַבְדִּי מֵת וְעַתָּה קוּם עֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה' (יהושע א, ב). עבד ה' מת באמצע שליחותו, ומשרתו קם תחתיו להשלימה. כאן, אחרי מות יהושע, אין הקב"ה פונה אל איש. אין מי שימשיך, ובני ישראל עצמם נצרכים לשאול.

וכבר השאלה עצמה מעידה על החסר. משה רבנו לא נפטר מן העולם עד שביקש מי שיבוא אחריו: 'יִפְקֹד ה' אֱלֹקֵי הָרוּחֹת לְכָל בָּשָׂר אִישׁ עַל הָעֵדָה... וְלֹא תִהְיֶה עֲדַת ה' כַּצֹּאן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רֹעֶה' (במדבר כז, טז–יז). יהושע לא עשה כן, והכתוב אינו מזכיר לו ממשיך[י]. שתיקה זו היא עצמה פתיחתו של הספר: 'וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת יְהוֹשֻׁעַ' – ואין איש.

[ח] במדבר יא, יב.

[ט] עבודה זרה נד, ב.

[י] ייתכן שהיו לו משרתים, כשם שהוא עצמו היה 'מְשָׁרֵת מֹשֶׁה' (יהושע א, א); אך משרת אינו ממשיך, והכתוב שותק.

מעבר מיוסף ליהודה

בני ישראל שואלים באורים ותומים[א]. ולכאורה היינו מצפים שישאלו מי ימלא את מקומו של יהושע. אך התשובה מלמדת על השאלה: לו שאלו מי המנהיג, לא הייתה התשובה 'יְהוּדָה' עונה עליה, שהרי אין ממנים שבט שלם למנהיג, ואף לא נזכר כאן שמו של אדם. על כרחנו השאלה צנועה הרבה יותר: איזה שבט יפתח במלחמה. המילה המכריעה בשאלה היא 'בַּתְּחִלָּה': מישהו צריך לפתוח, ואחר כך ימשיך כל שבט בשלו.

ועתה נעמיד את התשובה מול השאלה:

השאלה: מִי יַעֲלֶה לָּנוּ אֶל הַכְּנַעֲנִי **בַּתְּחִלָּה** לְהִלָּחֶם בּוֹ
התשובה: יְהוּדָה יַעֲלֶה **הִנֵּה נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ בְּיָדוֹ**

שני שינויים יש כאן. המילה 'בַּתְּחִלָּה' נעדרת מן התשובה: לא 'יהודה יעלה בתחילה', אלא 'יְהוּדָה יַעֲלֶה' סתם. ונוסף משפט שלא נשאלו עליו כלל: 'הִנֵּה נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ בְּיָדוֹ'. ויש לדקדק: לא 'נחלתו', ואף לא 'הכנעני', אלא 'הָאָרֶץ' – הארץ כולה. בני ישראל ביקשו מי שיפתח במלחמה וישוב לביתו; הקב"ה משיב להם מי שהארץ כולה מונחת בידו. זוהי לשון של מלכות.

ואמנם אין זה חידוש שדווקא יהודה נקרא לכך. עד עתה עמד בראש העם בית יוסף: יהושע משבט אפרים הוא שהוביל את כיבוש הארץ[ב]. וספר יהושע אינו מסתיים בפטירת יהושע בלבד, אלא גם בקבורת עצמות יוסף בשכם (יהושע כד, לב) – תמה תקופתו של יוסף. מעתה מגיע תורו של יהודה, ולו שמע יהודה את התשובה כמשמעה, היה סיפור המלכות מתחיל כאן, בפתיחת ספר שופטים, ולא היה צורך להמתין שלוש מאות שנה עד דוד[ג].

עלה אתי בגורלי

אלא שיהודה שומע דבר אחר:

וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְשִׁמְעוֹן אָחִיו **עֲלֵה אִתִּי בְגוֹרָלִי** וְנִלָּחֲמָה בַּכְּנַעֲנִי **וְהָלַכְתִּי גַּם אֲנִי אִתְּךָ בְּגוֹרָלֶךָ** וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ שִׁמְעוֹן.
(א, ג)

[א] רש"י א, א.

[ב] 'לְמַטֵּה אֶפְרָיִם הוֹשֵׁעַ בִּן נוּן' (במדבר יג, ח).

[ג] כעולה מדברי יפתח, 'בְּשֶׁבֶת יִשְׂרָאֵל בְּחֶשְׁבּוֹן... שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה' (יא, כו).

אין זו לשונו של מלך. זוהי לשון של הסכם בין שני שכנים: אתה תלך עמי ואני אלך עמך. ויותר מזה מלמדת הבחירה בשמעון דווקא. נחלת שמעון, כפי שלמדנו בספר יהושע, נמצאת 'בְּתוֹךְ נַחֲלַת בְּנֵי יְהוּדָה' (יהושע יט, א), בדרומה. מצפון ליהודה יושבים בנימין ודן, שעדיין נאבקים על נחלתם[ד]; ויהודה פונה דרומה, אל המקום הקרוב לו, אל גורלו[טו].

כבר בפסוק השלישי של הספר פוגשים אנו אפוא את רוח התקופה כולה: 'אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה' (כא, כה). גם השבט שנבחר להנהיג פועל מתוך חשבון גורלו שלו. יהודה נלחם ומצליח – 'וַיִּתֵּן ה' אֶת הַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי בְּיָדָם' (פסוק ד) – אך הוא אינו נושא את הארץ.

וכן ניכר מתוך סיכום מעשיו: 'וַיְהִי ה' אֶת יְהוּדָה וַיֹּרֶשׁ אֶת הָהָר כִּי לֹא לְהוֹרִישׁ אֶת יֹשְׁבֵי הָעֵמֶק כִּי רֶכֶב בַּרְזֶל לָהֶם' (פסוק יט). ה' את יהודה – ואף על פי כן את העמק אין מורישים, שרכב ברזל להם. את הטענה הזאת כבר שמענו: בני יוסף אמרו ליהושע 'וְרֶכֶב בַּרְזֶל בְּכָל הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בְּאֶרֶץ הָעֵמֶק', ויהושע השיב להם 'כִּי תוֹרִישׁ אֶת הַכְּנַעֲנִי כִּי רֶכֶב בַּרְזֶל לוֹ כִּי חָזָק הוּא' (יהושע יז, טז–יח). כשיהושע חי, רכב ברזל אינו סיבה שלא להוריש; משמת יהושע, הוא נעשה סיבה.

'יַעֲלֶה' – 'יָרְדוּ'

הכתוב אינו משאיר אותנו ללמוד זאת מן ההקשר בלבד; הוא חותם זאת במילה אחת:

> וַיִּלָּחֲמוּ בְנֵי יְהוּדָה בִּירוּשָׁלַם וַיִּלְכְּדוּ אוֹתָהּ וַיַּכּוּהָ לְפִי חָרֶב וְאֶת הָעִיר שִׁלְּחוּ בָאֵשׁ. **וְאַחַר יָרְדוּ** בְּנֵי יְהוּדָה לְהִלָּחֵם בַּכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב הָהָר וְהַנֶּגֶב וְהַשְּׁפֵלָה. וַיֵּלֶךְ יְהוּדָה אֶל הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בְּחֶבְרוֹן...
> (א, ח-י)

הקב"ה אמר 'יְהוּדָה **יַעֲלֶה**', והכתוב מספר 'וְאַחַר **יָרְדוּ**'. ואין זו ירידה של גובה: מירושלים הולכים בני יהודה לחברון, וחברון גבוהה מירושלים[טז], ולפי הגאוגרפיה היה ראוי לכתוב 'ואחר עלו'. הירידה כאן היא ירידה של משמעות. יהודה נצטווה לעלות – להצפין, אל אחיו הזקוקים לו, לשאת את הארץ כולה – והוא יורד אל מקומו שלו, אל חברון ואל הנגב.

[ד] נחלת בנימין 'בֵּין בְּנֵי יְהוּדָה וּבֵין בְּנֵי יוֹסֵף' (יהושע יח, יא), ונחלת דן לצדה ממערב (שם יט, מ–מו). ועל מאבקם – להלן פסוקים כא, לד–לה.

[טו] יש שביארו שיהודה סייע לשמעון כדי לבצר את הגבול הדרומי מפני מצרים, ואין הדברים סותרים. אנו מבקשים לשמוע את מה שהכתוב בוחר להדגיש: לשון של הדדיות, ולא לשון של הנהגה.

[טז] חברון יושבת בהר כתשע מאות מטר מעל פני הים, וירושלים כשבע מאות וחמישים.

זהו אם כן סדרן של כתובים: 'יַעֲלֶה' בפי הקב"ה, 'יָרְדוּ' במעשה יהודה. ובין שתי המילים הללו מונח כל הפרק.

ונתתי לו את עכסה בתי

הכתוב ממשיך ומספר את מעשה חברון ודביר, והוא כמעט מילה במילה מה שכבר נאמר בספר יהושע (טו, יג–יט): 'וַיֹּאמֶר כָּלֵב אֲשֶׁר יַכֶּה אֶת קִרְיַת סֵפֶר וּלְכָדָהּ וְנָתַתִּי לוֹ אֶת עַכְסָה בִתִּי לְאִשָּׁה' (פסוק יב). מדוע נשנה כאן? כל פרשת כלב היא סוגיה לעצמה, שמקומה בספר שמואל, ולא נאריך בה[יז]. אך נקודה אחת שייכת לפרקנו: הכיבוש נעשה כאן על ידי הצעה – מי שיכה יקבל. זוהי דרכו של פרקנו, שבו כל מעשה נעשה מתוך 'מה יצא לי'.

ונשוב לעניין זה לימים, כאשר יעמוד גלית מול ישראל ויכריזו: 'הָאִישׁ אֲשֶׁר יַכֶּנּוּ יַעְשְׁרֶנּוּ הַמֶּלֶךְ עֹשֶׁר גָּדוֹל וְאֶת בִּתּוֹ יִתֶּן לוֹ' (שמואל א יז, כה). אותה הצעה, אותה בת מלך. אלא שדוד אינו שומע אותה כלל; הוא שומע דבר אחר – 'כִּי חֵרֵף מַעַרְכוֹת אֱלֹקִים חַיִּים' (שם, כו) – ולכן הוא מצליח. בפרקנו עדיין שומעים את ההצעה.

ירושלים: חמישה פסוקים

במה נמדדת ירידתו של יהודה? הכתוב מודד אותה בירושלים, ולשם כך הוא מזכיר את ירושלים חמש פעמים בפרקנו, ובכל פעם מצד אחר. נלך אחר הפסוקים כסדרם.

הפסוק הראשון – אדוני בזק. לאחר שקיצצו את בהונות ידיו ורגליו, מסתיימת הפרשה בארבע מילים: 'וַיְבִיאֻהוּ יְרוּשָׁלַם וַיָּמָת שָׁם' (פסוק ז). מה עניין ירושלים לכאן? מדוע מביאים את המלך השבוי דווקא לשם, ומדוע חשוב לכתוב ששם מת? פסוק זה מזכיר פסוק אחר, כמעט באותן מילים: 'וַיִּקַּח דָּוִד אֶת רֹאשׁ הַפְּלִשְׁתִּי **וַיְבִאֵהוּ יְרוּשָׁלָ**ִ' (שמואל א יז, נד). גם שם ירושלים עדיין ביד היבוסי[יח], ואין בה מי שיראה את הנס. דוד יודע דבר מה על ירושלים – ומסתבר שגם בני יהודה בפרקנו ידעו, שהרי הביאוהו לשם. אך בעוד שאצל דוד זו ראשיתו של מהלך, כאן הדבר נעשה כמעט אגב אורחא. ויש להוסיף: פרשת אדוני בזק כולה עדיין צריכה עיון – מי הם שבעים המלכים שליקטו תחת שולחנו, שבכל מלחמות יהושע, שבהן נמנו שלושים ואחד מלכים[יט], לא שמענו עליהם; ומדוע לא נלחם בו יהושע[כ]. אך מילותיו האחרונות ראויות שנשמע אותן: 'כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי כֵּן שִׁלַּם לִי אֱלֹקִים'. מלך הכנעני מכיר במידה כנגד מידה – ושמואל,

---

[יז] וביותר יש לדקדק בשינויים שבין הפרשה כאן ובין יהושע טו, יג–יט, ואין כאן מקומו.

[יח] שהרי דוד כובש את מצודת ציון מיד היבוסי רק לאחר שמלך על כל ישראל (שמואל ב ה, ו–ט).

[יט] יהושע יב, כד.

[כ] יש המזהים את בזק באזור הסמוך לירושלים ממזרח, ואם כן מובן במקצת מדוע הובא לירושלים. אך פשר הפרשה כולה עדיין טעון ביאור.

המספר לנו זאת בפתח הספר, אולי רומז למה שעתיד להישמע בישראל עצמם לאורך הספר.

הפסוק השני – 'וַיִּלָּחֲמוּ בְנֵי יְהוּדָה בִּירוּשָׁלַם וַיִּלְכְּדוּ אוֹתָהּ' (פסוק ח). והנה בספר יהושע כבר פגשנו את מלך ירושלים: אדוני צדק, היוזם של ברית חמשת המלכים (יהושע י, א–ג). יהושע לוכד את המלכים במערה במקדה, ואחר כך מונה הכתוב את הערים שלכד באותה מערכה – מקדה, לבנה, לכיש, עגלון, חברון ודביר (שם, כח–לט) – וירושלים איננה ביניהן. המלך נהרג, העיר לא נכבשה.

הפסוק השלישי – בסוף נחלת יהודה בספר יהושע: 'וְאֶת הַיְבוּסִי יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם לֹא יָכְלוּ בְנֵי יְהוּדָה לְהוֹרִישָׁם' (יהושע טו, סג).

והפסוק הרביעי – בפרקנו, שלושה עשר פסוקים אחרי שלכדו אותה: 'וְאֶת הַיְבוּסִי יֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם לֹא הוֹרִישׁוּ בְּנֵי בִנְיָמִן' (פסוק כא).

נעמיד את שלושת הפסוקים זה מול זה:

יהושע טו, סג	שופטים א, ח	שופטים א, כא
וְאֶת הַיְבוּסִי יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם **לֹא יָכְלוּ בְנֵי יְהוּדָה** לְהוֹרִישָׁם	וַיִּלָּחֲמוּ בְנֵי יְהוּדָה בִּירוּשָׁלַם **וַיִּלְכְּדוּ אוֹתָהּ**	וְאֶת הַיְבוּסִי יֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם **לֹא הוֹרִישׁוּ בְּנֵי בִנְיָמִן**

לא יכלו, לכדו, לא הורישו. המפרשים מיישבים, ובצדק, שירושלים מחולקת בין יהודה לבנימין, ובני יהודה לכדו את חלקם[כא]. אך אם זו הייתה כל הכוונה, היה הכתוב אומר זאת במקום אחד. הנביא מפזר את הדברים בשלושה פסוקים, ובכל אחד מהם לשון אחרת, כדי שנשמע מעשה ולא תיאור גאוגרפי: בני יהודה הגיעו עד גבול נחלתם, כבשו את חלקם, שלחו אותו באש – ושם עצרו. החלק השני של העיר, השייך לבנימין, אינו עניינם.

והפסוק החמישי חותם: 'וַיֵּשֶׁב הַיְבוּסִי אֶת בְּנֵי בִנְיָמִן בִּירוּשָׁלַם עַד הַיּוֹם הַזֶּה' (פסוק כא). עד היום הזה – לפחות עד ימיו של שמואל הכותב, ולמעשה עד דוד[כב]. ואכן, עד דוד המלך אין איש עוסק בירושלים.

שורשה של ירושלים

ומדוע נמדד יהודה דווקא בירושלים? משום שירושלים נבנית ממקום מסוים. שורשה בתורה הוא במלחמת אברהם בארבעת המלכים: אברהם יוצא למלחמה לא לשם עצמו אלא להציל את לוט, ובשובו יוצא לקראתו 'מַלְכִּי צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם' (בראשית יד, יח),

[כא] וכן שנינו שירושלים מחולקת בין יהודה לבנימין: 'רצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה ונכנסת לחלקו של בנימין ובה מזבח בנוי' (יומא יב, א; זבחים נג, ב), וראה גבול השבטים ביהושע טו, ח; יח, טז.

[כב] רש"י (שמואל ב ה, ו, על פי פרקי דרבי אליעזר פרק לו) מבאר שלא הורישו את היבוסי מפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך. הכתוב כאן אינו מזכיר שבועה, ואנו מבקשים לשמוע מה הכתוב עצמו אומר.

[כג] שמואל ב ה, ו–ט.

ומלך סדום מציע לו את הרכוש, ואברהם משיב: 'אִם מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ נַעַל וְאִם אֶקַּח מִכָּל אֲשֶׁר לָךְ' (שם, כג). מלחמה שאין בה נגיעה של טובת עצמו – זהו יסודה של ירושלים. ומי שחשבונו הוא 'עד איפה המקום שלי', אינו יכול לכבוש אותה, גם כשהוא עומד בתוכה ושולח אותה באש.

מכאן גם מובן התיקון. באותה פרשה שבה מביא דוד את ראש הפלשתי לירושלים, נאמר: 'וְנֶפֶשׁ יְהוֹנָתָן נִקְשְׁרָה בְּנֶפֶשׁ דָּוִד' (שמואל א יח, א). יהונתן מבנימין ודוד מיהודה; לו היה יהונתן מחשב חשבון של 'מי יפסיד', היה רואה בדוד את מי שעתיד ליטול ממנו את המלכות, וכך אמנם ראה זאת שאול[כד]. אך יהונתן אוהב את דוד כנפשו. יהודה ובנימין מתחברים בלא אינטרס – וזוהי הדרך שבסופה כובש דוד את ירושלים. מה שלא נעשה בפרקנו, נעשה שם.

בני קיני: הראשונים מאומות העולם

בין ירידת יהודה ובין הפסוק על בנימין, מכניס הכתוב פסוק אחד הנראה תלוש:

> וּבְנֵי קֵינִי חוֹתֵן מֹשֶׁה **עָלוּ מֵעִיר הַתְּמָרִים אֶת בְּנֵי יְהוּדָה** מִדְבַּר יְהוּדָה אֲשֶׁר בְּנֶגֶב עֲרָד וַיֵּלֶךְ וַיֵּשֶׁב אֶת הָעָם.
> (א, טז)

מי הם בני קיני, ומה עניינם כאן? בני יתרו הם המשפחה הראשונה מאומות העולם שנלוותה אל עם ה'[כה]. משה ביקש מהם במדבר: 'אַל נָא תַּעֲזֹב אֹתָנוּ כִּי עַל כֵּן יָדַעְתָּ חֲנֹתֵנוּ בַּמִּדְבָּר' (במדבר י, לא), והכתוב שם אינו מוסר מה השיבו. כאן אנו מגלים את התשובה: הם באו, וישבו ב'עִיר הַתְּמָרִים', היא יריחו – דושנה של יריחו, המקום המשובח בארץ, שניתן להם עד שייבנה בית המקדש[כו].

ויש לשים לב אל מי הם עולים. לא אל יוסף, ולא נזכרו כלל בספר יהושע – שכן סיפורו של יוסף אינו סיפור של חיבור עם האומות. הם עולים 'אֶת בְּנֵי יְהוּדָה', כי יהודה הוא השבט שבשושלתו שזורות תמר ורות[כו], השבט שעניינו לחבר ולקרב. בני קיני באים אל יהודה ואומרים: אנחנו אתכם. וזוהי בדיוק השעה שבה היה על יהודה לשמוע 'הִנֵּה נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ בְּיָדוֹ' – שהרי ירושלים, עירו של מלכי צדק, היא המקום שבו מתכנסות האומות אל ה'.

אך יהודה אינו שם. ובני קיני מתיישבים בשולי המדבר, 'בְּנֶגֶב עֲרָד', ו'וַיֵּלֶךְ וַיֵּשֶׁב אֶת הָעָם' – הם מצטרפים, אך למחצה. ולימים, כאשר שאול יוצא להילחם בעמלק, הוא מוצא אותם יושבים בתוכו: 'לְכוּ סֻרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי... וְאַתָּה עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם כָּל בְּנֵי

[כד] 'כִּי כָל הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן יִשַׁי חַי עַל הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ' (שמואל א כ, לא).

[כה] 'קֵינִי' הוא יתרו, כמפורש כאן 'חוֹתֵן מֹשֶׁה'; וראה רש"י על שמות יח, א, ועל במדבר כד, כא.

[כו] רש"י על פסוק טז. ומה שזכו בני קיני לשבת בלשכת הגזית – ראה דברי הימים א ב, נה.

[כו] בראשית לח; רות ד, יח–כב.

יִשְׂרָאֵל' (שמואל א טו, ו). הגוי שבא להילוות אל ישראל נמצא, שלוש מאות שנה אחר כך, בקרב עמלק. גם זה מתחיל כאן, בפרק א, במקום שבו יהודה ירד.

ויעלו בית יוסף גם הם

עתה עובר הכתוב אל השבט המנהיג השני:

> וַיַּעֲלוּ בֵית יוֹסֵף **גַּם הֵם** בֵּית אֵל וַה' עִמָּם. וַיָּתִירוּ בֵית יוֹסֵף בְּבֵית אֵל וְשֵׁם הָעִיר לְפָנִים לוּז.
> (א, כב-כג)

'גַּם הֵם' – כיהודה. אלא שיהודה שאל בה' ונענה, ובית יוסף עולים מעצמם. ולאן הם עולים? בית אל איננה בנחלת יוסף; היא נמנית בין ערי בנימין (יהושע יח, כב). ויש לזכור את טענתם של בני יוסף בספר יהושע: 'מַדּוּעַ נָתַתָּה לִּי נַחֲלָה גּוֹרָל אֶחָד', ותשובתו של יהושע: 'עֲלֵה לְךָ הַיַּעְרָה וּבֵרֵאתָ לְךָ' (יהושע יז, יד–טו). במקום לברא את היער שבנחלתם, הם עולים אל בית אל של בנימין ונוטלים אותה.

נמצא ששני השבטים המנהיגים נבחנים באותו מקום – ביחסם לבנימין: יהודה מניח את ירושלים של בנימין ביד היבוסי, משום שאינה שלו; ובית יוסף נוטלים את בית אל של בנימין, משום שהיא נוחה להם. האחד מתרחק והאחר משתלט, ואין אחד מהם נושא את אחיו.

ואף הכיבוש עצמו מעיד. האיש היוצא מן העיר מראה להם את מבואה, והם 'אֶת הָאִישׁ וְאֶת כָּל מִשְׁפַּחְתּוֹ שִׁלְּחוּ. וַיֵּלֶךְ הָאִישׁ אֶרֶץ הַחִתִּים וַיִּבֶן עִיר וַיִּקְרָא שְׁמָהּ לוּז' (פסוקים כה–כו). הדבר מזכיר את רחב ומשפחתה – אך אינו דומה. רחב הכירה בה' לפני המלחמה, ומשפחתה נשארה 'בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל'[כח]; כאן, באמצע המלחמה, כורתים ברית עם איש מאנשי העיר, והוא הולך ובונה לוז אחרת בארץ החתים. העיר נלכדה, ולוז נשארה.

'ולא הוריש': שבע מדרגות

מכאן ואילך עובר הכתוב על שאר השבטים, ואצל כולם חוזרת לשון אחת: 'לֹא הוֹרִישׁ'. סדרם הוא סדר הגורלות בספר יהושע – זבולון, אשר, נפתלי, דן (יהושע יט)[כט]. אך מי שמדקדק בלשון יגלה שאין כאן רשימה אחת החוזרת על עצמה, אלא סולם היורד מדרגה אחר מדרגה:

[כח] יהושע ב, ט–יא; שם ו, כה.

[כט] יששכר נעדר מן הרשימה, ואין הכתוב אומר עליו דבר; יש שלמדו מכך שלא הוריש כלל, ויש להאריך בזה.

1. **מנשה** – 'וַיּוֹאֶל הַכְּנַעֲנִי לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ הַזֹּאת. וַיְהִי כִּי חָזַק יִשְׂרָאֵל וַיָּשֶׂם אֶת הַכְּנַעֲנִי לָמַס וְהוֹרֵישׁ לֹא הוֹרִישׁוֹ' (כז–כח). ישראל חזק, ואף על פי כן אינו מוריש; הוא מעדיף מס. ומי שלוקח מס נעשה תלוי במי שמשלם אותו[ל].
2. **אפרים** – 'לֹא הוֹרִישׁ אֶת הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בְּגָזֶר וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקִרְבּוֹ בְּגָזֶר' (כט). לא עוד 'יושבי' מקום פלוני, אלא 'הכנעני' – אומה שיש לה מקום משלה, גזר, בתוך נחלת אפרים.
3. **זבולון** – 'וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקִרְבּוֹ וַיִּהְיוּ לָמַס' (ל). הכנעני יושב בקרב ישראל בכל הנחלה.
4. **אשר** – כאן מתהפכת הלשון: 'וַיֵּשֶׁב הָאָשֵׁרִי בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ' (לב). לא הכנעני בקרב ישראל, אלא ישראל בקרב הכנעני; והכנעני נקרא לראשונה 'יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ'. בעל הבית התחלף.
5. **נפתלי** – 'וַיֵּשֶׁב בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֵי בֵית שֶׁמֶשׁ וּבֵית עֲנָת הָיוּ לָהֶם לָמַס' (לג). הכתוב חוזר על שמות הערים, בית שמש ובית ענת – שמות של עבודה זרה –[לא] ללמד שישראל יושב בקרב עובדי השמש, ואף נהנה ממסם.
6. **דן** – 'וַיִּלְחֲצוּ הָאֱמֹרִי אֶת בְּנֵי דָן הָהָרָה כִּי לֹא נָתְנוּ לָרֶדֶת לָעֵמֶק' (לד). כבר אין מדובר במי יושב בקרב מי; ישראל נדחק מנחלתו.
7. **ולבסוף** – 'וַיּוֹאֶל הָאֱמֹרִי לָשֶׁבֶת בְּהַר חֶרֶס בְּאַיָּלוֹן וּבְשַׁעַלְבִים' (לה).

המדרגה השביעית היא החמורה מכולן, ויש לשמוע בה את השמות. הר חרס הוא הר השמש[לב], ואיילון היא עמק איילון – המקום שבו נעשה הנס הגדול שבספר יהושע: 'שֶׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם וְיָרֵחַ בְּעֵמֶק אַיָּלוֹן' (יהושע י, יב). באותו מקום שבו שמע ה' בקול איש, שם 'הואיל' האמורי לשבת, ושם ההר נקרא על שם השמש. הסולם יורד מ'לא הוריש' עד לכאן: מקום הנס נעשה הר חרס.

והפסוק מוסיף: 'וַתִּכְבַּד יַד בֵּית יוֹסֵף וַיִּהְיוּ לָמַס'. הכתוב שב אל בית יוסף וסוגר בו את הסולם, כשם שפתח בו. וכך בנוי הפרק כולו: חציו הראשון – יהודה, מן 'יְהוּדָה יַעֲלֶה' ועד ירושלים; חציו השני – בית יוסף, מן 'וַיַּעֲלוּ בֵּית יוֹסֵף' ועד הר חרס. ובתפר שביניהם – בנימין וירושלים.

מתמנת סרח לתמנת חרס

השמש חוזרת פעם נוספת, במקום שאין מצפים לה. פרק ב חוזר ומספר על מות יהושע, כמעט באותן מילים של סוף ספר יהושע, אלא שבמילה אחת נשתנה הנוסח:

[ל] והיא טענת המלאך מיד אחר כך: 'וְאַתֶּם לֹא תִכְרְתוּ בְרִית לְיוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַזֹּאת' (ב, ב).

[לא] 'שמש' ו'ענת' הם שמות אלילי כנען, והערים נקראו על שמם, כדרך 'בית בעל מעון' (יהושע יג, יז) ו'עשתרות' (שם, יב).

[לב] 'חרס' הוא שמש: 'הָאֹמֵר לַחֶרֶס וְלֹא יִזְרָח' (איוב ט, ז), 'בְּטֶרֶם יָבֹא הַחַרְסָה' (שופטים יד, יח).

יהושע כד, ל	שופטים ב, ט
וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִּגְבוּל נַחֲלָתוֹ **בְּתִמְנַת סֶרַח** אֲשֶׁר בְּהַר אֶפְרָיִם מִצְּפוֹן לְהַר גָּעַשׁ	וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ בִּגְבוּל נַחֲלָתוֹ **בְּתִמְנַת חֶרֶס** בְּהַר אֶפְרָיִם מִצְּפוֹן לְהַר גָּעַשׁ

תמנת סרח – תמנת חרס. אותו מקום, אותו קבר, אלא ששמו נתהפך, ועתה הוא נקרא על שם השמש[לג]. יהושע, שקיבל נחלה מיוחדת ובנה בה עיר לעצמו[לד], נקבר במקום שהחזיר את שמו הישן. וחז"ל למדו מ'הַר גָּעַשׁ' שלא הספידוהו כראוי: 'שגעש עליהן ההר להורגן'[לה]. מדוע? משום ש'וַיֵּלְכוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ' (ב, ו): כל אחד נכנס לנחלתו ושכח מי נתן לו אותה.

זהו אפוא קו אחד העובר בפרק מתחילתו לסופו. הוא נפתח ב'יְהוּדָה יַעֲלֶה' ו'וְאַחַר יָרְדוּ'; הוא ממשיך באיש הישר בעיניו של כל שבט ושבט; והוא נחתם בשמש – בבית שמש, בהר חרס, בתמנת חרס. מקום הנס הגדול חזר לאמורי, וקברו של יהושע נקרא על שם השמש שעמדה לו.

והאמורי – מן הגבול הדרומי

הפרק מסתיים בפסוק קשה: 'וּגְבוּל הָאֱמֹרִי מִמַּעֲלֵה עַקְרַבִּים מֵהַסֶּלַע וָמָעְלָה' (לו). מעלה עקרבים הוא הנקודה הדרומית של גבול הארץ, שממנו מתחילה התורה את תיאור הגבולות: 'וְנָסַב לָכֶם הַגְּבוּל מִנֶּגֶב לְמַעֲלֵה עַקְרַבִּים' (במדבר לד, ד). ואם גבול האמורי מתחיל שם, פירושו של דבר שהארץ כמעט לא נכבשה כלל: מן הקצה הדרומי ומעלה, האמורי במקומו. זהו סיכומו של הפרק – ואחריו עולה המלאך דווקא 'מִן הַגִּלְגָּל', המקום הראשון שבו עמדו רגלי ישראל בארץ[לו] – כאומר: עד כאן הבאתי אתכם – ומעמיד את הדברים על פשטותם: 'וָאֹמַר לֹא אָפֵר בְּרִיתִי אִתְּכֶם לְעוֹלָם. וְאַתֶּם לֹא תִכְרְתוּ בְרִית לְיוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַזֹּאת... וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקֹלִי מַה זֹּאת עֲשִׂיתֶם' (ב, א–ב).

סיכום

ספר שופטים אינו פותח בחטא של עבודה זרה; הוא פותח בפרק של כיבוש שלא נשלם. וכל הפרק בנוי על מילה אחת שהושמטה ומשפט אחד שנוסף. בני ישראל שאלו 'בַּתְּחִלָּה', והקב"ה השיב 'יְהוּדָה יַעֲלֶה הִנֵּה נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ בְּיָדוֹ'. יהודה שמע 'בתחילה' ולא שמע 'הארץ': הוא הלך עם שמעון אל גורלו, ירד לחברון, עצר בגבול ירושלים, ולא

[לג] רש"י ב, ט: שהעמידו על קברו דמות חמה, לומר: זה שהעמיד את החמה.
[לד] יהושע יט, מט–נ.
[לה] שבת קה, ב, ורש"י שם.
[לו] יהושע ד, יט–כ.

אסף אליו את בני קיני. בית יוסף עלו גם הם, אל בית אל של בנימין. ושאר השבטים ירדו מדרגה אחר מדרגה, עד שהאמורי שב לשבת בהר חרס, במקום שבו עמדה השמש ליהושע.

שמואל, הכותב, מספר לנו זאת כדי שנדע מה חסר. התיקון יבוא ממי ששומע את 'הארץ' ולא את 'בתחילה': דוד, המביא את ראש הפלשתי לירושלים, ויהונתן, הקושר בו את נפשו. ומשם יתחיל ספר אחר.

לתגובות, הערות ולהצטרפות לרשימת תפוצה לקבלת העלון ומאמרים שבועיים:

shiurimholzman@gmail.com 052-761-5923

קובץ גליונות · תורה ודעת – נ"ך · גליון ב'

מדור הערות

❖

ספר יהושע טו – שופטים ב · פרשת נח

הערות והארות על הפרקים

תורה ודעת

הערות בנ"ך – ספר יהושע

גיליון מס' 2 · שבוע ב' · ל' תשרי – ד' חשון תשפ"ז · יהושע פרקים טו–כד

הערות החברים בלימוד בבית המדרש

פתיחה: על פרקי הנחלות

רשימות ארוכות וסיפורים יחידים

הפרקים הברורים והיפים של הספר נעצרים, ומתחילות רשימות ארוכות ומפורטות: תחילה כל מלכי הצפון, אחר כך רשימת הערים שהוריש משה לראובני ולגדי, ואחר כך כלל הגורלות וכל נחלתם. בתוך המסגרת הכללית הזאת יש מקום לכמה סיפורים יחידים – סיפורו של כלב משבט יהודה, סיפורן של בנות צלפחד משבט מנשה, ואחר כך תלונתם של בני יוסף על היותם עם רב. המסגרת הכללית משקפת שהארץ וכל מושבותיהם של ישראל הם עקרונות למימוש האלוקי של נחלת ישראל לשבטיו: יש צורה ואופן למקומותיהם, וההתנחלות אינה טבעית וספונטנית אלא בגורל ובסדר ובחלוקה ובשליחת נציגים – ורק בתוך הסדר הזה יש מקום ליחידים לקבל את הבטחותיהם ולממש את "השובר" שמגיע להם.

ויש שהעיר, אחרי שחזר כמה וכמה פעמים על פרקי הנחלות, שיש בהם לכאורה חזרות מיותרות – עד שהבין שהם מנוסחים כחוזה משפטי, "משעמם" בכוונה, כיון שזהו החוזה על חלוקת הארץ, לכל אחד ואחד מה שמגיע לו. ואפשר שהאריכות בגבולות ובערים באה כדי שלא יבואו לערער על כך בדורות הבאים.

שתי החלוקות – יהודה ויוסף תחילה

חלוקת הארץ מחולקת לשניים. האחת: ציווי ה' ליהושע, שתש כוחו ועדיין הארץ רבה מאוד להיכבש, ושיטיל גורלות; חלוקת הארץ ליהודה ומעשה כלב; חלוקת הארץ ליוסף – מנשה ואפרים – מעשה בנות צלפחד ותלונת בני יוסף "עם רב אנחנו". והשנייה: נזיפת יהושע בשבטים המתרפים לרשת את הארץ, שליחת נציגים לכתוב את הארץ והטלת הגורל בשילה; בנימין בין יהודה ליוסף, שמעון בתוך בני יהודה, ואחר כך שאר השבטים – זבולון, יששכר, אשר, נפתלי ודן (עם חזרות על ערים של יהודה), ודן בשני אזורים נפרדים. וכבר נתקשו הקדמונים (אברבנאל ועוד): מה החלוקה המיוחדת ליהודה וליוסף תחילה ואחר כך לשאר השבטים? ועוד, שרוב נחלתם של יהודה ויוסף הרי נכבשה קודם על ידי יהושע וכל ישראל במלחמות הדרום והצפון, ולמה קיבלו מן המוכן? ועוד, מפני מה קיבל יהודה הרבה מדי וניתן ממנו לשמעון – ואיך זה קורה בגורל – ויוסף קיבל מעט מדי? וידועה הסתירה מתי נכבשה חברון, שתחילה כבשה יהושע מחמשת מלכי הדרום, ושוב מסופר שכלב כבשה ועתניאל כבש את קרית ספר, ובתחילת שופטים משמע שהיה זה אחרי מות יהושע (ורש"י כתב שלא נאמרה כאן אלא מפני החלוקה). ועוד: איך מקיימים "לרב תרבה נחלתו" יחד עם חלוקה בגורל, ומה ביאור טענת בני יוסף "עם רב אנחנו" – עיין רש"י ורמב"ן, הראב"ד בשיטה מקובצת (בבא בתרא) והאברבנאל.

ויש להעיר: כלב מקבל את חברון, ויוסף – דרשו חז"ל שקיבל את שכם – ומשמע שזה קדם לגורל; ואילו היה הגורל נותן את נחלת בני יוסף או בני יהודה באזור אחר היה הדבר תמוה. וזה שוב מחדד את ההבדל בין שתי החלוקות. ולכאורה חברון היא העיר המרכזית בנחלת יהודה ושכם העיר המרכזית אצל יוסף; שכם – מובן מצד הגיאוגרפיה, אבל חברון – נראה שמפני שהיא עיר הענקים שישבו בה לפנים, קשה ונטועה בהר, ויש בה נחלת אבות, ולחז"ל שורשי כלב שם. ורואים ששני השבטים הללו הם שלא נתרפו בכיבוש, ומהם באו המרגלים שלא נטלו חלק במאיסת ארץ חמדה; בני יוסף מתאפיינים בבקשת שטח ונחלות, וחביב עליהם היישוב מאוד, וביהודה מודגשת גבורתם למלחמה. (ויש להעיר שחצי שבט מנשה, משבט יוסף, כן חטא במרגלים – ויש לעיין.)

למה לא ניתנה הארץ במתנה

נשאל: למה אין ה' נותן את ארץ ישראל לבני ישראל במתנה, בלי מלחמות – למה שיילחמו? ואומרים בזה כמה דברים: שאי אפשר בלי קניין; שמי שמקבל כילד קטן אינו כלום; שהגדלות היא לפעול עם אל; שזו מצווה להילחם ברשעים; ו"לא בצדקתך אתה בא לרשת". ובאמת אמרו, שאם אין בני ישראל נלחמים בגויים – הם נעשים גויים בעצמם.

פרק טו

טו, א–יב – לשונות הגבולות

"ועלה... ועבר... ונסב... ותאר" – נשאל מה פשר לשונות הגבולות השונות, ונאמר בזה: "ויצא" – שהגבול יוצא מן הקו (כלומר, גבול שהולך ממזרח למערב מתרחב דרומה, וכיוצא בזה); "ועלה" – בהר; "ועבר" – קו מתוח לפי היעד ולא לפי מה שהיה עד כאן, שפונה ל"עבר" מקום מסוים; "ונסב" – הקיף בסיבוב; "ותאר" – בפרק יח (פסוק יד) כתוב "ותאר ונסב", ואפשר ש"תאר" הוא עשיית מסלול כדי להקיף, ואילו "נסב" לבדו הוא מקום מוגדר ומסוים שהוקף. ונשאל אם הדברים מתיישבים גם שלא לפי שיטת הגר"א בגבולות.

"ויצא הגבול אל כתף עקרון צפונה... ויצא יבנאל והיו תצאות הגבול ימה" (יא) – מן התיאור עולה שגבולו הצפוני-מערבי של יהודה הולך לאורך נחל שורק לכל אורכו ("ולשורקה").

הגבול שבין יהודה לבנימין (פסוקים ה–יא, וכנגדם יח, טו–יט) – רק בגבול שבין יהודה לבנימין יש פירוט מדוקדק, עד לרמה של מאות מטרים בין נקודת סימון לנקודת סימון; ואילו אצל שאר השבטים המרחקים בין הנקודות יכולים להיות קילומטרים רבים. וכל זה מפני הרצון שהמקדש יהיה בתחום השבט. ויש שהוסיף: באזור ירושלים יש שינוי בין שני תיאורי קו הגבול (כאן ובפרק יח), ואפשר שהשטח שנותר באמצע מרמז על הפקעת ירושלים מיהודה לרשות כלל השבטים.

טו, יג–יט – כלב, עתניאל ועכסה

"אשר יכה את קריית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה בתי לאשה" – מזכיר את שאול, שהבטיח את בתו למכה את גלית, ואת דוד ומיכל; ובאמת גם כאן זו מלחמה בענקים, שהרי יושבי דביר ענקים היו (יא, כא). ומהנהגה זו למד שאול במלחמת הפלשתים, וגם שם מול ענק; ואולי אף דוד – "כל מכה יבסי ויגע בצנור" (שמואל ב ה, ח), ובחז"ל שגם שם היו פלשתים. ובכלל, המלחמות נגד הענקים שייכות ליחידים: כלב, עתניאל, דוד וגיבוריו – "ילידי הרפה" שבשמואל; וכנראה אף אצל עוג, מיתר הרפאים, שייך הדבר למכיר ולגלעד.

"קרית ארבע", "קרית ספר", "קרית סנה היא דבר" (מט) – "קריה" היא כנראה עיר חזקה במיוחד, אולי של ענקים: "לא היתה קריה אשר שגבה ממנו" (דברים ב, לו), "להבה מקרית סיחן"; וכן "קרית יערים היא קרית בעל". ובמקום אחד נקראת דביר "קרית סנה", ולכאורה היא קרית ספר – וצריך עיון בשינוי הלשון.

"וילכדה עתניאל בן קנז" – "יהושע לוקנים וזקנים לנביאים" (אבות א, א), ובאבות דרבי נתן: "וזקנים לשופטים". וזה התקיים כאן: יהושע מוסר אחריות לכלב, שהוא מן הזקנים (בן שמונים וחמש), וכלב מוסר לשופט – עתניאל, השופט הראשון, שיש בו גם בחינת נביא, ככתוב בתחילת שופטים "ותהי עליו רוח ה'". ולכן כל הסיפור הזה חוזר גם בתחילת שופטים. ושייך למה שאמרו חז"ל שהחזירן עתניאל בן קנז בפלפולו – הוא הפלפול שאומר החתן כדי לזכות בכלתו, עכסה, כמנהג קרית ספר.

"ותצנח מעל החמור" (יח) – שלוש ירידות כאלה במקרא: ברבקה – "ותפל מעל הגמל", ובאביגיל – "ותמהר ותרד מעל החמור ותפל לאפי דוד". ובפשוטו, הירידה מן החמור היא כעניין "ולא תעלה במעלת על מזבחי", ומנהג צנועות לצנוח ולהפיל עצמן מן החמור ולא לרדת. ובאמת פירוט עניין החמור, הטעון ביאור, מקביל לאביגיל; וכן: בעכסה "תנה לי ברכה", ובאביגיל "ועתה הברכה הזאת"; גם האזור קרוב – דרום הר חברון; ונבל ממשפחת כלב ("כלבי"). ויש שהוסיף: בת שבע נופלת לפני דוד בתיאום עם נתן, ודוד אומר לה "מה לך" (מלכים א א, טז) – וזו בדיוק צורת הפעולה של עכסה: "ויאמר לה כלב מה לך".

"כי ארץ הנגב נתתני ונתתה לי גלת מים" (יט) – ברכת המים היא של יוסף ("ומתהום רבצת תחת"), ויהודה נמצא בנגב, המנוגב מברכות התהום. יהושע בירך את כלב ("ויברכהו יהושע", יד, יג), ובתו מבקשת ממנו את הברכה – "ברכת תהום רבצת תחת": גולות עליות וגולות תחתיות.

טו, כ–סב – רשימת ערי יהודה

נשאל מדוע ברשימת ערי יהודה לא נזכרת בית שמש, אף שהיא על גבול יהודה (פסוק י) ונמנית בין ערי הכהנים שניתנו מנחלת יהודה (כא, טז). ואולי היא "עיר שמש" שברשימת ערי דן (יט, מא) – וצריך עיון.

טו, מה–מז – ערי פלשתים בנחלת יהודה

"אשדוד בנותיה וחצריה, עזה בנותיה וחצריה" – נשאל: מדוע בפסוקי הנחלות מחלקים גם את השטח שלא הורישו בארץ פלשתים, ואילו את השטח שלא הורישו בגבול הצפון אין מחלקים? וכמדומה שגם להלכה ערי פלשתים הן חלק מארץ ישראל, ואילו בצפון נוהגים כחוץ לארץ.

ועוד נשאל: למה מתעלמים מכך שיהודה לא כבשו את חמשת סרני פלשתים, שהם אחר כך מקור כל הצרות בספרים הבאים? והרי כנודע אינם משבעת העממים ששלטו בארץ, והם עומדים לשטן מבחינת חטא העבודה זרה והזנות, והכיבוש הוא לגרש אותם דווקא. ואפשר שפלשתים, עם העולה מן הים לעתים ונכנס פנימה אל יישובי ההר, לא נחשבו באותה תקופה אלא אספסוף שולי, ולא ראו בהם מניעה לכיבוש – ובדיעבד נתברר גודל הבעיה. והשיבו: בתחילת ספר שופטים מובאים כל השבטים באשמה זו, ובסוף דוד המלך הוא שגמר את בעיית פלשתים. ובאמת, ההתעלמות היא בחלוקת הנחלות עצמה – שלא כתוב כאן שיהודה לא הורישם; וכנראה שאכן לא היו ממש מתושבי הארץ, כשמם – פולשים.

טו, סג – "עד היום הזה"

"וישב היבוסי את בני יהודה בירושלם עד היום הזה" – לפי חז"ל (בבא בתרא טו) יהושע כתב את ספרו בעצמו; ואם כן צריך תלמוד מה הכוונה "עד היום הזה" – הלא זהו אותו הזמן בדיוק, ואין כאן תקופה ארוכה עד מותו של יהושע?

פרקים טז–יז

טז, ב – לוז

"ויצא מבית אל לוזה" – לוז, שמה הראשון של העיר, הוא השם המסמל בתנ"ך ובחז"ל את המסתורין: עד שבא יעקב היה שמו של המקום שהאלוקים שוכן בו "לוז" – אין לו שם מסוים לקרוא לו, וכאן המסתורין; ומשבא יעקב יש לו שם – "אל". וכשכבשו בני ישראל את הארץ כבשו את בית אל, והאיש שיצא מתוכה הלך "ארץ החתים ויבן עיר ויקרא שמה לוז" (שופטים א, כו) – כלומר, השאירו לעם ישראל את הקריאה בשם ה', והלכו להם אל המסתורין.

יז, א–ו – מנשה, מכיר ובנות צלפחד

"ויהי לבני מנשה הנותרים למשפחתם" (ב) – כאן מבואר שעבר הירדן היה למכיר, ולבני מנשה הנותרים – ארץ כנען; ואילו להלן (ו): "וארץ הגלעד היתה לבני מנשה הנותרים" – בעבר הירדן.

ומשמע שבגלל שבנות צלפחד ירשו, שלא כמצופה, לכן חלק ממנשה ירשו בעבר הירדן: מלכתחילה היו אמורים לקבל את חלקם בארץ כנען, אלא שלבסוף גם בנות צלפחד קיבלו, ולכן ביקשו בני מנשה לקבל בעבר הירדן.

יז, יד–יח – בני יוסף, היער ורכב הברזל

"ובראת לך שם בארץ הפרזי והרפאים כי אץ לך הר אפרים" – לשון "אץ" הנדירה מופיעה גם ב"ולא אץ לבוא כיום תמים" (י, יג), ועוד כמה פעמים במשלי במובן שלילי ("אץ ברגלים חוטא"). והיינו ש"אץ" פירושו שגומר מהר – שהמציאות קטנה מדי ואינה מתאימה להכיל: עשרים וארבע השעות קטנות מדי להתגלות של מלחמת יהושע, והר אפרים קטן מדי להכיל את ברכת יוסף. והפתרון – להעמיד את הבריאה מחדש בהתאם: לעצור את מהלך השמש, או לברוא מחדש את ההר – "ובראת לך שם".

בתשובת יהושע לבני יוסף הוא אומר להם שקודם כול יבראו את היער, ורק אחר כך ילכו להוריש את הכנעני שיש לו רכב ברזל – וזה התקיים לבסוף בימי דבורה. ושצריך שלבים – זו התכנית המקורית של ה' בתורה: "מעט מעט אגרשנו מפניך".

"רכב ברזל" – נשאל מהו רכב ברזל, ומדוע מי שיש לו רכב ברזל אי אפשר להורישו. ונאמר: איך אפשר להילחם במרכבות? מה שהיה בסוף בעמק יזרעאל, במלחמת דבורה – ושם שוב מופיע יבין – הוא שה' נלחם להם בבוץ, כמו בים סוף. ובכלל: לכנעני שבעמק יש רכב ברזל (וכן במלכי הצפון, "וסוס ורכב רב מאד", יא, ד), ולישראל לא – "כי לא בחרבם ירשו ארץ", "ולא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה"; ולמלכי הדרום לא היה רכב, כי בהר אינו שייך, וישראל עיקרם בהר. וזהו "את סוסיהם תעקר ואת מרכבתיהם תשרף באש" (יא, ו), וכתוב בתורה "סוס ורכב... לא תירא מהם".

פרקים יח–יט

יח, א–י – שילה והגורל

"ויקהלו כל עדת בני ישראל שלה וישכינו שם את אהל מועד והארץ נכבשה לפניהם" – כיון ששרתה שכינה בשילה, הרי כל הארץ נכבשה לפניהם. ויתכן ש"הארץ נכבשה" היינו מרכז הארץ – כל נחלות יהודה ויוסף, כל סביב שילה. "אל המחנה שלה" (ט) – המחנה עבר מן הגלגל לשילה.

בולט שאף שגם נחלות יוסף ויהודה חולקו בגורל, לא נזכר בהן הגורל כמעמד, וודאי לא "לפני ה'" בשילה. ויוסף – כנראה עד שלא חולקה נחלתו אי אפשר היה לעשות גורל לפני ה', כי "לפני ה'" הוא בשילה דווקא, במשכן הקבוע, והמשכן הקבוע צריך להיות ביוסף; ואם כן עד שיוסף אינו מקבל את חלקו אין טעם לגורל כזה. אמנם עדיין צריך תלמוד מדוע יהודה "גבר באחיו" לנחול קודם הגורל הזה.

יט, א–ט – שמעון בתוך יהודה

"ויצא הגורל השני לשמעון... ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה" – איך, אחרי שיהודה נחל, פתאום נותנים לשמעון (אפילו שהיה זה זמני)? ומבואר להלן (ט) שהיה להם שטח רב, "כי היה חלק בני יהודה רב מהם" – משמע עודף – וזה ההיפך מיוסף. ולמה יצא ששמעון בתוך יהודה? במצרים יהודה לא ערב לשמעון; ואולי יהודה מפריד בין שמעון ללוי. "חצרים" – פרוורים, וצריך עיון בהשתלשלות המילה. ובכל אזור בארץ כנען יש ערים בשם קדש, שמש וכיוצא בהן, כי ארץ כנען קנטונים היא, ובכל אזור יש את כל הפנתיאון; ולכן כל שבט הוא שלמות בפני עצמו של עבודת ה' – לתקן את האלילות המקומית, שהיא מדינה בפני עצמה. ונראה שסידור גורל הנחלות הוא על פי גבולות הארץ – מן ההר וצפונה.

יט, מט–נ – נחלת יהושע

"ויתנו בני ישראל נחלה ליהושע בן נון בתוכם, על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל" – לכאורה ניתנה לו כשכר על חלוקת הארץ, כפי שאפשר לדייק מסמיכות הפסוקים: "ויכלו לנחל את הארץ לגבולתיה, ויתנו בני ישראל נחלה ליהושע... אלה הנחלת אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון". וכעין זה גבעת פינחס "אשר נתן לו בהר אפרים" (כד, לג) – ראה להלן.

יט, נא – "ויכלו מחלק את הארץ"

מטילים שבעה גורלות ואז "ויכלו". ובמדרש: "ויכלו השמים והארץ וכל צבאם" – על ידי אלוקים נבראו שמים וארץ; "ויכל משה את המלאכה" – משה בונה את המשכן ונותן בית לה'; "ויכלו לנחל את הארץ" (יט, מט) – ועם ישראל ויהושע נוחלים את הארץ; ועל זה נאמר "לא נפל דבר מכל הדבר הטוב אשר דבר ה' אל בית ישראל הכל בא". ויהודה ויוסף קיבלו קודם ואחר כך שאר השבטים – אולי בגלל יהושע וכלב. ואחר שבני ישראל נותנים נחלה ליהושע ("אשר שאל") על פי ה', נותנים ערי מקלט – לרוצחים – על פי ה'; ואחר כך הלויים מבקשים – ולמה לא נתנו להם בלי שביקשו?

פרק כ

כ, א–ו – ערי המקלט, הכהן הגדול וזקני העיר

"וידבר ה' אל יהושע לאמר" – פסוק זה בא בלשון של תורה וכנבואת משה, ועמדו על כך חז"ל (מכות יא) – מפני שהן של תורה. אך צריך להבין: הרי לכאורה כל הכניסה לארץ היא ממצוות התורה, וכך גם ההנחלה והגורל, ומדוע דווקא ערי המקלט נאמרו בלשון זו? ויש שכתב (וכן בספר עבודת הקודש) שפרק זה נאמר ליהושע במדרגת נבואת משה, ו"נביא מקרבך מאחיך כמני" – הסותר לכאורה את "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה" – מכוון ליהושע בלבד, שהיה כמשה ("כאשר הייתי עם משה אהיה עמך"), וכל זמן שתלמידו של אדם קיים כאילו הוא חי. ולא היה אמור להיות צורך בנביא אחרי יהושע, כי כל הצורך בנביא הוא "כי אתה בא אל הארץ... לא תלמד לעשות כתועבת הגוים ההם", ואחרי שיורישו את הכנעני ואת העבודה זרה מן הארץ לא היה צורך בנביא; אלא שלא עשו כן ונשאר הצורך – ועל זה לא הבטיחה התורה, ומכאן כל הנפילה שבספר שופטים, עד שקם שמואל והחזיר את דבר ה' שהיה יקר בימים ההם.

משה רבנו הבדיל שלוש ערים בלי ציווי מיוחד, אף שעדיין לא קלטו (מכות ט ע"ב); ואילו יהושע לא הבדיל עד שנצטווה על כך

בפירוש. "ועמד פתח שער העיר ודבר באזני זקני העיר ההיא את דבריו" (ד) – נקודה זו, של קבלת הרוצח על ידי זקני העיר, לא נתפרשה בתורה, ובגמרא האריכו בדינים הנובעים מפסוק זה. ו"מקלט" – לשון אסיפה, כמו "שרוע וקלוט", ולהלן "ואספו אתו העירה אליהם"; ולשונות הפסוקים מקבילים למצוות "לא תסגיר עבד אל אדניו". וצריך עיון: כשהרוצח נמצא בתוך הפתח והזקנים דנים אם לקבלו – מה דינו שם לגבי גואל הדם? ומסתבר שאמנם עדיין לא קלטה אותו העיר, אבל הוא ברשות בית דין, ואינו ברשות גואל הדם. "אהל מועד" – "ערי המועדה"; "ולגר הגר בתוכם" (ט) – מקביל ל"ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם".

"עד מות הכהן הגדול" (ו) – אפשר להציע: כמבואר בתורה, המזבח הוא מקום קליטה, וערי המקלט הן ערים השייכות ללויים, וגם ערי הלויים קולטות; ולשון התורה "ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה" משתמעת כלשון "המקום אשר יבחר ה'" – כביכול זהו חלק מבחירת מקום ה' בארץ ישראל. ואם כן, כשבורח הרוצח לעיר המקלט הוא נכנס לחסותו של הכהן הגדול, האחראי על המקדש ועל כל ערי הלויים; וחסות זו מגינה ומגבילה כאחד – אסור לו לצאת מתחת יד הכהן הגדול. וכשהכהן הגדול מת והוא נותר ללא מחסה, הקב"ה נותן לו כבר את חסותו, והיא פרוסה בכל מקום – ולפיכך יכול הוא לחזור למקומו.

כ, ז–ט – "אלה היו ערי המועדה"

"ומעבר לירדן יריחו מזרחה נתנו את בצר במדבר" (ח) – מלשון הכתוב משמע שכעת נתנו ערים אלו, אבל בדברים מבואר שמשה כבר הבדילן לערי מקלט. ורש"י ביאר שלשון הכתוב מוסבת על ימי משה. ונראה שיש כאן רמז למבואר בגמרא, שכל עוד לא הבדילו ישראל את שלוש הערים שבארץ כנען לא קלטו שלוש הערים שבעבר הירדן; ולפיכך כרכן הכתוב כאחת ולא הזכיר שמשה הוא שייחדן. "ויקדשו את קדש בגליל בהר נפתלי ואת שכם בהר אפרים ואת קרית ארבע היא חברון בהר יהודה" (ז) – והוא פלא, שערי המקלט הן ערי הבירה. והביאור: הרוצח אסור לו לגור בארץ, כיון שהוא מטמא אותה, ולכן הולך לערים שהן הכי פחות מחוברות לקרקע – כערי הלויים, שאין בהן נחלת שדה וכרם, וכבתי ערי חומה שאינם חוזרים ביובל כיון שאינם מחוברים לקרקע; והקיצוני שבהם – ערי בירה, שאין אדם מן היישוב גר בהן, אלא הסוחרים תופסים בהן לינה.

"ולא ימות ביד גאל הדם עד עמדו לפני העדה" (ט) – הכתוב מדגיש את תפקיד ערי המקלט בהצלת הרוצח לפני עמידתו למשפט, שלא כמורגל במחשבתנו, שעיקר תפקידן לקלוט את הרוצח למשך שנים אחרי המשפט. ובפרשה זו, שהיא חיבור של לשונות ערי המקלט שבמדבר עם אלו שבדברים, מבואר שעיקר ערי המקלט הוא "עד עמדו לפני העדה למשפט" – ואילו בתורה כתוב שאחרי המשפט שולחים אותו לעיר מקלטו, ונמצא שיש כאן ביהושע דילוג על המשפט. ולכאורה הטעם: הדחיפות להקדיש מיד ערי מקלט היא בשביל הרוצח שלפני המשפט, כי לאחר המשפט בית דין שומרים עליו. ולשון מיוחדת יש כאן: "אלה היו ערי המועדה". ומשמע קצת שבאופן טבעי כלל לא היה מתקיים משפט לרוצח, כי גואלי הדם היו ממיתים אותו בלי להיכנס לשאלה אם שוגג הוא או מזיד – וקליטת ערי המקלט היא היוצרת את עצם השאלה וההבחנה. ועוד: מפסוק זה שבתורה למדים שאין ממיתים את הרוצח עד שיעמוד לדין (מכות יב), ובספרי זוטא (הובא ברמב"ם ריש הלכות רוצח) למדו מכאן גם לשאר חייבי מיתות, שאינם מומתים אלא בבית דין – הרי שפרשה זו היא יתד גדולה לעניין דיני מיתה, שאינם נוהגים אלא על פי בית דין. ולולי עניין עיר המקלט היה מקום לומר שכל דיני גאולת הדם הם כמשפטי ממון שבין איש לרעהו, שבהם עביד איניש דינא לנפשיה; ולפיכך ראשית חידוש התורה בעיר מקלט הוא שאין לאפשר לגואל הדם להמית בלא משפט.

ערי המקלט, שלחד מאן דאמר (בבא בתרא יד ע"ב) יהושע כתב את פרשתן בספרו, הן כהשלמת הברית: זו הפרשה שבה הכניסה לארץ משלימה בצורה ישירה את מעשי משה – שהעריים שהפריש לא היו קולטות עד שלא הופרשו כנגדן בארץ ישראל; ובזה יש חיבור ושייכות בין ספר יהושע, שהוא השלמת התורה וחתימתה, לבין התורה. וערי המקלט הן הופעת ה' בצורה הממשית ביותר – עד שאפשר להתחבא אצלו.

פרק כא

כא, א–ב – בקשת הלויים

"ויגשו ראשי אבות הלוים אל אלעזר הכהן... ה' צוה ביד משה לתת לנו ערים לשבת" – איחר הכתוב את בקשת הלויים לקבלת נחלה לאחר הפרשת ערי המקלט. ואף שנתינת ערי המקלט נעשתה במצוות ה', עדיין יש להבין זאת, שהרי מצוות ה' יכלה להתעכב עד לאחר נתינת הערים ללויים, שגם היא מחויבת במצוות ה'. ואפשר שנתינת ערי המקלט דבר הנצרך מיד הוא, שאם יש רוצח לא יוכל להמתין עד שיגמרו להנחיל את הלויים; ועד שישראל לא גמרו את התנחלותם עדיין אי אפשר היה להפריש ערים למקלט מביניהם, אך משהסתיימה ההנחלה יש דחיפות להקדים את ערי המקלט לערי הלויים. עוד יש לומר שהפרשת ערי המקלט היא כביכול חלק מנחלתם של ישראל – שזהו מקומם של הישראלים שרצחו בשוגג ונאלצים לגלות מעל נחלתם – ולפיכך היא קודמת לנחלת הלויים, הנעשית רק לאחר שישראל סיימו לנחול את הארץ. עוד אפשר, שכיון שערי המקלט היו גם ערי לויים, היה צריך להפריש תחילה את ערי המקלט על פי דעתם של בני ישראל, ורק אחר כך יכלו לתיתן ללויים.

כא, ד–ז – ערי הכהנים ביהודה, שמעון ובנימין

"ויהי לבני אהרן הכהן מן הלוים ממטה יהודה וממטה השמעני וממטה בנימן בגורל ערים שלש עשרה" – מפליא שמתוך ארבעים ושמונה הערים שקיבלו הלויים, הכהנים מקבלים שלוש עשרה, והם משפחה אחת בלבד (ואפשר שאף לא היו להם נפשות כמניין הערים). ועיין בפסוק הבא, "ולבני קהת הנותרים", ומשמע שגם בני קהת קיבלו נחלה בערי הכהנים; ואם כן אין פירוש "ערי הכהנים" שגרו בהן כהנים בלבד, ובוודאי גרו בהן גם מבני לוי – וזאת מפני שהלויים נתונים לאהרן ולבניו לכל צורכי המקדש, ונצרך שחלק מהלויים ידורו בסמוך לכהנים, כדי שיהיו תמיד מזומנים לקבל את תפקידיהם לכל דבר המזבח והמשכן. והדבר

מדוקדק קצת מתחילת הפסוק, הפותח "ויצא הגורל למשפחת הקהתי ויהי לבני אהרן הכהן" – משמע שמדובר בגורל של משפחות הקהתי ולא רק של הכהנים.

ערי הכהנים – ביהודה, שמעון ובנימין, סביבות בית העולמים (אף שתחילה בנו בשילה; אמנם אינו רחוק משם), וכך לפי החשיבות ההולכת ויורדת: גרשון ומררי יותר לצפון. ופלא: הרי עדיין לא ידעו שהשכינה תהיה בירושלים והמלך מיהודה – ומה הטעם לחלוקה זו? המשכן בשילה, והכהנים מקבלים את עריהם אצל יהודה, בדרום הארץ, מרוחקים לגמרי משילה. ויש שראה בזה רמז מובהק לתהליך בחירת מקום המקדש ביהודה ועזיבת שילה – מלבד הרמז שבסיפור גבעון, והרמז שבסוגיית זבחים לגבי "ועלה" בנחלת בנימין. ויש שאמר: בני קהת הכהנים קיבלו נחלות בשבט יהודה ובשבט בנימין, קרובים אל הר ה', עוד קודם שנבחרה ירושלים בפירוש – "וכך עלתה במחשבה לפניו".

כא, ט–מ – ערי הלויים

נשאל על ערי הלויים דבר שמפריע עוד מימי החיידר: איך יכול להיות שכל הערים המרכזיות ניתנו ללויים – וכי בני השבטים עצמם לא ניהלו את המחוזות שבשליטתם ולא גרו בערים המרכזיות? ולמשל קרית ארבע היא חברון – למי ניתנה, לכלב בן יפונה או לבני קהת? (והכתוב מחלק: "ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפנה באחזתו", יב.) ונאמר: מה צריך להידחק לתוך עיר קטנה וצפופה אם לא לשם הגנה? ללויים אין נחלה והם אינם מעבדים אדמה, ולכן הם יושבים בעיר; אבל הארץ התחלקה לנחלות, והעם עושה בהן שימוש חקלאי ויושב בנחלתו. ורק במצבי קיצון בעלי הנחלות נאלצים אף הם להתכנס לערים – כשאין ביטחון (כבשירת דבורה: "חדלו פרזון"), או ברפורמת יוסף שהעביר את העם לערים (בראשית מז). ויש שהוסיף: כבר האריכו שהתורה מאדירה את חיי הנוודות, ודווקא הרשעים (קין, נמרוד) בונים ערים; ובאמת מלכות דוד "ממלכת נוודים" היא, בניגוד לממלכת שומרון. ויתכן שלכן ניתנו הערים ללויים, שגם כך מגוריהם ארעיים ולא נחלה, בעוד ששאר השבטים שמרו על תחושת הארעיות הכפרית בכך שלא בנו ישובים. ועוד: אדרבה, הלויים אמורים להיות מורי התורה – "שופטים ושוטרים".

"כל הערים לבני מררי למשפחתם... ערים שתים עשרה" (לח) – ובכללן אין אלא שמונה ערים, ועוד שלא נמנתה בצר, עיר המקלט שבנחלת ראובן. ויש ספרים שנוספו בהם שני פסוקים המזכירים את ארבע הערים שניתנו משבט ראובן, כפי שמופיע בדברי הימים; ולפי הספרים שלא נזכרו בהם ערי הלויים שמראובן – הדבר צריך ביאור. "ערים ארבעים ושמנה" (לט) – לפי מספר הערים היה ראוי שכל שבט ייתן ללויים ארבע ערים, ואכן תשעה שבטים נתנו ארבע ערים כל אחד; אבל יהודה ושמעון, שנחלו יחדיו, נתנו מנחלתם תשע ערים, ואילו נפתלי נתן רק שלוש – כמו שכתוב בתורה "מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו".

כא, מא–מג – "לא נפל דבר"

"ויתן ה' לישראל את כל הארץ אשר נשבע לתת לאבותם" (מא) – פסוק זה חותם למעשה את ספר התורה, העוסק בברית שה' כרת עם האבות והקים עם הבנים, ועתה הגיעה הברית הזו למימושה הסופי – הקב"ה פרע את השטר. "וינח ה' להם מסביב ככל אשר נשבע לאבותם" (מב) – נשמע מן הפסוקים שיש כאן שתי שבועות לאבות: לתת את הארץ, ולהניח מאויביהם; והשנייה – היכן נאמרה? יש שהצביעו על "והניח ה' לאחיכם ככם" וכיוצא בו (דברים ג, כ; יב, כ; כה, יט – ובהקבלה ליהושע א, טו; כב, ד; כג, א); ויש שטענו ש"לאבותם" בשני הפסוקים הם אבות האומה שבבראשית, ובדברים אין זו שבועה, ויש שכללוה ב"וירש זרעך את שער איביו". ואפשר שהכוונה לדור יוצאי מצרים, שלהם נאמר "ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד" – ואם כן "האבות" שבפסוק מא הם אברהם יצחק ויעקב, ו"האבות" שבפסוק זה הם אבותיו של אותו הדור.

"ולא עמד איש בפניהם" (מב), "לא נפל דבר" (מג) – לשונות מקבילות במגילת אסתר: "ואיש לא עמד לפניהם" (ט, ב), "אל תפל דבר מכל אשר דברת" (ו, י).

פרק כב

כב, א–ט – שילוח בני ראובן ובני גד

"אז יקרא יהושע לראובני ולגדי ולחצי מטה מנשה" – לעיל מצאנו את כלב מגיע לתבוע את נחלתו, וכך גם את הלויים המבקשים את עריהם; לעומתם ראובן גד וחצי המנשה אינם ניגשים ליהושע לבקש לחזור לנחלתם, וממתינים עד שיהושע יקרא להם. ומשמע שמילאו את תפקידם עד גמירא, ולא חיפשו כלל לחזור לארצם לפני שיהושע מצד עצמו יבין שהסתיים תפקידם. "ותשמעו בקולי לכל אשר צויתי אתכם" (ב) – אף שכל ישראל שמעו בקול יהושע, יש חידוש בכך שגם ראובן וגד עשו זאת, אף שלא היתה זו נחלתם. ועוד: מי שנתן ליהושע את הגושפנקא אצל בני ישראל היו בני ראובן וגד, שאמרו "כל איש אשר ימרה את פיך... יומת", ובכך היו החלוצים גם בהמלכתו ובקבלת מרותו – וזאת אף שלהם בוודאי היה נוח יותר שלא יהיה מנהיג, והם יחליטו כפי דעתם מהו תפקידם וחובתם כלפי שאר השבטים.

"רק שמרו מאד לעשות את המצוה" (ה) – צריך ביאור מדוע יהושע מזהיר את שבטי ראובן וגד יתר על כל שבטי ישראל. "ויברכם יהושע" (ו, וכן ז) – ולעומת זאת לא מצינו שיהושע בירך את בני ישראל, ויש להבין מדוע בירך דווקא את בני גד וראובן. "ולחצי שבט המנשה נתן משה בבשן" (ז) – צריך תלמוד מדוע מזכיר הכתוב שוב את החלוקה הפנימית של שבט מנשה, ומדוע נזכרת הברכה בשנית. ובולט ההבדל: את גד וראובן מזהירים שלא לעזוב, ואת חצי מנשה מברכים שיצליחו. וכעין זה להלן בפרשת המזבח: כשמסבירים למה בנו מזבח, אומרים "מחר יאמרו בניכם לבנינו... בני ראובן ובני גד" – שאינם חלק מכלל ישראל, ואין חשש כזה על חצי מנשה. וקשור הדבר לכך שבני מנשה לא הלכו לעבר הירדן בעקבות בקשתם. ואפשר שחציו הראשון של פסוק ז הוא כמו בתוך סוגריים, ואחר כך ממשיך הכתוב היכן שאחז קודם (ועוסקים כאן בחצאים – חצי השבט וחצי השלל).

"ויאמר אליהם לאמר בנכסים רבים שובו" (ח) – צריך ביאור לשם מה פירט זאת יהושע, ומדוע נפרד דיבור זה מן הדיבור

הראשון; ואפשר שכל הפסוק לא בא אלא בשביל הציווי שבסופו, לחלוק את השלל עם אחיהם, ועדיין צריך ביאור מה העניין להאריך בריבוי השלל. "חלקו שלל איביכם עם אחיכם" – יהושע מצווה אותם לחלוק את השלל, וחלק מן המפרשים ביארו שהכוונה לחלוק עם אלו שנשארו בגלעד. ואם כן זהו מקור קדום לתקנת דוד "כחלק הירד במלחמה וכחלק הישב על הכלים יחדו יחלקו"; ומכל מקום יש לומר שדוד חידש תקנה זו אף כשלא היה צורך בישיבה על הכלים. "וישבו וילכו" (ט) – תיבת "וישבו" מיותרת לכאורה, ועיין מלבי"ם שעמד בזה, ולעניות דעתי דבריו חידוש, שמסתבר שיהושע דיבר עמם בשילה לפני ה' ולא בתמנת סרח. "וישבו וילכו... מאת בני ישראל" – לשון זו מורה שהליכתם נחשבה כעזיבת בני ישראל במובן מסוים; ולולי כן היתה ההליכה צריכה להתפרש כהליכה מארץ כנען ולא כהליכה מבני ישראל.

כב, י–יג – המזבח, הקהילה והשליחות

"אל גלילות הירדן אשר בארץ כנען" (י) – מלשון הכתוב משמע שבניית המזבח היתה בגדה המערבית של הירדן, אך בפסוק שאחריו: "אל מול ארץ כנען אל גלילות הירדן", ומשמע שהיתה בגדה המזרחית, ולפיכך הוא "מול" ארץ כנען. אמנם גם בסיום אותו פסוק, "אל עבר בני ישראל", משמע קצת שמדובר בעבר המערבי, וכן פירש התרגום "בגלילי ירדנא דלעבר בני ישראל"; ואם כן פירוש "מול" אינו "כנגד" אלא "קצה", וכן משמע בעוד מקומות ש"מול" הוא "בשיפולי", "בשפת" וכדומה. ואם נאמר שאכן יש סתירה בין הפסוקים – משמעותה שהשמועה שהגיעה לבני ישראל היתה חריפה מן המציאות: בעוד בני ראובן וגד הקימו את המזבח בתוך ארץ כנען, חשבו השבטים שהקימוהו ממזרח לה. "ויבנו שם מזבח על הירדן" – הדבר ברור לכאורה כבר מתחילת הפסוק, ומשמע שמטרתם היתה לבנות את המזבח דווקא בירדן, המהווה את הגבול ביניהם לבין ישראל; ומתאים הדבר להסברם להלן, שמטרת המזבח היא לעדות – לומר שהגבול הזה מקודש כביכול ושוכן בו המזבח, וממילא הוא חופף על שני עברי הירדן. ויש להבין כיצד ראו זאת שבטי ישראל: הלא לפי מחשבתם, שראובן וגד מתכוונים לפרוש מן הברית, היה מתאים שיבנו את המזבח בגלעד, ולמה להם לבנותו בגבול?

בני ראובן ובני גד הם אנשי מרעה, ולכן רצו את עבר הירדן, שהוא מקום מרעה, וארץ ישראל היא מקום החקלאות. וכך נהיה רצח הבל על ידי קין, שהצליח בקרבנו (והפגם של הבל – שהיה מרוצה שנענה והשאיר את קין לבכות בודד). וכאן אנשי המרעה עשו מזבח, וכמעט שהרגו אותם אנשי הקניין – והם הסבירו שהמזבח אינו שלהם לבדם, אלא להיפך: נועד לחבר בין שני החלקים.

"וישמעו בני ישראל ויקהלו... לעלות עליהם לצבא. וישלחו... את פינחס בן אלעזר הכהן" (יב–יג) – קצת צריך ביאור, שהרי מן הראוי היה להקדים את השליחות להתקהלות למלחמה. ונראה שבעיקרו של דבר היה ברור לישראל שבני גד וראובן מתכוונים לפרוש מן הברית, ושליחות זו לא באה אלא לסלק את צדדי הספק האחרונים. ובשליחות זו יש דימויים למלחמת מדין: פינחס, "מטות ישראל", "אלפי ישראל" – ואחר כך מזכירים להם "המעט לנו את עון פעור".

"וישלחו בני ישראל אל בני ראובן ואל בני גד" – הכתוב אינו מזכיר את יהושע, והדבר צריך ביאור: הרי רק עתה שלח אותם יהושע לבתיהם והזהירם לקיים את התורה, ומדוע ישראל אינם מתייעצים עמו? ויש שהציע שיהושע בשלב זה כבר נפטר: ייתכן שהנביא שערך את הספר הצמיד את שני הסיפורים כיון ששניהם עוסקים באותו נושא ויש בסמיכותם מסר, אף שפרשת המזבח התחוללה שנים אחרי מות יהושע; ואנו פוגשים את פינחס עומד בראש העם, וכך נפגוש אותו גם בספר שופטים – פינחס היה צעיר מיהושע, ואין מן הנמנע ששימש כמנהיג הרוחני לאחר מותו. וכיוצא בזה פרשת נדידת שבט דן צפונה, שמספר שופטים למדים שהתחוללה אחרי מות יהושע (אך לא שנים רבות אחריו, כפי שלמדים מגילו של "הנער הלוי"), והיא מופיעה בנחלות השבטים. והתמוה ביותר – שכששבו השליחים כתוב "וייטב בעיני העדה" (ל) ולא "בעיני יהושע". ופעמיים מודגש כאן ששילה היא "בארץ כנען" (ט; וכן לעיל, לפני מעשה המזבח). "וישבו וילכו... משלה" (ט) – ואחר כך: "וישבו לשוב היום מאחרי ה'" (טז).

כב, יד–כ – דברי השליחים

"ועשרה נשאים עמו" (יד) – בפשטות אין השליחות כוללת את בני לוי, ואם כן למדנו שגם מחצית שבט מנשה שהתנחלה בארץ שלחה את נשיאה, אף שמחצית השבט היתה בעבר הירדן מזרחה. "כה אמרו כל עדת ה'" (טז) – כינוי זה לישראל נמצא בשני מקומות במקרא: בבקשת משה מהקב"ה למנות מנהיג במקומו, כדי שלא תהיה "עדת ה' כצאן אשר אין להם רעה", ובפרשה זו. בבקשת משה הוא בא להדגיש שמוטל על הקב"ה כביכול לדאוג למנהיג לישראל, כיון שהם "עדת ה'"; וכאן – להסביר מדוע תשעת השבטים תובעים את ראובן וגד ומהי סמכותם כנגד אחיהם: הם מכנים את עצמם "עדת ה'", להדגיש את שייכותם לה', ובכך לבאר שיכולים הם לתבוע שבט המבקש למרוד בקב"ה, ובדומה לנאמר בתורה "פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום". אך עדיין יש להבין מפני מה "עדת ה'" ולא "עם ה'", כמו במקומות רבים.

שליחי השבטים מאריכים מאוד בדבריהם (טז–כ), ויש לעמוד על טעם האריכות. ואלו טענותיהם אחת לאחת: (א) טענה בשם ה' על כך שהם מועלים בה'; (ב) עוון פעור הוא דוגמה למה שקורה כשיש מעילה; (ג) עוון של אחד השבטים אינו עניין לעצמו, כיון שהקב"ה קוצף על כל ישראל ולא רק על החוטאים; (ד) ראובן וגד יכולים להצטדק בכך שבארצם אין השראת שכינה ולפיכך רוצים הם מזבח נוסף – ועל כך משיבים ישראל שאין זה צידוק, שהרי יכולים הם לעבור ולנחול עמם בעבר הירדן המערבי; (ה) אפילו חטא של יחיד כעכן הוא עניין לרבים, והם נענשים עליו. ולכאורה צריך ביאור מדוע לא סידר הכתוב את הראיה מעכן בסמוך לטענה "אתם תמרדו היום בה' ומחר אל כל עדת ישראל יקצף". "המעט לנו את עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו" (יז) – צריך ביאור מה פירוש "לא הטהרנו" וכיצד ידעו זאת; המצודת דוד פירש שלא נתכפר החטא מכול וכול, אלא שיש להבין מהיכן ידעו שלא נתכפר. ואפשר שהכוונה שהיו עדיין השפעות מבעל פעור על הנהגותיהם של ישראל, שהיו בהם שהתנהגו בצורה בלתי ראויה כל הצורך, אף שלא היה בזה חטא ממשי.

"הלוא עכן בן זרח מעל מעל בחרם ועל כל עדת ישראל היה קצף" (כ) – כבר נתקשו בפרק ז ב"הנסתרות לה' אלהינו": לכאורה כלול בזה שאין עוון הפרט חל על הכלל כשאינו ידוע, ויש שביאר שהכניסה לארץ שונה מהנהגת היום-יום, כי גירוש הכנעני נעשה ככל ביעור הרע על ידי מידת הדין, ואי אפשר לזכות למידה זו אלא כשכל האומה זכאית לגמרי. אמנם יש להעיר על כך מדברי השליחים כאן – "עכן מעל מעל בחרם ועל כל עדת ישראל היה קצף, ואם כן אתם מסכנים את כלל האומה" – והלא לפי הביאור הנזכר אין זה אלא מחמת העניין המיוחד שבכיבוש? והדברים נשארו בוויכוח. "המעט לנו את עון פעור" – הם שוכנים בצד של פעור ("ואך אם טמאה ארץ אחזתכם"); ולעיל ציווה אותם יהושע בשם משה "ולדבקה בו" – שזו גם האזהרה מול פעור. "ארץ אחזת ה'" (יט) – כנגד "והאחזו בתוכנו"; ונקראת כאן ארץ ישראל "אחוזת ה'" ולא "נחלת ה'", כי זה היה הדור שעשה את הקניין, כשדה אחוזה, ועדיין לא נהיתה נחלה; ונחלה היא כשיש יובל – יובל הוא דור, והנחלה עוברת לדור הבא וחוזרת ביובל – "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה".

"ואך אם טמאה ארץ אחזתכם" (יט) – כעין "על אדמה טמאה תמות" (עמוס ז, יז), ומכאן לטומאת ארץ העמים. ואפשר שהדבר תלוי בהם: "אם טמאה" – אם אינכם מצליחים לחבר אותה לארץ ישראל; כמו שרואים שהיה צד שיבואו פנימה ("עברו לכם אל ארץ אחזת ה'").

כב, כא–לד – תשובת בני ראובן ובני גד

"אל אלהים ה' אל אלהים ה' הוא ידע" (כב) – כפילות זו באה גם לומר שה' יודע כי כוונתם לטובה, וגם להדגיש שאלוהיהם הוא ה'. המלבי"ם פירש בזה את הכפילות, עיין בדבריו; וגם לדברי רש"י, שהכפילות מכוונת לעולם הזה ולעולם הבא, הרי שיש כאן כפילות המדגישה את אלוהות ה'.

"מחר יאמרו בניכם לבנינו לאמר מה לכם ולה' אלהי ישראל" (כד) – לשון הכתוב משתמשת בשאלת הבן שבתורה, "כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם". ודאגתם של בני ראובן וגד טעונה ביאור, שהרי קיים הציווי של עלייה לרגל שלוש פעמים בשנה לשילה, וכיצד תשתכח שייכותם של שבטי עבר הירדן לה' אלהי ישראל? עוד יש להבין כיצד אמורה הקמת המזבח – החד-צדדית, שאיש בישראל לא שמע על מטרתה – לשמר את שייכותם; ויש להתפלא שבני ראובן וגד הלכו לבדם אל עבר הירדן, ולא היה עמם איש מישראל ששמע בשעת ההקמה את מטרתה; ועוד – מדוע הכתוב אינו מפרש מטרה זו בשעת ההקמה גופא; ואפשר שהכתוב בא להדגיש בהשמטה זו את חוסר ההבנה של ישראל לגבי מטרת המזבח. "וגבול נתן ה' בינינו וביניכם" (כה) – לשון זו של שבטי עבר הירדן תמוהה מעט, לאור כך שהם אלו שביקשו את נחלתם בעבר הירדן, ואילו הם מצביעים על כך שהקב"ה נתן את הירדן כגבול ביניהם. ואפשר שכוונתם היא שכך יאמרו הבנים – שהגבול גבול אלוקי הוא – מתוך חוסר ידיעת העבר, שראובן וגד יכלו להיות בעבר הירדן המערבי ככל השבטים, ורק על פי בקשתם וקיום התנאי קיבלו את המזרחי; ואם כן שינוי זה הוא חלק מחששם.

"אז הצלתם את בני ישראל מיד ה'" (לא) – לשון זו צריכה ביאור, ומשמעותה כביכול שהקב"ה עומד ואורב לישראל, והנה כמעט ותפס אותם, ולמרבה הנס מתברר שראובן וגד נהגו כראוי, ובכך "הצילו" את ישראל מיד ה' – כביכול הוא אחד מאויבי העם. והמלבי"ם דחק מאוד לפרש את הכתוב היפך משמעותו הפשוטה, וגם מדברי התרגום משמע שלא כדבריו. "ולא אמרו לעלות עליהם לצבא לשחת את הארץ" (לג) – קצת פלא שהכתוב טורח לכתוב זאת במפורש, והלא הדבר ברור מכך שהדבר הוטב בעיני ישראל. ואפשר שגם לאחר הסבריהם של ראובן וגד היה טעם לפגם בכך שעשו זאת בלי להיוועץ בבני ישראל ובלי להודיעם, והיה מקום להענישם במידת מה. "ויקראו בני ראובן ובני גד למזבח כי עד הוא בינתינו כי ה' האלהים" (לד) – לכאורה אילו היו עושים זאת כשהקימו את המזבח, לא היתה מתחוללת שום תקלה. והקריאה הזאת דומה לאליהו בהר הכרמל: מזבחו, אבניו, וקריאת העם "ה' הוא האלהים". ובני גד ובני ראובן אומרים את ההבהרה שלהם בכפילות, כתנאי בני גד ובני ראובן; אלא שבתחילה הם תמיד רצים קדימה – חלוצים – וגורמים לאי-הבנה: "נחלה מבהלת בראשונה". ומזבח הוא קריאת שם: "ויקרא בשם ה'", "ויקרא לו אל אלהי ישראל", "ה' נסי" – וגם כאן; וזהו "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך".

פרק כג

כג, א–ב – "ויהושע זקן בא בימים"

"ויהי מימים רבים אחרי אשר הניח ה' לישראל מכל איביהם מסביב ויהושע זקן בא בימים" – על משה לא נאמר שהיה זקן, ואכן פטירתו של משה באה בעקבות כניסת ישראל לארץ, שחייבה את מיתתו קודם לכן. לעומת זאת יהושע מת בזקנה, ויתר על כן – בעקבות כך הוא פותח את תקופת "הזקנים": הוא הזקן הראשון העומד לעם ישראל ומזהיר את ישראל מתוך זקנתו, כעין סבא של המשפחה המשאיר צוואה לדורות הבאים להמשיך ולשמר את הדרך. ונשאל על "מכל איביהם מסביב": אין סיפור כזה בפרקים הקודמים – שם מדובר באויבים מתוך הארץ, וכאן באויבים "מסביב", ולא נכתב מזה דבר; והפסוק מדגיש "מימים רבים אחרי" – וכנראה היו מלחמות שלא נכתבו כלל בספר.

"ויקרא יהושע לכל ישראל לזקניו ולראשיו ולשפטיו ולשטריו" (ב) – מן הרישא משמע שכל ישראל באו, ומן הסיפא – שרק גדולי ישראל נקראו. ואפשר שבאמת לא הגיעו כולם בפועל, אלא הזקנים, הראשים, השופטים והשוטרים, ובביאתם נקרא שגם כל ישראל הגיעו; ואפשר שאמנם קרא לכל ישראל אך בפועל לא הגיעו כולם, ואילו לזקנים וכו' היתה קריאה מיוחדת שיבואו כולם.

כג, י – "איש אחד מכם ירדף אלף"

בפרשת בחוקותי לא הובטחו ישראל אלא "ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדפו", ואילו כאן מבואר שכל אחד רדף אלף. אמנם בצד הפורענות מבואר בהאזינו "איכה ירדף אחד אלף ושנים יניסו רבבה", ובגמרא (מועד קטן טז ע"ב) שדוד היה מצטער על שמונה מאות חלל, שלא המית אלף כנאמר בהאזינו. ובאמת הוא

פלא – מידת פורענות שמרובה ממידה טובה; וכך הקשו התוספות (סוטה יא) וחילקו בין רדיפה להכאה, ועיין אור החיים (ויקרא כו, ח).

כג, יג – "לפח ולמוקש ולשטט בצדיכם"

"כי לא יוסיף ה' אלהיכם להוריש את הגוים האלה מלפניכם והיו לכם לפח ולמוקש" – דבר זה התקיים כמבואר בתחילת שופטים (פרק ב), בדברי מלאך ה' העולה מן הגלגל אל הבוכים, שה' לא יוסיף להוריש את הגויים מפני ישראל והם יהיו להם לפח ולמוקש. אך נראה שיש גבול לעונש זה, ובעיקרו הסתיים בימי דבורה: עד ימיה אכן היה הכנעני כוח חזק בארץ, אולם דבורה וברק הכניעו את יבין מלך כנען ובכך סיימו את הפרק הכנעני בארץ באופן סופי; ומכאן ואילך אין אנו מוצאים עוד את הכנענים, ובכך בטל הפח והמוקש שהיה לישראל בקרבם.

שני המשאות – פרק כג ופרק כד

בפרק כג יהושע קורא לזקני העם ולא נזכר מקום מסוים; בפרק כד, גם בתחילה וגם בסוף, יש דגש על מקום הכינוס – שכם. וההבדל: פרק כג הוא תזכורת על הברית של משה, ופרק כד – ברית חדשה.

ספר יהושע מסתיים בשני משאות של יהושע לכל ישראל. המשא האחד – מפי עצמו, ובו סיים את מעשיו ושליחותו: אחרי אשר הניח ה' לישראל מכל אויביהם ויהושע זקן בא בימים, הוא מזהירם להשלים את מלאכת הורשת הגויים, ושההתרשלות ממנה היא נתינת מקום לעבודה זרה, שממנה יבוא דרדור גדול ועונש רע ומר. והמשא השני – בדבר ה', ובו מעמיד ה' לפני בני ישראל את הסיפור מתחילתו: "בעבר הנהר ישבו אבותיכם", בחירת האבות, יציאת מצרים, הכניסה לארץ – ומתוך זה ניתנת להם הבחירה אם להמשיך בדרך הזו אם לא; ומסיים יהושע שאף אם יבחרו שלא בדרך ה' – "אנכי וביתי נעבד את ה'". כלומר: מי שמבין ורואה את התמונה הכללית אינו יכול להימנע מלהצטרף; אך כדי להצטרף צריך לדעת – כמו שהזהירם, ממש כאזהרת גר, שיש בזה הרבה מסירות והקרבה – והם קיבלו על עצמם. ואלו סיכומים הפוכים ממש: בכללות ספר יהושע מבואר שהתקיימו כל הייעודים ודבר אחד לא נפל ארצה, ויהושע עצמו מסיק מזה שהכול קיים וצריך להיזהר לא לקלקל את המשך התנופה החיובית; ואילו בדבר ה' נאמר ההיפך מן הקצה אל הקצה: עכשיו, אחרי שהכול מונח על השולחן ואפשר לראות את המהלך מן ההתחלה ועד הסוף, יש בחירה אם להצטרף לדרך ה' אם לא – בחירה אמיתית הרואה את כללות התמונה, מבחירת האבות ועד יישוב הארץ; ודנו אותם כגרים שבאו לגור בארץ ה', "כי גרים ותושבים אתם עמדי", וכדין גר שצריך להזהירו שאין הדבר בקלות ויש לו מחיר ומסירות. ועדיין אין זה במהלך של "הדור קבלוה" מאהבה כבימי אחשורוש, שכן הרגישו שייכים דרך הארץ, שבאו לגור בארץ ה' ולקיים משפטיו; והחידוש של "הדר קבלוה" הוא שזה מעל המקום והזמן – אהבה שאינה תלויה בדבר, רק בשייכות עד הסוף. ועל השאלה למה אמרו "הדר קבלוה" בימי אחשורוש אחרי שכבר קיבלוה בימי יהושע, השיבו: בימי יהושע לא היה זה מאהבה אלא כדי לנחול את ארץ ישראל, או מפני שנתן להם את הארץ – "נישואין לשם ממון".

פרק כד

כד, א–ג – "ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה"

"ויתיצבו לפני האלהים" – צריך ביאור מהו "לפני האלהים", והלא המשכן הוקם בשילה ולא בשכם; ולהלן בסוף הפרשה משמע שהיה מקדש בשכם ("תחת האלה אשר במקדש ה'"). רש"י והמצודות פירשו שהביאו את הארון לשכם, ובזמן משכן שילה היו רגילים להוציאו לצורך; אמנם בכל הפרק לא הזכיר הכתוב את הדבר, וצריך תלמוד. ועוד צריך ביאור מדוע באמת לא התכנסו בשילה והלכו לשכם. "שכמה" – שכם היא המקום שנכבש בידי בני יעקב, והוא ניתן ליוסף לנחלה על ידי יעקב עצמו. "בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור" (ב) – צריך ביאור מדוע הזכיר הכתוב את נחור; ואפשר שכיון שנחור הוא אביהן של כל האמהות, לפיכך הזכירו הכתוב כ"אבותינו". ועוד אפשר שהכתוב מזכיר את נחור לומר שגם אברהם שנכנס בברית ה' – לא היה זה מחמת שהגיע דור כזה, אלא הוא נבחר מבין שניהם. "ואולך אותו בכל ארץ כנען" (ג) – לא ידעתי מה טעם ההליכה בכל ארץ כנען ומשמעותה כאן; ובתחילת הספר מצאנו גם כן חשיבות זו, "כל מקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם נתתיו כאשר דברתי אל משה", ומקורו בספר דברים – ומשמע שיש עיקרון של הליכה ודריכת כף רגל שיש להן משמעות ביחס לארץ (ויש לעיין אם יש לזה שייכות גם לעצם הציווי הראשוני של "לך לך", ול"קום התהלך בארץ").

כד, טו – "ואנכי וביתי נעבד את ה'"

"ואנכי וביתי נעבד את ה'" הוא הסיכום של כל ספר יהושע: יהושע הוא המתנהג בצדקות, ואין פה כל כך "עם". ויש שהשיב: אבל בסוף הם הולכים אחריו! יהושע הוא בחינת הצדיק – "צדיק יסוד עולם" – הוא היסוד, וכל העולם אחריו; ואולי אצל דוד אדרבה, מתגלה ש"עמך כלם צדיקים": המלכות מקבלת את הכול, והיסוד הוא הדבר – הברית קודש.

כד, כה–כז – חוק ומשפט, הכתיבה והאבן

"וישם לו חק ומשפט בשכם" (כה) – ברמב"ן (שמות טו, כה): "אינם חוקי התורה והמשפטים, אבל הנהגות ויישוב המדינות, כגון תנאים שהתנה יהושע שהזכירו חכמים (בבא קמא פ)"; וכבר עמדו על כך שהגמרא מונה עשרה תנאים שהתנה יהושע, ועוד מה שתיקן בדרכים (עירובין). "ויכתב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים" (כו) – בבבא בתרא (יד ע"ב): לחד מאן דאמר כתב את שמונת הפסוקים האחרונים שבתורה, "וימת שם משה", ולחד מאן דאמר כתב בספרו פרשת ערי מקלט. כי ליהושע יש מעלה: "אלמלא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמישה חומשי תורה וספר יהושע" – שאינו בא כתיקון לחטא, אלא כמימוש והשלמה של התורה, וכל השאר בא לתקן את החטאים והקלקולים. ונקודת החיבור בין ספרו לספר התורה היא שמצד התורה עדיין היתה נצרכת קבלה של בני ישראל, שיבחרו בתורה – וכפי שפירש לו ה' שיאמר לבני ישראל לבחור.

הגם שיש בחינה לומר שהם כבר בפנים, ורק ייזהרו לא לקלקל, יש צד אחר, שצריכים אותם וכאילו עדיין לא התחלנו; והיא באמת הנחלת הארץ – מה שבני ישראל מבינים שהארץ היא תהליך, שעליה הובטחו בצד הברכה "והתהלכתי בתוככם". ורק אחרי הברית הזאת הוסיף יהושע, בדבר ה', כחיתום על התורה, שמשה מת – כלומר, חלק מן התורה הוא שהתורה היא תפקיד שאנחנו חייבים להשלים. ומעתה, אף שהשלמת כל הייעודים עדיין זוקקת את האחריות והתפקיד – הגם שיש צד שהכול כבר קיים וצריך רק להיזהר שלא לקלקל, וזה מכוח הזקנים וההמשכיות – יש גם את דבר ה' המתהווה ומחיה כל רגע ורגע, והוא הקורא שלא יהיה בית המדרש בלא חידוש.

"ויקח אבן גדולה ויקימה שם תחת האלה אשר במקדש ה'" (כו) – תחת אותה אלה שבה טמן יעקב את אלהי הנכר ותכשיטי העבודה זרה לפני יציאתו משכם: "ויטמן אתם יעקב תחת האלה אשר עם שכם" (בראשית לה, ד).

כד, כט–לג – מות יהושע, עצמות יוסף ואלעזר

מיתת יהושע נזכרת בסוף הספר בקצרה, כנתון יבש – "ויהי אחרי הדברים האלה" – יחד עם קבורת עצמות יוסף ופטירת אלעזר, בלי דרמה כמו אצל משה בסוף התורה. אפילו הנאום האחרון שנושא יהושע לפני מותו אינו כולל אמירה כגון "הנה אנכי מת", והמרב הוא בתחילת פרק כג – "אני זקנתי באתי בימים" – ובסופו "הנה אנכי הולך היום בדרך כל הארץ", וגם זה כבדרך אגב. ברור כנראה שזו צוואה אחרונה, אבל אין לכך שום אזכור רשמי; וכל סוף יהושע הוא אזהרות לשמור את התורה, ויהושע נעשה זקן, ופתאום, בשקט, התקופה ממשיכה בלי יהושע, כשכולם עדיין שומרים את התורה כל ימי הזקנים – עד שמחליפים ספר בתנ"ך. ולא נתברר די מה משמעות הדבר; וכל המעבר מימי יהושע לדור שאחריו זועק את אותה השאלה, ולא רק אי-מינוי הממשיך.

"וימת יהושע בן נון עבד ה'" – כנגד "משה עבד ה'" שבתחילת הספר. והעניין: יציאת מצרים והכניסה לארץ הן "פני ילכו", ולכן אסור שלמנהיג יהיו פנים משל עצמו – בבחינת "ויתן על פניו מסוה". וגם למשה וגם ליהושע אין המשך על ידי צאצאיהם, בבחינת "עבד אין לו חייס" – בשונה מכהונה ומלכות, שכל עניינן הוא דווקא עמידתן ונוכחותן לפני ה', ולכן באהרן "וכפר בעדו ובעד ביתו", ובדוד "כי בית יעשה לך ה'" – "ויעש להם בתים", בתי כהונה ומלכות. ובדומה לזה: לכל הצדיקים שבתנ"ך היו בנים הממשיכים אותם, חוץ ממשה; וליהושע אין בן, כי הוא משרת משה.

ובעניין שיהושע לא מינה יורש (ראה בהרחבה בפתיחת הגיליון הקודם), נוספו עוד כמה פנים: ניכר בתורה שהטעם שמשה ביקש יורש הוא מפני שלא השלים את תפקידו, שמת בטרם יכניס את העם לארץ; אבל יהושע השלים את תפקידו ולא נפטר לפני זמנו, ולכן אינו צריך יורש. ויש שהוסיף שמלכות יוסף יש לה הפסק מלכתחילה – כשאול, שלא השאיר צוואה עם יורש – מלכות זמנית, כמשיח בן יוסף, שצריך להתפלל שלא ייהרג; ומה הטעם לנוסח להמשיך בכוח – צריך להתפלל. ואפשר שיהושע אמר לעצמו כל חייו שרק בגללו לא התעלו ישראל למדרגה שמשה הבטיח – "מי יתן כל עם ה' נביאים" – שהרי הוא שאמר מתחילה "אדני משה כלאם"; ואולי זה פשר הברית האחרונה: שרצה לעורר בהם את הנבואה, שיבחרו מרצונם. ולמעשה, אחר כל ההסברים, נראה שהנביא מקונן על שלא מינו מנהיג אחרי יהושע, ובדיעבד היה זה דבר נצרך: "בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה".

"ואלעזר בן אהרן מת ויקברו אתו בגבעת פינחס בנו אשר נתן לו בהר אפרים" (לג) – ותימה: בפרק כא (פסוק ד) הכהנים קיבלו ערים ביהודה, שמעון ובנימין – ואיך הגיע אלעזר להר אפרים? ובבבא בתרא (קיא ע"ב): "וכי מנין לפנחס שלא היה לו לאלעזר? אלא מלמד שנשא פנחס אשה ומתה וירשה... אלא אימא דנפלה ליה משדה חרמים", והתוספות שם תמהו למה דחק כל כך. ובפשוטו יש לומר שהיתה זו מתנה, כעין תמנת סרח שקיבל יהושע ("ויתנו בני ישראל נחלה ליהושע", יט, מט–נ), וכך משמע "אשר נתן לו"; ואולי ניתנה כשכר על חלוקת הארץ – ואולי זו באמת כוונת חז"ל ב"שדה חרמים".

סיום: ספר יהושע כנגד סדר טהרות

מכשירין, ידים ועוקצין

יהושע הוא ערכה של ארץ ישראל, וכנגד סדר טהרות: כבר בתחילת כלים – עשר קדושות, ובתוך הפרק הראשון של יהושע מונצחת מעלת ארץ ישראל והתנאי שעשה משה עם בני גד וראובן. ואם נמשיך בהקבלה לסדר הפרקים שלפנינו: מכשירין – עניין בני גד ובני ראובן והמזבח, "כי יותן", "לרצון או שלא לרצון" – מזבח שאינו באמת אלא מזכיר את המזבח שבירושלים; ידים – חלוקת הארץ (ובעי "לא היה להם ידים לנוס", כי יהושע נטה בכידון שבידו; ונטילת ידים – חרמו של יהושע ומעלו של עכן: "ארחץ בנקיון כפי"); ועוקצין – הברית, נאום יהושע, כל הסוף. ואיך נגמר יהושע? בתמנת חרס – המזכיר את תחילת כלים (כלי חרס); ושוב "פני לבנה", והכלי, והעוקץ – "אני רק שומר לתורת משה": "נצר תאנה יאכל פריה" – זה יהושע, "עוקצי תאנים".

ההערות נערכו עריכה קלה לאיחוד הסגנון; האחריות לתוכן על הכותבים. הערות על יהושע א–יד – בגיליון הקודם. תיקונים, הערות והארות יתקבלו בברכה בכתובת: 7162173@gmail.com
ליקוט, סידור ועימוד: fibelfinef@gmail.com

לפי לוח לימוד הנ"ך · ל' תשרי – ד' חשון תשפ"ז

הערות על ספר יהושע

מאת הרב אוריה עינבל שליט"א

פרקים טו–כד

פרקים טו—יז – נחלת יהודה ובני יוסף

◆ ויהי הגורל למטה בני יהודה... ולכלב בן יפנה נתן חלק בתוך בני יהודה

ליוסף היה קושי עם רכב הברזל של הכנענים, ובחברון הקושי היה כי שם יש ענקים – "האמורי אשר כגבה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים". כלב כובש בכוחו, ויוסף – על ידי עם רב, כי "עם רב לך", כי בזה התברכו. ליהודה יש מדבר וליוסף יש יער, ועל היער נאמר "מעט מעט אגרשנו מפניך פן תרבה עליך חית השדה" (וגם כי הוא בהר). ביהודה יש צורך בעינות מים, וביוסף בבירוא היער. בנחלת יהודה ובנימין יש מלחמה, ובשבטי הצפון יש מלחמה – ואילו על אפרים ומנשה אין מלחמה.

ומעשה כלב הוא יציאת יהודה מן החרם שהיה בו במדבר, שנתפלל עליו משה "שמע ה' קול יהודה"; ולכן שם עניין עתניאל ויעבץ, שהרבו בפלפול, וכיבוש קרית ספר על ידי עתניאל. כי מלחמת יהודה אינה לפי הסדר אלא בגבורה, ובמדבר היה לפי הסדר – בחינת משה. וכנגד "וירד יהודה" – בתחילת שופטים "יהודה יעלה", כי יהודה הוא עיקר העלייה מלמטה, להעלות את ארון ה', ויוסף הוא העם עצמו, יעקב, ארונו של יוסף, וגם הארץ עצמה. ויש לנו את ניצני יהודה מול יוסף בספר יהושע.

ולכשתמצי לומר: אולי היה יוצא לפועל תיקון עניין הכניסה על ידי לתת מקום לכלב כבר ביריחו – לבחינת העלייה שלו, ולחיבור למערת המכפלה בחברון, אל האבות, הנעוץ סופו בתחילתו, כמו שדוד מולך בחברון; בחינת חברון מול "שכם אחד" – בן האהובה, פי שניים. ואז היה זה מקום לבני פרץ במקום בני זרח. מצד שני זה יותר מסוכן, כמבואר בפרץ ובדוד, אבל תמיד העלייה היא גם סיכון.

◆ בנות צלפחד; נחלת בני יוסף

נחלת בנות צלפחד היא מן הדברים שנעשו 'כאשר צוה ה' את משה', ובזה נתקיימו דברי משה "ולפני אלעזר הכהן יעמד". ובני יוסף אומרים "לא ימצא לנו ההר, ורכב ברזל בכל הכנעני", ויהושע עונה להם בגבורה: "עם רב אתה וכח גדול לך... כי הר יהיה לך כי יער הוא ובראתו" – שכנגד רוחם של בני יוסף הוא מדבר קשות, לעומת המענה הרך לכלב.

והמצווה שם – "אך למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים" (ובנות צלפחד נישאו "לבני דדיהן") – עניינה שכל שבט יפתח את עצמו ולא יתערבו השבטים זה בזה; וזו מצווה המיוחדת לדור באי הארץ בלבד.

◆ רשימות הערים והגבולות

הערים הנזכרות בספר הן הערים המוקפות חומה (ירושלמי מגילה א, א), כי עיקר ספר יהושע הוא הורשת הכוח – צבאות ערי המלכים המוקפות חומה; וזהו עניין "ערים המוקפות חומה מימות יהושע בן נון":

כשם שהירדן נקרע כך החומה נופלת, וקדושת מחיצות וגבולות. ולמאן דאמר השני שם אלו רשימות "ערי הספר" של השבט, שהן חומת הנחלה כולה. והעיקר, שגם קדושת ערי חומה וגם נחלת השבטים לא פקעו, ורק קדושת השדות והפירות, המתחילה אחרי ארבע עשרה שנה [ותלוי בחלה אם פקעה אם לא]; והאם קדושת הארץ קדשה לעתיד לבוא – מחלוקת, הוי אומר שאינו מבורר. ומניין שמיטין ויובלות, "איש אל משפחתו תשבו" – לימי יהושע.

פרקים יח–יט – שילה וגורל שבעת השבטים

◆ ויקהלו כל עדת בני ישראל שלה וישכינו שם את אהל מועד והארץ נכבשה לפניהם

כשבאו לעשות את הנחלות, קודם העבירו את המשכן לשילה – שכל חלק מקבל את חלקו מלפני ה' ומן המקום של ה'. היינו שהגדר הוא 'ארץ ישראל משולחן גבוה', וקומת הבסיס 'עד היום הזה' של יהושע היא שלא לראות את ארץ ישראל בגובה העיניים, אלא משולחן גבוה קא זכו [וזה ממש ההיפך מהנהגת בני עלי – 'לקחתי בחזקה' את החלק משולחן גבוה, ובזה נחרבה שילה]. ולכן הארון נקרא בחציית הירדן "אדון כל הארץ". ומכאן שהנחלות אינן כיבוש יחיד, כדברי הרמב"ם, שכל כיבוש הוא כחלק מן הכלל ולא פרטי.

ובעניין 'מנוחה ונחלה': גדר מנוחה ונחלה הוא מחלוקת תנאים, ואנן קיימא לן שמנוחה זו שילה ונחלה זו ירושלים – כלומר שמנוחה זה יהושע ונחלה זה דוד. היינו שמנוחה זה הכיבוש הצבאי, ונחלה זה הישיבה בפועל. ואפשר לתאר זאת הפוך: שמנוחה זה שיש לכל אחד את השדה שלו, ונחלה זה שאין איומים על כך מן העמים האחרים – ועל כל פנים זה אותו דבר. ולפי התנא החולק, מנוחה זו ירושלים, כי רק הסוף הוא מנוחה, ונחלה זה השלב הראשון; וראיה לדבריו מדברי שלמה "אשר נתן מנוחה לעמו ישראל". רואים שכל הבחינות נכונות, ואלו ואלו דברי אלוקים חיים. וייתכן שזו הייתה מחלוקת בין אנשי שילה לאנשי ירושלים.

ושילה היא בית אל של יוסף, ובנימין – שבכל תקופה שם היא השראת השכינה: בית אל, שילה וירושלים. ויהושע הוא שורש ויסוד רוח ה' של תקופת השופטים – שילה; ומשם שוב, משילה – אחיה השילוני ואליהו הגלעדי והמשכת הנבואה.

◆ הבו לכם שלשה אנשים לשבט... ויקמו ויתהלכו בארץ

גורל שבעת השבטים – "התהלכו": וזה מעניין "כל מקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם נתתיו" (ראה לעיל פרק א), שהיכן שעכשיו יתהלכו וידרכו – יקנו, וזה יפעל עבורם. "עד אנה אתם מתרפים לבוא לרשת את הארץ" – ההתרפות היא כנגד 'חזק ואמץ' [רפו ידיהם ברפידים, מול יהושע]; "לא ארפך ולא אעזבך", ובדוד לשלמה: "חזק ואמץ ועשה אל תירא ואל תחת כי ה' אלהים אלהי עמך לא ירפך ולא יעזבך עד לכלות כל מלאכת עבודת בית ה'".

ועשר התקנות שתיקן יהושע (ב"ק פ, ב) – הן עניין האחווה של אופן נחלת וקבלת ירושת הארץ, ודוק ותשכח. ומן הנחלות עולה שהארץ היא 'תכנית על' נתונה וקיימת מראש, תוכנית כללית שיש בה מקום מוגדר לכל אחד, וממילא אין הסגות גבול ואין מלחמות על השטח; ושה' משגיח בפרטות על שבטי ומשפחות ישראל – "בחיק יוטל את הגורל ומה' כל משפטו"; "יצב גבלת עמים", "כי חלק ה' עמו", "אתה מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי", "חבלים נפלו לי בנעמים אף נחלת שפרה עלי".

◆ אלה הנחלת אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי האבות... בגורל בשלה לפני ה'

בנחלת הארץ, שהיא אולי התפקיד העיקרי, היו אלעזר הכהן והאורים והתומים, ובזה נתקיימו דברי משה "ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים" – בשונה מן הכיבוש. ובמדרש: "ולפני אלעזר הכהן יעמוד – לא מצינו שנצרך לו יהושע, לקיים מה שנאמר 'ושומר אדוניו יכובד' (משלי כז, יח). ועוד, למה נענש אלעזר שלא נצרך לו יהושע? לפי שהורה הלכה בפני משה, שנאמר 'ויאמר אלעזר הכהן' (במדבר לא, כא)". אמנם ההנחלה הייתה באורים ותומים, ונראה שבענייני הנחלה אין חידושים מצד יהושע, כי כולה על פי ה' מלפני אלעזר הכהן. ומצד המינוי של משה כוח התורה שבכתב אצל הכהנים, ויהושע צריך להיצמד ולציית; ומצד המינוי של ה' יש ליהושע בחינת כוח תורה שבכתב – "ויכתב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים".

ויש מי שאמר (הרב שרקי): בכל פעם שמתרחשת גאולה לישראל קמים להם שני מנהיגים – יהושע ואלעזר. בכניסה לארץ יהושע הוא המלך ואלעזר הכהן הגדול; ובשיבת ציון, לאחר גלות בבל, הכהן הגדול הוא יהושע, ומנהיג העם – עזרא הסופר, הדומה לאלעזר. ובלשון הרשימות: "קה יושיעך" – בביאה ראשונה על ידי יהושע, ובביאה שנייה, שאין בה את יוסף אלא רק יהודה ובנימין – יהושע הכהן הגדול.

ובנחלת יהושע עצמו – "על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל את תמנת סרח בהר אפרים": נחלת כלב, נחלת יהושע ונחלת בנות צלפחד הן הנחלות המיוחדות שנזכרו בפירוש, ושלושתן מן הכניסה בהיפוך המרגלים ומן 'כאשר צוה ה' את משה'.

פרקים כ–כא – ערי המקלט, ערי הלויים, וסיום הנחלה

◆ ערי המקלט וערי הלויים

ההכנה להתנחלות – ערי מקלט וערי הלויים, והן מן הדברים שנעשו 'כאשר צוה ה' ביד משה'. דין ערי המקלט מופיע בפרשת ההתנחלות בסוף במדבר, ומצוות סוף במדבר הן: החלוקה הצודקת, ו"לא תחניפו את הארץ" – שהפסד הארץ שם הוא לא על ידי עבודה זרה אלא על ידי רציחה. וזה מה שרואים בפילגש בגבעה ובפסל מיכה, שמקפידים מאוד על רציחה ו'פחות' על עבודה זרה; ומכאן אחד מקווי הסתירה שבפרשיות הכניסה לארץ: בין המלחמה בעבודה זרה בבואם לארץ, לבין ערי מקלט ומניעת הרוצחים. ובעניין המידה – "ומדתם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה" – ראה לעיל בפרק ג, שאלפיים אמה הם תחומו של אדם.

◆ לא נפל דבר מכל הדבר הטוב אשר דבר ה' אל בית ישראל הכל בא

"הכל בא" – כנגד "וה' ברך את אברהם בכל". והעירו במבוא דעת מקרא, שחוזרים לחלק מן המקומות של אברהם אבינו – חזרה לבראשית; ובאלשיך, שהמזבח של יהושע רומז לשל אברהם אבינו. יש שתי זכויות לארץ: זכות אבות [מילה], וזכות התורה [כמו אחרי העגל].

ויש לשאול: למה יהושע הצליח מה שדור המדבר לא הצליחו [ואף דור לא הצליח, שיהיה 'הכל בא']? התשובה הפשוטה – כי משה רק דרש, ויהושע שילם, כביכול; ובאמת כבר בדברים משה רבינו אומר "ולא נתן ה' לכם לב לדעת... עד היום הזה". וזה גם בגלל סיחון ועוג; וגם בגלל דור הבנים – "ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע", וכן הלשון בפרשת המילה ביהושע; וגם בגלל שהם אחרי הגלות של ארבעים שנה. תשובה נוספת: כי הם היו 'לא בצדקתך' – "כי ברשעת הגוים האלה" ו"מאהבת ה' אתכם" (גם שהם ידעו זאת, וגם שבאמת היה זה חסד ה' עליהם כאמור שם). תשובה נוספת: זכות ארץ ישראל וקדושתה, וזכות

האבות שמתחברים אליהם שם. תשובה נוספת: כי יהושע הוא הנהגת יוסף, שהוא צדיק. תשובה נוספת: כי משה מת, וזה מה שחז"ל אומרים "הנך שכב – מכאן לתחיית המתים"; ועל דרך הפשט בזה – כי כיוון שמת משה בטל יצר המרידה הגדול של 'יודע את ריבונו'. תשובה נוספת: כי להיות פני לבנה זה מצליח. תשובה נוספת: כי יהושע משרת משה, וזה חיבור תורה שבעל פה ותורה שבכתב.

ושאלה שנייה: למה לא הצליחו, כמבואר בשופטים ובדיבור "וקם העם הזה וזנה"? תשובה: כי משה שוכב – והם קמים. וה' אמר למשה שבני ישראל יחטאו אחרי מותו בדרך קל וחומר: "כי ידעתי את יצרו אשר הוא עשה היום בטרם אביאנו אל הארץ אשר נשבעתי"; אבל משה אמר לבני ישראל קל וחומר אחר: "כי אנכי ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה הן בעודני חי עמכם היום ממרים היתם עם ה' ואף כי אחרי מותי".

פרק כב – בני גד ובני ראובן והמזבח

◆ אז יקרא יהושע לראובני ולגדי... ועתה פנו ולכו לכם לאהליכם אל ארץ אחזתכם

הספר מתחיל עם המחויבות של בני גד ובני ראובן ומסיים עם המחויבות שלהם, ובשניהם הם מוסיפים: בתחילה "כל אשר צויתנו נעשה ואל כל אשר תשלחנו נלך", ובסוף – העדות של המזבח. הם התחילו בחינת המרגלים כמבואר בתורה, נחלה מבוהלת ולא מתוך הכלליות, והם עיקר סמל הערבות והאחווה של הכלליות פה; וביותר בסוף הספר, שהעוון הגדול "למעל מעל" הוא שהקימו מזבח נוסף – כלומר פירוק האחדות, פירוק אחדות ה' על ישראל – ואז הם הראו שאדרבה, הם הוסיפו בחיבור, באחריות של עדות על החיבור [וראובן עצמו התחיל בתיקון הערבות באמרו "את שני בני תמית"]. ובעדות זו – יש כאן אבנים ועדות ומזבח, ויש הפרדה בין מזבח של עבודה לעדות, כמו שרואים במזבח בני גד ובני ראובן; ויתכן שהאחראי על מזבח נוסף הוא הכהן.

"חלקו שלל איביכם עם אחיכם" (כב, ח) – ככתוב "וחצית את המלקוח בין תפשי המלחמה היצאים לצבא ובין כל העדה", וכדברי אברהם "ענר אשכל וממרא הם יקחו חלקם"; והוא יסודה של תקנת דוד, "כי כחלק הירד במלחמה וכחלק הישב על הכלים יחדו יחלקו".

◆ מה המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל לשוב היום מאחרי ה' בבנותכם לכם מזבח

במורה נבוכים (ג, מא) ובתשובות הרשב"א (תיז) – שבני גד ובני ראובן בספר יהושע, שרצו בני ישראל להילחם בהם בגלל שחשדום במזבח לעבודה זרה, הוא מדין עיר הנידחת [וראה תורת נביאים פרק שמיני]. ואם לא נאמר כפי הפירוש שחשדום בעבודה זרה – הרי זה מדין שחוטי חוץ, וגם זה מן הדברים ש'ככתוב בתורת משה'.

"המעט לנו את עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היום הזה ויהי הנגף בעדת ה', ואתם תשבו היום מאחרי ה', והיה אתם תמרדו היום בה' ומחר אל כל עדת ישראל יקצף" – פינחס מדמה את חטא פעור לחטא בני גד ובני ראובן, ולאחר מכן מזכיר שאפילו בחטא יחיד נענשו כולם, בחטא עכן: "הלוא עכן בן זרח מעל מעל בחרם ועל כל עדת ישראל היה קצף". "אך בה' אל תמרדו" – הלשון של חטא המרגלים ("אך בה' אל תמרדו ואתם אל תיראו"), וכהמשך למה שאמר להם עצמם משה: "ולמה תניאון את לב בני ישראל". "ואך אם טמאה ארץ אחזתכם עברו לכם אל ארץ אחזת ה' אשר שכן שם משכן ה' והאחזו בתוכנו" – משמע שהחלוקה עוד לא נחתמה, ולכן גם יהושע אומר להם לאחר מכן "בחרו לכם היום את מי תעבדון"; שכל הכיבוש והחלוקה הם המשך אחד, וזה סיום ברית גריזים ועיבל. ו"ארץ אחוזת ה'... נחלת ה'" – הארץ היא של ה', ומשולחן גבוה.

ולמה פינחס הגיע אל מזבח בני גד ובני ראובן? בפשט – כי יהושע היה זקן בא בימים; ונראה כדי שלא ישפטם כמורדים במלכות (ופינחס הוא "בריתי שלום"), ומאידך שפינחס יוכל לקנא לה' אם יהיה צריך – אבל לא למלכות יהושע; כגדעון, ולא כיפתח מאנשי הגלעד, ששכיחי רוצחים. והרי בפילגש בגבעה ובפסל מיכה רואים שמאוד לא קנאו לכבודם (ולכבוד המלכות), ושקנאו לפשע ולא קנאו לעבודה זרה – ולכאורה זה מגיע מיהושע.

פרק כג – ברית הזקנים

◆ **ויהי מימים רבים אחרי אשר הניח ה' לישראל מכל איביהם מסביב ויהושע זקן בא בימים**

"אחרי אשר הניח ה'" – המנוחה היא המנוגד לתהליך הזה שאמור להתקדם: המנוחה ניצחה את הנחלה. המנוחה היא לפרט, אבל הנחלה היא ההסתכלות הכללית, והפרט ניצח את הכלל [וגם היום הוויכוח הוא אם באנו לפה לנוח או לתהליך, ונהיה ניגוד בין חסידי הפרט לחסידי הכלל]. מנוחה לא עובדת פה: באנו לפה לסיים או להתחיל? סוף הדרך או תחילת הדרך? "תחת גפנו ותחת תאנתו" – שלו בלבד, וממילא אין כלל אחד, ויש "אלהי נכר הארץ" ו"בקרבו"; זה מקומי בלבד, בחינת 'מלך יקנעם אחד' – כל אחד נפרד, מלך. בספר שופטים אין תחרות בין השבטים מי כובש, וצריך שתהיה תחרות; אין אפילו תחרות על יין – מתחרות על יין היו מגיעים לקב"ה. הם אינם מפתחים את השונות (רק על ידי הצרות זה קורה), וזה היה אמור להוציא אותם מן השקיעה שבין משה לבין מלך. החטא שלהם הוא שקם לו עם חדש, שאינו המשך – לא רק העדר של המסגרת השלמה של מרחב וזמן, אלא משהו חדש במקומה: עם חדש קם בארץ ישראל, 'עם הארץ', העם שבארץ ישראל.

ומהלך יהושע מ"נער" ("ומשרתו יהושע בן נון נער") עד "ויהושע זקן בא בימים" הוא הפתיחה לתקופת הזקנים – "יהושע לזקנים". ובניגוד לכלב, שכתב עליו האברבנאל (פרק יג) שהיה זקן במספר שנותיו ולא "בא בימים" כפי הכנתו – "ככחי אז וככחי עתה".

ולמה השתהה יהושע "ימים רבים"? לכאורה כי רצה לדחות את רוע הגזירה של "וקם העם הזה וזנה" – ואולי האריכות תועיל, שיתקדמו לשלב הבא מעצמם; והשאלה היא אם הארכת השלב הראשון מועילה או להיפך. ובחז"ל (מכות יא) ששיהה את המלחמה, והיה אמור לחיות עוד עשר שנים – ולא שהזקנים יאריכו ימים אחריו – והיא הפעם השנייה שנזכרת בחינת שיהוי ביהושע. ומה היה יהושע יכול לעשות כדי לעקור את היצר הרע? התשובה הפשוטה – להזדרז בכיבוש ולהשלים את הורשת שבעת העממים, שחז"ל אומרים שחטא בזה ששיהה; ויכול להיות שהיה צריך לבקש רחמים, כמו שעשו אנשי כנסת הגדולה; ויכול להיות שמה שהיה חסר הוא עניין סוכות – שמחה, הודיה, שירה, הלל: ביהושע יש שירה, אבל היא על הכיבוש ולא על הנחלה ועל טוב הארץ. והוא עניין אחד – שלא הגיעו לשלמות העניין.

ובפרק האחרון יהושע מנסה להתניע את שלב ב', אבל זה לא כל המהלך; הוא אינו מוביל מהלך של שבטים ושל איש אשר רוח בו. ועל כל פנים את ההתקדמות של תקופת השופטים צריך לייחס ליהושע, וחנה מגיעה מספר שופטים. יהושע אינו רוצה שעם ישראל ימנו אחריו מנהיג, אלא שכל שבט יפתח את חלקו בכלל.

והנה בסוף הספר יש שתי בריתות, שתי דברות: הראשונה – להוריש ולא להתחתן, ואם יתחתנו יגיעו לעבודה זרה; והשנייה – עכשיו לירא את ה' "בתמים ובאמת" ולהסיר את אלוהי הנכר עכשיו. בראשונה הוא מדבר, ואומר "אנכי הולך בדרך כל הארץ"; והשנייה היא "כה אמר ה'", בלשון משה רבינו בדברים, ששכינה מדברת מתוך גרונו. בשנייה כתוב 'שכם' ובראשונה לא. ובשתיהן – "האבן הזאת תהיה בנו

לעדה", "ויתיצבו לפני האלהים" – "אתם נצבים"; וגם בברית הראשונה הלשון "לזקניו ולראשיו ולשפטיו ולשטריו" נראית מפרשת ניצבים. "וידעתם... ידעו תדעו" – כנגד "ידע תדע".

◆ וחזקתם מאד לשמר ולעשות את כל הכתוב בספר תורת משה

בסוף ימיו יהושע אומר לעם "וחזקתם מאד לשמר ולעשות את כל הכתוב" – הציווי מתחילת יהושע על החוזק עובר אל העם [גם הם נצטוו על ידי משה בוילך, אבל יהושע נצטווה 'כי אתה תביא']. "כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם", "וה' אלהיכם הוא יהדפם מפניכם והוריש אתם מלפניכם" – ולאידך גיסא: "לא יוסיף ה' אלהיכם להוריש את הגוים האלה מלפניכם". וכאן תיקן יהושע 'ברכת הארץ': שהעמיד שהארץ אינה משלנו, אלא ה'טוב' הוא "אשר דבר ה' אלהיכם עליכם", והכיבוש לא בחרבך ולא בקשתך; "והיה כאשר בא עליכם כל הדבר הטוב... כן יביא ה' עליכם את כל הדבר הרע" – והעמדה זו של הטוב מול הרע היא כמו בפרשת ניצבים, "ובחרת בחיים". וכתוב שם "וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם... מכל הדברים הטובים" – כנגד פרשה ראשונה של קריאת שמע. [משה תיקן ברכת הזן, אבל זה לחם מן השמים, ולא להוציא לחם מן הארץ – החיבור לגילוי הבריאה, "ויאכלו מעבור הארץ"].

"והיו לכם לפח ולמוקש ולשטט בצדיכם ולצננים בעיניכם" (כג, יג) – בגלל שהתרפו, הגויים עצמם נהפכו לתפקיד חדש (וכן בריש שופטים); ואצל יהושע הכיבוש עצמו לא נעקר משורשו, אלא נשאר הפוטנציאל. "עברתם את ברית ה'" (כג, טז) – כלשון שנאמר בעכן "כי עבר את ברית ה'", וכנגד "והפר את בריתי" של האזינו.

"והתחתנתם בהם ובאתם בהם" (כג, יב) – בחינה נוספת יש בעקירת היצר הרע: הכניסה לארץ, שהיא הכניסה אל ה"עצמיות", ובפרט שהיא ארץ כנען, יש בה הבעיה של נשים נכריות – כי כל עניינה של הארץ הוא הטוב והחיבור; וזה היה בבעל פעור, ושוב בימי עזרא. וביהושע לא היה מכשול כזה, אבל מכג, יב ומן הלשון "וזנה אחרי" משמע שהדורות שאחריו נכשלו בזה. אבל יהושע כן הצליח להעמיד בשלמות את החטיבה המיוחדת של ישראל בעולם – שמובדלים מן הגויים, הברית במובן של עם ישראל העומדים לעצמם (קל וחומר מנישואין עם שבט אחר); ומצד נוסף נשא יהושע את רחב – כי הברית היא עם ה', ולא ברית טבעית.

פרק כד – ברית שכם

◆ ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה... ויתיצבו לפני האלהים

שכם היא נקודת המרכז – חיבור עצם העם והארץ – וזו ברית שכם, גם בגריזים ועיבל וגם בסוף הספר "במקדש ה'". שם היתה הערבות של שמעון ולוי, אבל ערבות בלי אחווה: שמעון ולוי אחים לעצמם ולא עם כולם, עם האב הזקן; ולכן היתה משם מכירת יוסף – פירוד של קללה – ועכשיו נהיה בשכם גם יסוד החיבור של האחווה בארץ. והברית בעיבל היא: לא להפריד את הצפון מן הדרום, את העשירות והשלווה מן "חזק ואמץ", את השמן מן היין, את השור מן האריה, את העגל מן הכרוב; ולכן גם עושים שם את מזבח השלמים בצד צפון, בעיבל, כי שם השפע המסוכן. ובציווי על ברית גריזים לא כתבה התורה "שכם", כי בשכם יש פירוד מנקודת המרכז, ולכן דווקא מסביבה; ואילו הברית בשכם שבסוף ספר יהושע היא באמת הברית שאומרת "לא תוכלו" – ורק שם כתוב "ואת עצמות יוסף" (וראה להלן).

"בעבר הנהר ישבו אבותיכם" – ההכנה לכיבוש על פי ה' הייתה מילה, פסח ושופרות, וזה 'גלותי את חרפת מצרים'; אבל לא הפגם של "אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים" – שזה לא 'חרפה'. ולכן הוא פותח

בסוף ב"עבר הנהר", ולכן זו ההגדה: כי יהושע באמת עשה פסח. "ואוציא את אבותיכם ממצרים... ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר" – "אלוקינו ואלוקי אבותינו".

"לא בחרבך ולא בקשתך" – כנגד "אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי ובקשתי", ו"כי לא בחרבם ירשו ארץ". "ואתן לכם ארץ אשר לא יגעת בה" – והרי בסוף הכיבוש עומדת ההכנעה: לא בצדקתך.

◆ ועתה יראו את ה'... והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים... ואם רע בעיניכם לעבד את ה' בחרו לכם היום את מי תעבדון

"בחרו לכם היום את מי תעבדון" – מיסוד לשונות סוף פרשת הברית בניצבים: "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב... ובחרת בחיים"; וכן "פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום". ולאחר מכן נצטווה יהושע בפרשת וילך על העדות לבני ישראל, וכאן העמיד בסוף אבן ואמר "הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה... והיתה בכם לעדה פן תכחשון באלהיכם". "את ה' אלהינו נעבד ובקולו נשמע" – 'נעשה ונשמע'.

וכולם מתקשים איך יהושע אומר לבני ישראל שם באריכות שהם יכולים לעזוב את הברית. ונראה על פי המבואר בסוגיית 'מודעא רבה לאורייתא', שאכן המשמעות של ברית סיני היא באופן של קבלת הארץ, ולכן כל עוד לא קיבלו את הארץ לגמרי עדיין לא נגמרה הברית; ולכן כל עוד יהושע חי – זה גדר 'אמצע הברית'. ונראה פשוט שאם איזה שבט היה אומר לו 'טוב, אנחנו רוצים לעבוד אלוהים אחרים', ודאי שיהושע (וגם שאר ישראל) היה אומר להם מיד לכל הפחות: אם כך, עזבו את הארץ ולכו למקום אחר. ולכן זה חלק מסיום וקביעת הנחלת הארץ.

האמירה "בחרו לכם את מי תעבדו", "לא תוכלו לעבד את ה'", "ואנכי וביתי נעבד את ה'" – אינה נאמרת בתורת ייצוג של משה (משה לא יאמר 'לכו'), וגם לא בתורת נשיא הזקנים והעם, אלא היא כהחזרה של המינוי אל העם, החזרת הרועה את הצאן אל הבעלים – שהעם ייקח את התפקיד וימשיך אותו הלאה. וזה לא כחלק מן העם ולא כשליח ה', אלא משהו באמצע, סוג של תיווך, מן המקום של הקטנות שיעורר משם – בבחינת 'נער', פני לבנה – ולא מן המקום של משה שהוא מן הגדלות. וזה קצת דומה לשאלה של 'נעשה ונשמע', ואכן הם אומרים "את ה' נעבד ובקולו נשמע". ומה שיהושע אומר להם "לא תוכלו לעבד את ה'" – זו הבחינה שעושים עם גר, וקל וחומר הוא: אם לישראל כך עשו, קל וחומר לגר. וזה מה שנעמי אמרה לערפה (ואברהם אמר לסבא של רות וערפה "הפרד נא מעלי"), וכאן יהושע מתחיל לעורר אצלם את עניין "ותרא כי מתאמצת היא" שממנו יצא המשיח. ובתחילת הספר יהושע מל את העם כאב המכניס את בנו בברית, וכאן הוא מנסה להעמיד אותם על דעתם שלהם, כבן המקבל דעת. "ואנכי וביתי נעבד את ה'" – הוא חוזר כביכול להיות אברהם אבינו שמעבר הנהר, וזו הבחינה שהוא רוצה שהם יגיעו אליה: שהם בעצמם יהיו מחוברים לגמרי.

"הסירו את אלהי הנכר אשר בקרבכם והטו את לבבכם אל ה'" – זו קריאת יעקב לבניו באותו מקום, בשכם תחת האלה, וזה היה כהכנה ל"קומו ונעלה בית אל", בהסרת העבודה זרה (שמתחילה בסיום הכיבוש – ע"ז מה, ב). וכאן זה ממשיך אחרי מות יהושע, שהם אינם ממשיכים להסיר את העבודה זרה עד ששמואל הסיר ("הסירו את אלהי הנכר מתוככם" – שמואל א ז, ג), והתקדמו למלך, למלחמת עמלק ולמקום הבחירה. ואחר הפילוג, שחזרו לשכם ועזבו את הר ה', באה נבואת הנחמה: "כי יש יום קראו נצרים בהר אפרים קומו ונעלה ציון אל ה' אלהינו". ועיקר תחילת העיסוק ביצר הרע עצמו – לא רק לכבוש אותו אלא לתקנו – הוא כאן בשכם, שיהושע כביכול 'מכניס להם יצר הרע': שהלוא איך אפשר לעקור יצר הרע ממי שעדיין לא בן שלוש עשרה ולא בא אליו היצר? יהושע אומר להם: יש לכם יצר הרע? תגידו את האמת, לא מכריחים אתכם.

◆ ויכתב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים... ואת עצמות יוסף... קברו בשכם

"ויכתב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים" – ברית שכם האחרונה, ודווקא שם כתוב 'ויכתוב', ועל זה פליגי תנאי ("שמונה פסוקים שבתורה יהושע כתבן") – משמע שזה עניין קשור. בתחילה תפקיד יהושע היה תורה שבעל פה ("ואצונו", "ושים באזני יהושע"), ולבסוף יש לו גם בחינה של כתב, וגם מה שהוא כותב את מות משה הוא עצמו חלק מן הציווי של "הנך שכב עם אבתיך". ומשה בדברים מדבר אל כל העם, והברית שכורת עמם היא ערבות, אחריות שלהם, ויהושע רק בסוף; והוא לא מקבל את ספר התורה, כי הוא זקן ולא תורה – אבל בסוף יהושע כותב את הדברים בספר תורת אלוקים. התחיל ב'משרת משה', ובסיום נקרא בעצמו 'עבד ה'' – יהושע נתעלה לבחינת עבד נאמן רק בסוף, אחרי שהשלים את התפקיד.

ושמונת הפסוקים מעמידים שני דברים משלימים: האחד – "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה", שאין מציאות של שינוי בתורת משה והיא נצחית, וזה יסוד "לא תוסיפו ולא תגרעו"; והשני – "ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו", שיש המשך לנבואת משה ולשליחותו על ידי יהושע, וזה אינו פוסק – וכשני הפירושים בחז"ל על "קול גדול ולא יסף". וזהו תפקיד יהושע: מחד – הכול ממשיך עם דבר ה'; ומאידך – החיוב הגמור ל"אשר צוה משה", "ככתוב בתורת משה", שהכול כפוף לתורת משה. ולהעיר, שסמיכת משה לא בטלה, שהרי מפורש בסוף התורה "כי סמך משה את ידיו עליו".

"ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם" – רק כאן כתוב 'ואת עצמות יוסף' אף על פי שהיה קודם, כי עד שלא עשו ברית בשכם עצמה, אחרי שסיימו את ההתנחלות השלמה שלא יהיה פירוד – לא נגמרה הבאת עצמות יוסף. יהושע קיים את החלומות, החזיר אותם לארץ, נתן להם את התבואה מעבור הארץ, עצר את השמש והירח, והחזיר את יוסף לשכם. ועד אז היו עצמות יהודה מגולגלין בארון – 'עצמות יוסף' ו'יהודה יעלה'.

ומה שנקבר יהושע "מצפון להר געש" – בחז"ל שנתרשלו בני ישראל בהספדו ולא נספד כהלכה; משיח בן יוסף נהרג ויש לו הספד גדול (כמספד הדדרימון), ואילו יהושע אין לו בן ולא הספידוהו, וזה גם אי הבנה שלהם וגם חסר בחיבור אפרים, וזה היה השבר בזקנים אשר אחריו, כמבואר בילקוט. ויהושע אין לו בן (עירובין סג, א: כל המורה הלכה בפני רבו... אזיל לשאול בלא ולד; פסחים קיט, ב: איני מברך, שלא זכיתי לבן, דכתיב "נון בנו יהושע בנו"; ובגלגולי נשמות ובשער הפסוקים – שיהושע כיוסף הוא מרכבה לספירת היסוד, ואין היסוד יכול להוליד תולדות ללא המלכות; או שיהושע הוא הוד, כמו שכתב הגר"א בספרא דצניעותא, וכל מי שבדרגא דנה"י נקרא נער), אבל בנות היו לו; ואילו שמואל מעמיד תלמידים. והרי בן זה נחלת הארץ, ולמה יהושע לא מינה מנהיג? כי אין המשך להמשך: כל הנהגתו היא המשך, וכל כוחו מכוח מי שמינה אותו [יש המשך לסמיכה, אבל זה זקנים ולא מנהיג]; דבר שכולו 'עובד' לא יכול להיות לזה המשך. ו'קה יושיעך מעצת מרגלים' – הי' של שרי, ששייכת לעם ישראל לפני שהם נהיים ברכה של כל העולם, הנקודה הפנימית; ומאידך נחסרת ממנו הה"א בספר עזרא (ישוע).

וסיום הספר בברית שכם הוא ההתחלה של עקירת יצר הרע, בלשון הבחירה בטוב וברע מפרשת ניצבים; וכפי שהתבאר במבי מדרשא גיליון עז, פרק זה מצביע למפרע על הקומה החסרה – עקירת עבודה זרה ובית הבחירה – ועל 'קומו ונעלה בית אל'.

ואלקטה

הערות על ספר יהושע

הרב מתתיהו רובין

פרק טו

וְשֵׁם דְּבר לְפָנִים קִרְיַת סֵפֶר (טו)

בבקשת כלב מיהושע חוזר שורש ד־ב־ר פעמים רבות: "אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה" (יד, ו), "וָאָשֵׁב אֹתוֹ דָּבָר כַּאֲשֶׁר עִם לְבָבִי" (שם, ז), "וְהֶחֱיָה יְהוָה אוֹתִי כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר... מֵאָז דִּבֶּר יְהוָה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה אֶל מֹשֶׁה" (שם, י), "תְּנָה לִי אֶת הָהָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא... כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה" (שם, יב).

אח"כ עלה כלב אל דביר, שנקראה גם קרית ספר (כסיפור ודיבור). דרשו חז"ל שעתניאל, שלכד אותה, החזיר בפלפולו את ההלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה (תמורה טז ע"א; רש"י כאן). היינו: לפנים היה זה "ספר", אח"כ נשכח, וחזר להיות "דביר" – דיבור, בפלפולו של עתניאל (וכעי"ז במהרש"א שם).

תְּנָה לִי בְרָכָה (יט)

מקביל לבקשת כלב מיהושע: "תְּנָה לִי אֶת הָהָר הַזֶּה" (יד, יב), ואחריה "וַיְבָרְכֵהוּ יְהוֹשֻׁעַ וַיִּתֵּן אֶת חֶבְרוֹן לְכָלֵב" (יד, יג). עכסה מבקשת מאביה את הברכה שקיבל הוא מיהושע.

פרק יז

וַתִּקְרַבְנָה לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן וְלִפְנֵי הַנְּשִׂיאִים לֵאמֹר (ד)

כמו בתורה: "וַתַּעֲמֹדְנָה לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי הַנְּשִׂיאִם **וְכָל הָעֵדָה**..." (במדבר כז, ב). כאן חסרה "כָּל הָעֵדָה". במדבר עמדו לפני כל העדה כדי לפרסם את טענתן ולקבל כוח מהציבור. כאן כבר הובטחו על הדבר, ולא באו אלא לקבל את שלהן בדין, ולכן לא הוצרכו לזה.

מַדּוּעַ נָתַתָּה לִּי נַחֲלָה גּוֹרָל אֶחָד וְחֶבֶל אֶחָד (יד)

הגורל יצא לבני יוסף כאחד: "וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל לִבְנֵי יוֹסֵף" (טז, א), ורק אחר כך "וַיִּנָּחֲלוּ בְנֵי יוֹסֵף מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם" (טז, ד).

על כך טענו, הרי יעקב אמר "אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי" (בראשית מח, ה)[1], וא"כ שני גורלות מגיעים להם.

ועוד, לשון "אחד" רומזת להבטחת יעקב ליוסף: "וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם אַחַד עַל אַחֶיךָ" (בראשית מח, כב), והם קיבלו רק אחד, ולא שכם אחד יותר על אחיהם.

על כך ענה יהושע: "עַם רַב אַתָּה וְכֹחַ גָּדוֹל לָךְ לֹא יִהְיֶה לְךָ גּוֹרָל אֶחָד" (יז) – בכוחם יקבלו יותר. וזה כדברי יעקב: "אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי" (שם) (וע"ש ברמב"ן).

בקשת בנות צלפחד לקיים את הכתוב בתורה (ד) מקבילה לבקשת כלב (יד, ו–יב). שניהם נשענים על דבר ה' למשה: "אֲשֶׁר **דִּבֶּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה**" (יד, ו), "**יְהוָה צִוָּה אֶת מֹשֶׁה** לָתֶת לָנוּ נַחֲלָה" (ד). בקשת בני יוסף מקבילה לבקשת עכסה בת כלב לקבל "גֻּלֹּת עִלְּיוֹת... גֻּלֹּת תַּחְתִּיּוֹת" (טו, יט). בשני הזוגות עומדים זה מול זה יהודה ויוסף.

דרך הבקשה של כלב ושל בני יוסף שונה: כלב בא בכוחו, "עוֹדֶנִּי הַיּוֹם חָזָק" (יד, יא), ואילו בני יוסף באים בטענה מצד ריבוים, "בֶּן פֹּרָת יוֹסֵף" (בראשית מט, כב). יהושע מחזירם לדרכו של כלב: "אִם עַם רַב אַתָּה עֲלֵה לְךָ הַיַּעְרָה" (טו). רואים שיהושע, שהיה משבט יוסף, לא העדיף את שבטו על פני יהודה.

[1] כך נאמר גם כאן: "כִּי הָיוּ בְנֵי יוֹסֵף שְׁנֵי מַטּוֹת" (יד, ד).

פרק יח

וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד אָנָה אַתֶּם מִתְרַפִּים לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת הָאָרֶץ (ג)

הלשון "עַד אָנָה" – כמו אצל המרגלים, שאמר ה': "**עַד אָנָה** יְנַאֲצֻנִי הָעָם הַזֶּה **וְעַד אָנָה** לֹא יַאֲמִינוּ בִי..." (במדבר יד, יא). גם כאן חטאו בכך שלא האמינו מספיק בה'.

וכמין תיקון לזה, שלח לא כמו במרגלים, "**אִישׁ אֶחָד לַשָּׁבֶט**" (דברים א, כג), אלא "הָבוּ לָכֶם **שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים לַשָּׁבֶט**" (ד). ריבוי השלוחים מבטא חיבת הארץ, היפך המרגלים, שעליהם נאמר: "וַיִּמְאֲסוּ בְּאֶרֶץ חֶמְדָּה לֹא הֶאֱמִינוּ לִדְבָרוֹ" (תהלים קו, כד).

וַיַּשְׁלֵךְ לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ גּוֹרָל בְּשִׁלֹה לִפְנֵי יְהוָה (י)

הגורל "לפני ה'" מוזכר רק בשילה: בפרק זה (ו; ח; י), ובסיכום החלוקה, שם נאמר גם שהיה "פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד" (יט, נא). בגורל שבגלגל, של יהודה ובני יוסף, נאמר רק שנחלו אותם אלעזר ויהושע (יד, א). אהל מועד לא נזכר בספר כלל עד שילה (יח, א).[2]

ייתכן שהדגשה זו באה אחרי טענת בני יוסף, שאמרו ליהושע: "מַדּוּעַ **נָתַתָּה** לִי נַחֲלָה גּוֹרָל אֶחָד" (יז, יד), כאילו הוא שנתן. לכן בגורל הבא מודגש שאינו מיהושע, אלא "פֹּה **לִפְנֵי יְהוָה** אֱלֹהֵינוּ" (ו). זה מתאים גם לשבטים ש"מִתְרַפִּים" (ג): לחזק אצלם שהחלק ניתן להם מה'.

וַיַּעַל גּוֹרַל מַטֵּה בְנֵי בִנְיָמִן... וַיֵּצֵא גְּבוּל גּוֹרָלָם בֵּין בְּנֵי יְהוּדָה וּבֵין בְּנֵי יוֹסֵף (יא)

לבנימין הייתה נחלה כל כך קטנה, אף שלא היה שבט קטן (במדבר כו, מא), כי מרכזה אמור להיות המקדש, כמו שנאמר בברכתו: "**וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן**" (דברים לג, יב). אילו היה לה חלק גדול מצד עצמה, היה המרכז הולך לאיבוד.

מצד שני, העיר עצמה בבנימין (יח, כח), שהרי גבול יהודה עובר "אֶל כֶּתֶף הַיְבוּסִי **מִנֶּגֶב**" (טו, ח). לפי זה גם המקדש, שמצפון לעיר, כולו בבנימין. אבל הוא סמוך ליהודה, שלו הנחלה הגדולה ביותר.[3]

ויש בזה גם סמליות, שלבן הקטן נחלה קטנה.

בנימין, שהוא כנגד מחנה שכינה, נמצאים סביבו ארבעת ראשי המחנות שהיו במדבר: ראובן, יהודה, דן ואפרים. אלא שהכיוונים התהפכו: במדבר יהודה במזרח, ראובן בדרום, אפרים במערב ודן בצפון (במדבר ב, ג, י, יח, כה). בארץ יהודה בדרום, ראובן במזרח, אפרים בצפון ודן במערב.

נראה שהעיקרון אחד: יהודה בראש, אפרים מולו, ראובן החזק והחלוץ במקום מרכזי, ודן המאסף. במדבר הראש היה המזרח, ולכן יהודה במזרח ואפרים מולו במערב. ראובן בימין, בדרום, ודן נשאר בצפון. בארץ המזרח אינו הראש, כי הוא בעבר הירדן. הראש הוא הימין, הדרום, ושם יהודה, ואפרים מולו בצפון. ראובן במזרח, שאף שאינו הראש, הוא מקום חשוב. דן, המאסף, במערב, שהוא האחור (ע' ישעיה ט, יא).

פרק כ

אֵלֶּה הָיוּ עָרֵי הַמּוֹעָדָה (ט)

יש כאן מצלול בלשון "המועדה", שלא נמצאת בשום מקום אחר: "הַמּוֹעָדָה... עַד עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה".

[2] אמנם לפי חז"ל אהל מועד עמד בגלגל ארבע עשרה שנה (זבחים קיח, ב).

[3] אמנם בתלמוד אמרו שרצועה מחלק יהודה נכנסת לבנימין, ועליה עומד המזבח (יומא יב, א).

פרק כא

וַיְדַבְּרוּ אֲלֵיהֶם בְּשִׁלֹה בְּאֶרֶץ כְּנַעַן (ב)

פלא, למה הוצרך לומר "בארץ כנען"? בכל מקום אחר בספר נאמר רק "שילה" (יח, א; יח, ח; יט, נא). ולהלן נאמר "מִשִּׁלֹה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן" (כב, ט), אבל שם זה מובן, לעומת "אֶרֶץ הַגִּלְעָד" שבהמשך הפסוק. וצ"ב.[4]

פרק כב

וַיְבָרְכֵם יְהוֹשֻׁעַ וַיְשַׁלְּחֵם וַיֵּלְכוּ אֶל אָהֳלֵיהֶם (ו)

"וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה... לִפְנֵי מוֹתוֹ" (דברים לג, א)... "וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה" (א, א) – יהושע ממשיך את משה מהמקום שבו משה מת: מברכתו לישראל. משה בירך במילים, ויהושע מקיים את הברכה בנחלה.

הברכה הראשונה בספר היא בעיבל, בשער הארץ, על הארץ כולה (ח, לג–לד). אחריה הברכה באה עם הנחלות, וכל ברכה בספר קשורה לארץ[5]: "וַיְבָרְכֵהוּ יְהוֹשֻׁעַ וַיִּתֵּן אֶת חֶבְרוֹן לְכָלֵב" (יד, יג); "תְּנָה לִּי בְרָכָה" (טו, יט); "עַד אֲשֶׁר עַד כֹּה בֵּרְכַנִי יְהוָה" (יז, יד). ברכות יהושע אף ממסגרות את חלק הנחלות: בפתיחתו מברך את כלב, ובסופו את שבטי עבר הירדן.

הסדר כבבריאה: "וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ... וַיִּשְׁבֹּת... וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים" (בראשית ב, א–ג). אף כאן: "וַיְכַלּוּ מֵחַלֵּק אֶת הָאָרֶץ" (יט, נא), "וַיָּנַח יְהוָה לָהֶם מִסָּבִיב" (כא, מד), ואחר כך "וַיְבָרְכֵם יְהוֹשֻׁעַ". הברכות שקודם לכן, לכלב, לעכסה ולבני יוסף, הן כברכות שבימי המעשה, שניתנו לכל ברייה לעצמה ("וַיְבָרֶךְ אֹתָם... פְּרוּ וּרְבוּ", בראשית א, כב). אחר הכילוי והמנוחה באה ברכת השלם, וכל ישראל הולכים איש לאוהלו.

וכן בחנוכת המקדש: "וַיְהִי כְּכַלּוֹת שְׁלֹמֹה... וַיְבָרֶךְ אֶת כָּל קְהַל יִשְׂרָאֵל... בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר נָתַן מְנוּחָה לְעַמּוֹ... לֹא נָפַל דָּבָר אֶחָד" (מלכים א ח, נד–נו).

וַיִּשְׁמְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הִנֵּה בָנוּ... אֶת הַמִּזְבֵּחַ אֶל מוּל אֶרֶץ כְּנַעַן (יא)

"וישמעו... לאמר" – לא כפי שהיה באמת, אלא כפי שנשמע. במציאות בנו את המזבח "אֶל גְּלִילוֹת הַיַּרְדֵּן אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן" (י), ואילו בני ישראל שמעו שבנו אותו "אֶל מוּל אֶרֶץ כְּנַעַן... אֶל עֵבֶר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". הרי שדנו אותם לחומרא יותר ממה שעשו.

וַיִּקָּהֲלוּ כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁלֹה לַעֲלוֹת עֲלֵיהֶם לַצָּבָא (יב)

באותה לשון נאמר קודם: "וַיִּקָּהֲלוּ כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁלֹה וַיַּשְׁכִּינוּ שָׁם אֶת אֹהֶל מוֹעֵד" (יח, א). שם התקבצו להשכין את המשכן, וכאן – באותו מקום, ובגלל המשכן עצמו – כדי לעלות למלחמה על אחיהם.

וזה מזכיר את פילגש בגבעה: "וַתִּקָּהֵל הָעֵדָה כְּאִישׁ אֶחָד" (שופטים כ, א), שגם שם התקבצו כל ישראל להילחם באחיהם. בשניהם שולחים קודם לברר: "מָה הָרָעָה הַזֹּאת" (שם, יב), וכאן "מָה הַמַּעַל הַזֶּה" (טז). ובשניהם פנחס שם: "וּפִינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר בֶּן אַהֲרֹן עֹמֵד לְפָנָיו בַּיָּמִים הָהֵם" (שם, כח).

וְאַךְ אִם טְמֵאָה אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם (יט)

האם כתוב כאן שבאמת היא טמאה? משמע שאמרו "אִם טְמֵאָה": אם אתם חושבים כך, אבל באמת אינו כן (וע' רד"ק).

מכל מקום, רואים שיש צד לראות את עבר הירדן כארץ טמאה, ומכאן שארץ העמים וודאי טמאה.

---

[4] ואולי הוא לעומת הציווי שהם מזכירים, "יְהוָה צִוָּה בְיַד מֹשֶׁה לָתֶת לָנוּ עָרִים", שנאמר "בְּעַרְבֹת מוֹאָב" (במדבר לה, א). מה שנצטווה שם, מחוץ לארץ, מתקיים עכשיו בארץ כנען.

[5] מלבד אזכור ברכת בלעם (כד, י).

הֲלוֹא עָכָן בֶּן זֶרַח מָעַל מַעַל בַּחֵרֶם וְעַל כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל הָיָה קָצֶף וְהוּא אִישׁ אֶחָד לֹא גָוַע בַּעֲוֹנוֹ (כ)

כלשון משה ואהרן במחלוקת קרח: "**הָאִישׁ אֶחָד** יֶחֱטָא וְעַל **כָּל הָעֵדָה תִּקְצֹף**" (במדבר טז, כב). כאן: "וְהוּא **אִישׁ אֶחָד**", "וְעַל **כָּל עֲדַת** יִשְׂרָאֵל הָיָה **קָצֶף**", וכן "וּמָחָר אֶל **כָּל עֲדַת** יִשְׂרָאֵל **יִקְצֹף**" (יח). שם ביקשו שלא ייענש הכלל על היחיד, וכאן אומרים שכך הוא, כי כבר יש ערבות, ו"הַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ" (דברים כט, כח). וכדברי חז"ל: "שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן" (סנהדרין מג ע"ב).

אֵל אֱלֹהִים יְהוָה אֵל אֱלֹהִים יְהוָה הוּא יֹדֵעַ וְיִשְׂרָאֵל הוּא יֵדָע (כב)

כפל השם מזכיר את "יְהוָה יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן" (שמות לד, ו). אלא ששם הוא פתיחה לרחמים, וכאן הם מזמינים את הדין על עצמם: "אַל תּוֹשִׁיעֵנוּ הַיּוֹם הַזֶּה".

"הוא יודע וישראל הוא ידע" – כנגד מה שהתנה עמהם משה: "וְהִיִּיתֶם נְקִיִּם מֵיְהוָה וּמִיִּשְׂרָאֵל" (במדבר לב, כב). לכן הם מעידים על עצמם בפני שניהם, ה' וישראל.

וְאִם לֹא מִדְּאָגָה מִדָּבָר עָשִׂינוּ אֶת זֹאת לֵאמֹר מָחָר יֹאמְרוּ בְנֵיכֶם לִבְנֵינוּ לֵאמֹר מַה לָּכֶם וְלַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל (כד)

בבית שני לא עלו כולם. מה אם כן שמר מכך שלא יאמרו "מַה לָּכֶם וְלַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל"? התפילה שמתפללים בכל מקום, בחינת מזבח, ולכיוון מקום המקדש, כמבואר בספר דניאל: "וְכַוִּין פְּתִיחָן לֵהּ בְּעִלִּיתֵהּ נֶגֶד יְרוּשְׁלֶם" (דניאל ו, יא). וכמו המזבח הזה, שהוא "לֹא לְעוֹלָה וְלֹא לְזָבַח" (כו), אלא לעד.

וּגְבוּל נָתַן יְהוָה בֵּינֵנוּ וּבֵינֵיכֶם בְּנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד אֶת הַיַּרְדֵּן אֵין לָכֶם חֵלֶק בַּיהוָה (כה)

כאן פירטו רק את בני גד ובני ראובן, וכן בסוף הפרשה, אצל המזבח: "וַיִּקְרְאוּ בְּנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד לַמִּזְבֵּחַ" (לד). בשאר הפרשה מוזכרים גם חצי המנשה. כי עיקר החשש הוא רק על בני ראובן וגד, אבל לחצי שבט המנשה יש חיבור לשבט שלהם, שמכוון כנגדם.

וַנֹּאמֶר נַעֲשֶׂה נָּא לָנוּ לִבְנוֹת אֶת הַמִּזְבֵּחַ לֹא לְעוֹלָה וְלֹא לְזָבַח (כו)

החידוש שיש מושג של מזבח ללא קרבנות – העירו שהוא חידוש של אברהם, שהקים מזבחות ולא מפורש שהקריב שם (בראשית יב, ז–ח; יג, יח). וכן יעקב: "וַיַּצֵּב שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (בראשית לג, כ), וכאן: "וַיִּקְרְאוּ בְּנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד לַמִּזְבֵּחַ" (לד).

כִּי עֵד הוּא בֵּינֵינוּ וּבֵינֵיכֶם (כז)

כלשון יעקב ולבן: "הַגַּל הַזֶּה עֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ" (בראשית לא, מח). אלא ששם העד מפריד: "אִם אָנִי לֹא אֶעֱבֹר אֵלֶיךָ אֶת הַגַּל הַזֶּה" (שם, נב), וכאן הוא בא לחבר, "לְבִלְתִּי יֹאמְרוּ... אֵין לָכֶם חֵלֶק בַּיהוָה".

פרק כג

וַיְהוֹשֻׁעַ זָקֵן בָּא בַּיָּמִים (א)

זו הפעם השנייה בספר שיהושע "זָקֵן בָּא בַּיָּמִים" (יג, א), כאברהם: "וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בַּכֹּל" (בראשית כד, א). אברהם הוא ראשון הנוחלים, כדברי יהושע עצמו בנאומו האחרון: "וָאֶקַּח אֶת אֲבִיכֶם אֶת אַבְרָהָם... וָאוֹלֵךְ אוֹתוֹ בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן" (כד, ג), ואף יהושע.[6] אצל אברהם נאמר כך מיד אחרי שקנה את האחוזה הראשונה בארץ, מערת המכפלה (בראשית כג), ואצל יהושע אחרי שכל הארץ נחלקה, "וַיָּנַח יְהוָה לָהֶם מִסָּבִיב" (כא, מד). זו ההתחלה, וזו

[6] כלשון ה' לאברהם: "קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה" (בראשית יג, יז), אף בתחילת שבע הנחלות: "וְקָמוּ וְיִתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ" (יח, ד), "לְכוּ וְהִתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ" (יח, ח).

ההשלמה. בשניהם נאמרה הברכה (ע' לעיל, בהערה על כב, ו).

משה, כשמת, "לֹא כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא נָס לֵחֹה" (דברים לד, ז), "וְלֹא יָדַע אִישׁ אֶת קְבֻרָתוֹ" (שם, ו), כי לא זכה להיכנס לארץ ולא השלים שליחותו. ואילו יהושע "זָקֵן בָּא בַּיָּמִים", ונקבר בנחלתו: "וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִּגְבוּל נַחֲלָתוֹ" (כד, ל), כי הכל בא על ישראל – "לֹא נָפַל דָּבָר אֶחָד" (כג, יד).

וִידַעְתֶּם בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם כִּי לֹא נָפַל דָּבָר אֶחָד מִכֹּל הַדְּבָרִים הַטּוֹבִים... (יד)

"בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ" נאמר בתורה על אהבת ה' (דברים ו, ה). כאן מצווה אותם לדעת בכל לבבם ונפשם כמה הטיב להם ה', ומתוך זה ידעו לאהוב אותו: "וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם לְאַהֲבָה אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם" (יא).

משה אומר לאהוב את ה' מכוח הידיעה ש"יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד" (דברים ו, ד), וכן "וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים... אֵין עוֹד" (שם ד, לט), ואילו יהושע אומר: מתוך הטובות שעשה לכם.

וודאי שגם אז היו שאמרו שלא באמת "לֹא נָפַל דָּבָר אֶחָד...", שהרי היו כאלו שלא הצליחו להוריש וכו' (טו, סג; טז, י; יז, יב). לכן יהושע מצווה אותם שיראו כיצד כן עשה להם ה' את כל הטוב.

יש ללמוד שכך היא ההנהגה הנכונה בכניסה לארץ ישראל, ומכאן לדורות: בארץ ישראל צריך לדעת בכל לב ובכל נפש את טוב ה'!

טו, טז את קרית ספר. ק"ק מאחר ושמה דביר, ורק לפנים היה שמה קרית ספר, מדוע נקט את שמה הקדום.

שם יח ותסיתהו לשאול וגו'. הנה צריך ביאור מה עניינה של הסתה זו, ונחלקו המפרשים האם הסיתה אותו שהוא ישאל ומשלא נענתה הלכה ושאלה, או שביקשה רשות לשאול בעצמה. וצריך ביאור הענין הסתום הזה, וכן מדוע היתה צריכה להסית אותו ולא לבקש ממנו בפשטות.
עוד קשה שלכאורה היא הסיתה אותו לשאול מאת אביה שדה, וא"כ כאשר שאלה אביה מה לך היתה צריכה לשאול ממנו שדה, ובבקשתה נראה ששדה היתה לה והיא בקשה גולות מים.
עוד צריך ביאור מהו "ויהי בבואה", מהיכן באה ולהיכן באה, כי נראה שבאה לאביה שהרי צנחה מעל החמור ואמר לה מה לך, ולפי"ז נראה שבאה בשביל מטרה אחרת, שהרי לא הסיתה את בעלה עד מתי שכבר היתה באה והולכת.
עוד צריך ביאור מהו ענין נתינה זו, והלא הולכת היא לבית בעלה ומדוע שיתן לה אביה נחלת שדה וכרם, ונראה שכבר מתחילה נתן לה שדה והיא מתרעמת שארץ הנגב נתנה.
עוד צריך ביאור מה עניינה של דביר היא קרית ספר, ואם נתנה גם כן לכלב שהיה מוטל עליו לכובשה.
ונראה שכלב היה כוחו במתניו וכפי שאמר ליהושע, ואם הוריש את חברון ואת בני הענק שבה, היה יכול להוריש גם את יושבי קרית ספר, שהיתה מחצריה של חברון. רק שחפץ כלב ליתן נחלה זו לבתו, ולא רצה ליתנה לאדם סתם. ולכן התנה שמי שיצליח לכבוש את המקום הוא זה שיזכה בעכסה בתו. ואחר שכבשה ונתן לו את עכסה, הלכה לקרית ספר הכבושה, כי לה מלכחילה ניתנה העיר.
ונראה שעתניאל היה לוחם גדול, שהרי לכד עיר שלימה. אמנם לא היה איש בקי ואומן במלאכת עבודת הקרקע. ולכן לא היה מעוניין לשאול שדה מאת חותנו, כי לא היה יודע במלאכה. וכאשר הלכו שלשתם לעבר קרית ספר, הסיתה אותו ולא קיבל, וכאשר ראתה שבעלה אינו חפץ בשדה, החליטה היא לבקש בעד עצמה, ושינתה את בקשתה, כי במקום שיביא לה סתם שדה והיא אשה ואינה ראויה למלאכת הקרקע, שיביא לה גולות מים שישקו את ארצה וממילא היא תצמיח. והיינו שתהיה סמוכה על אביה ולא על בעלה כלל. וכלב התחכם להביא לה את גולות עליות ואת גולות תחתיות, שנראה שמתוך הגולות העיליות מתברכות הגולות התחתיות. ובא להורות אותה בזה, שאין היא צריכה את טובתו שלו, אלא יתן לה מעיין שהוא עצמו נובע לתוך מעיין נוסף ומרבה אותו. ומתוך שלה יתרבו לה המים.
וחז"ל (טז.) דרשו מזה שהלינה על כך שקיבלה אדם שאין בו אלא תורה בלבד וביתה מנוגב מכל ברכה, והשיב לה מי שדר עליונים ותחתונים יבקש ממנו מזונות. וזהו עומקו של הפשט, כי היא הלינה על כך שמה יועילו לה הכיבושים אם אין לה מהיכן לכלכל את ביתה, והוא בתמורה נתן לה מעיין בתוך ביתה להראות לה שתהיה פרנסתה מצויה אצלה מלמעלה.

טו, סג בני יהודה. ובספר שופטים (א, כא) איתא ממש כדברים האלו על בני בנימין. ועי' באברנבאל ובמלבי"ם בשופטים שם.
ועוד פסוק שלישי יש שם (פסוק ח) שבני יהודה לכדו את ירושלים וישרפו אותה באש, ולכאורה אעפ"כ לא הצליחו להתיישב בה (אמנם חז"ל (ספרי פ' ראה פ' עב ועוד) נקטו שהיו אסורים מחמת השבועה, ולפי"ז קשה טובא היאך החרימו את העיר ושרפו אותה באש.
ובערכין (לב:) אמר רב אשי דב' ירושלים הוו. ובזה יישב במדרש תדשא לרפב"י את סתירת המקראות (הובא באוצר מדרשים הו' אייזנשטיין ובשו"ת ציץ אליעזר חי"ז סי' עא).
והנה העיר ירושלים מוזכרת (לעיל פסוק ח) כגבול נחלת בני יהודה, ואח"כ מוזכרת בגבול שבט בנימין (להלן יח, טז) ושוב נזכרת בין ערי בנימין (שם פסוק כח). ומבואר שהיתה העיר גבול בין חלקו של יהודה ובין חלקו של בנימין, אבל מהעבר של בני בנימין, והיא אחת מעריהם.
ונראה שמכיון שעדיין לא התיישבו כולם במקומותיהם ועדיין לא נתחלקו נחלות ז' השבטים, נתיישבו בני יהודה מתחילה גם בירושלים אע"פ שלא נתנה לנחלתם, מאחר שהיא בגבולם ולא ניתנה עדיין לשבט אחר. והטעם הוא משום שהם היו אלו שנלחמו בעיר זו. ואח"כ כשניתנה העיר לבני בנימין עדיין ישבו שם מבני יהודה (אם נפרש שכוונת הכתוב שגם בני יהודה ישבו בירושלים והיבוסי היו בתוכם בירושלים עצמה. אבל אם נפרש שישבו בתוך נחלת יהודה הכללית אבל לא הצליחו להתיישב בירושלים כלל (וכפי שנראה במעשה פילגש בגבעה (שופטים יט, י-יב) שהיתה עיר נכרית) יש לומר שהחשיבה הכתוב מכלל נחלתם רק משום שהם גם לחמו בה וכבשוה והיא צמודה לנחלתם, וקודם חלוקת המקום לשבט בנימין היו ראוי שיורישו אותה, וכשלא הורישו אותה נקרא הדבר שישבו בקרבם).

ואח״כ בספר שופטים נזכרה מלחמת בני יהודה בירושלים, והסיכום בסוף על כל השבטים שלא הורישו את נחלתם מדבר לאחר החלוקה הסופית, שבה כבר היה מוטל על שבט בנימין להוריש את היבוסי והם לא עשו זאת ושוב היו היבוסי יושבים בתוכם.
ואע״פ שתחילת הספר מדבר אחרי מות יהושע ואחרי חלוקת השבטים, כי נתבאר ששמעון היה עם נחלת יהודה, מכל מקום כל הפרשה הזו היא לכאורה מוקדמת, וכפי שמוכח מכל התיאור שם עד מות יהושע.
וכלל הדבר, שבין החלוקה לשבטי יהודה ויוסף לחלוקה לז׳ השבטים נקראת ירושלים על שם יהודה, וממתי שעלתה בנחלת בנימין נקראת על שם בנימין.
ובין כך ובין כך מבואר שירושלים היתה עיר חשובה ומשמעותית שיש מה לעסוק בה. ואפשר שהוא על שם העתיד שדויד בחר בירושלים לעיר מלכותו. אך אפשר גם שמאז ומעולם היתה זו עיר הראויה לממלכה, ומלכי צדק מלך שלם הוא מלך ירושלים והוא הנשיא בארץ שיצא לקראת אברהם, וכן מלחמת ה׳ המלכים היתה יוזמת מלך ירושלים, ואף אצל אדני בזק בריש ספר שופטים נראה שהיתה לו מלכות חזקה ועשה חיל כנגד אויביו.

יז, ג מחלה ונעה חגלה מלכה ותרצה. ק״ק מדוע רק גבי נעה נקט וא״ו החיבור. ובבמדבר (כז, א) נאמר ״מחלה נעה וחגלה ומלכה ותרצה״ (וכן שם (לו, יא) ב׳ הראשונות בלא וא״ו והאחרונות בוא״ו), והוא בהיפוך מכאן, שנעה בלא וא״ו וחגלה ומלכה בוא״ו (אמנם מחלה בב׳ המקומות בלא וא״ו ותרצה בשניהם בוא״ו, אבל זה אינו ענין כי אי אפשר כלל בענין אחר).

יח, א וישכינו שם את אהל מועד. משמע שההנחלה לז׳ השבטים היתה בשילה כאשר היה המשכן שם, וכן משמע בסיום הפרשה (להלן יט, נא). אמנם בזבחים (קיח:) מבואר שכל ז׳ שחלקו היה עדיין המשכן בגלגל, וצ״ע.

שם כ והוא איש אחד לא גוע בעונו. פי׳ המפרשים שלא גוע לבדו בעונו, ואע״פ שלא כולם גוועו אלא ניצלו, על כולם היתה הגזירה, והכוונה שלא הוא לבדו גווע בעוונו אלא כולם היו ראויים לגווע.
והיה מקום לפרש עוד שאם באמת היה גווע בעוונו היה סר הקצף, וכמו שארע כשעשו בו משפט, וא״כ מה שהוא לא גווע בעוונו הוא הטעם שהיה קצף. וכמו כן כאן לא יענשו הם וממילא יהיה קצף על כל ישראל.

כד, א לפני האלקים. וכן לקמן (פסוק כו) כתיב ׳ויקימה שם תחת האלה אשר במקדש ה׳׳. המפרשים התקשו שהמשכן היה בשילה ולא בשכם. וכתבו שהובא הארון לשילה. ולכן נקרא המקום מקדש ה׳.
וצריך ביאור מה ראו לעשות כך, ולהביא את הארון לשכם להקהל שם, ולא באו כל העם למקום הארון בשילה.
ואולי שכם היתה כעין עיר בירה אזרחית, וראה עוד במפרשים מה שכתבו בזה. וקצת יקשה לפי״ז מדוע לא קבעו את המשכן עצמו בשכם, ולא נאספו לחלוק את הארץ בראשונה שם.
אמנם לכאורה אין קושי כל כך בפשוטו לומר שכל המחוז נקרא על שם שכם, שהיתה עיר גדולה ומרכזית יותר משילה. ובאמת הכינוס היה בשילה אשר בשכם.
(ומ״מ הטעמים שכתבו אמת, כי עדיין צריך לבאר מדוע כאן נקט הכתוב שכם ושם נקט הכתוב שילה, וצריך לומר שרצו לציין את העובדה הדבר היה בשכם).
ובדברי החוקרים ראיתי שכתבו הטעם שנבחרה דוקא שילה ולא שכם משום ששכם היתה לב לבו של נחלת אפרים וחששו להקים את המשכן במקום שהוא בירת שבט מסויים, וגם נותרו בה עדיין כנענים וחויים ומפני זה לא רצו להקים בה את המשכן, משא״כ בשילה שהיא מקום מבודד יחסית בין הרים (וכן יש עוד נקודות דמיון בין שילה לירושלים, וכגון בישיבתה בין ההרים סביב וישנו עמק המפריד בינה לבינם).

שם ט וילחם בישראל. במפרשים כתבו שמה שלקח את בלעם הוא המלחמה. והוא דבר יוצא דופן, וצ״ב מדוע נקט יהושע לשון זו.
ונראה שכאן בא לזכור את כל אויביהם ולוחמיהם, ולכן כלל את קללת בלעם בכלל המלחמה. ונראה שדקדק הנביא לשנות את לשונו, שבכל מקום כתיב ״וילחמו אתכם״ או ״וילחמו בכם״, אלא רק ״וילחם בישראל״, כי היתה זו מלחמה נסתרת.
ומה שאצל המצרים לא נקט לשון זו, משום שלא נלחמו בפועל אלא רק רדפו, משא״כ בלק שבא לקלל רק הקב״ה הפך את ברכתו, ודמי מעט למי שזורק חיצים ונהפכים לחול, אבל לפי מה שאמרו חז״ל (ילקו״ש בשלח רמז רלג) שגם שם זרקו חצים ואבני בליסטראות והענן קיבלם לכאורה הדרא קושיא לדוכתה וי״ל.

שם טו ואנכי וביתי נעבד את ד׳. לכאורה מבואר בפירוש שהיו לו צאצאים, דלא מסתבר שרק על אשתו דיבר.

ובמגילה (יד:)׳ ומי הוו ליה זרעא ליהושע, והכתיב נון בנו יהושע בנו, בני לא הוו ליה בנתן הוו ליה׳. וקצת תימה שלא הוכיחו ממקרא זה.

א, יא וילך משם וגו׳. מצינו כפילויות בספר יהושע ובתחילת ספר שופטים. ונראה שבפשט אין בזה קושי גדול כל כך, כי ספרי התנ״ך לא נכתבו כ׳סדרה׳, אלא כל ספר נכתב לכשעצמו, ואם הדברים נצרכים בשביל תועלת הספר עצמו, אין טעם שלא לכתוב אותם משום שכבר נכתבו ביהושע.

שם כה ואת האיש ואת כל משפחתו שלחו. נראה שלא ישב ביניהם כמו אצל רחב ומשפחתה, משום שלא הטיב להם כמו רחב שהצילה אותם ממש ומילטה אותם, אלא רק הראה להם את מבוא העיר, ולזה לא ראוי לשכר כל כך. ואפשר גם שבכלל לא תחיה כל נשמה שלא נשאיר אחד מהם כאן בארץ ואצל רחב היה באמת שלא כדין.

לבעל ולעשתרות. כאן מופיע הבעל בלשון יחיד, והעשתרות בלשון רבים. ובדרך כלל נזכרו הבעלים והעשתרות. וכאשר נזכר הבעל בלשון יחיד על פי רוב לא נזכר עמו כלום, ופעמים נזכרה עמו האשרה (כגון אצל אחאב ואצל מנשה). והיינו משום שהיא היא, ובעל זכר ואשרה נקבה. ולבעל בונים מזבח ומצבה ואילו לאשרה נוטעים עץ (ואצל אחאב גם מצינו נביאים לאשרה ואין עוד כדוגמתו בתנ״ך). ובלשון רבים נקראו עשתרות, שזו לשון השייכת לפריון. ובפשטות נראה שלא היו עובדי אשירה אלא יחד עם עבודת הבעל.
אמנם שיקוץ צידונים היה עשתורת (בלשון יחיד), ונראה שהם באמת סגדו לדמות נשית של פריון. וכמו שמבואר שהיו מקטרים לעשותרת עצמה ולא רק נטעו אשרות (ונראה גם שאין משמעות גם לנטיעת אשרות שלא ע״י מזבח).
ובעצם לכל אליל היתה אשרה ולא רק לבעל אליל הכנענים. וכמו שמצינו אצל פלישתים (ש״א לא, י) שהיו להם עשתרות (ולכן הוזהרנו שלא ליטע אשרה כל עץ אצל מזבח ה׳, כי הקב״ה אחד ויחיד. וכן הובא יחד עם איסור מצבה שהיה ג״כ מנהג עובדי הבעל. וענין איסורים אלו הוא שלא לעבוד לשמים כמו שהיתה העבודה עבודת אלילים ח״ו. ובאמת יש כתובת עתיקה שיחסה גם לקב״ה אשרה).
ונראה שלכן העשתרות מוזכרות בלשון רבים, כי ראוי לאליל שיהיה לו ריבוי נשים ופריון, ורק כאשר מדובר על העץ הניטע בפועל שהוא אחד, אומרים בלשון יחיד אשרה. לא כן הדבר אצל אלהי צידונים שהם עובדים לעשתורת עצמה ולכן היא נזכרת בלשון יחיד.

ד, כד עד אשר הכריתו. מה שלא עשו לארם, למואב ולפלשתים, משום שנצטוו על החרמתו.
ואע״פ שיחד עם מואב היה גם עמלק, היינו לכאורה רק בלחץ אבל את המלחמה נלחמו רק עם מואב.
ואמנם באבודרהם (פורים) כתב שברכת הרב את ריבנו היא כנגד כל הישועות שנעשו מיד עמלק, ובכללם מה שנושעו ע״י אהוד בן גרא מעמלק, שלחצו אותם עם מדין. אבל אין הכרח שנלחם בבני עמון ועמלק, אלא רק שלא לחצו את ישראל אלא יחד עם מואב, ובעת שהכניע את מואב שוב ניצלו גם מיד בני עמון ועמלק.
ובלא״ה יש לומר שאין צריכים להכרית את עמלק עד שתקום מלכות.

אור הנביאים

הערות על סדר הפסוקים יהושע פרק טו- שופטים פרק ד

ההערות נכתבו תוך כדי לימוד

הרב אליהו ובר

פרקים טו-יט

רמזים בשמות המקומות

טו,טו וְשֵׁם דְּבִר לְפָנִים קִרְיַת סֵפֶר מזכיר עניין (ספר יצירה) "ספר וספר וסיפור" והסיפור הוא הדיבור ועיין ישעיהו (כט, יא-יב) וַתְּהִי לָכֶם חָזוּת הַכֹּל כִּדְבְרֵי הַסֵּפֶר הֶחָתוּם אֲשֶׁר יִתְּנוּ אֹתוֹ אֶל יוֹדֵעַ סֵפֶר לֵאמֹר קְרָא נָא זֶה וְאָמַר לֹא אוּכַל כִּי חָתוּם הוּא: וְנִתַּן הַסֵּפֶר עַל אֲשֶׁר לֹא יָדַע סֵפֶר לֵאמֹר קְרָא נָא זֶה וְאָמַר לֹא יָדַעְתִּי סֵפֶר, ויש כאן את הספר הסגור והספר הפתוח שבו קוראים ומדברים בו, ובהמשך הספר (טו, מט) וְדַנָּה וְקִרְיַת סַנָּה הִיא דְּבִר **מרמז לעניין הסנה שם נגלה ה' למשה**.

גיטין ז. א"ל רב הונא בר נתן לרב אשי מאי דכתיב קינה ודימונה ועדעדה א"ל מתוותא דארץ ישראל קחשיב א"ל אטו אנא לא ידענא דמתוותא דא"י קא חשיב אלא רב גביהא מארגיזא אמר בה טעמא כל שיש לו קנאה על חבירו ודומם שוכן עדי עד עושה לו דין א"ל אלא מעתה צקלג ומדמנה וסנסנה הכי נמי א"ל אי הוה רב גביהא מבי ארגיזא הכא הוה אמר בה טעמא רב אחא מבי חוזאה אמר בה הכי כל מי שיש לו צעקת לגימא על חבירו ודומם **שוכן בסנה עושה לו דין**.

ירושלמי ביכורים פרק א' בית שאן זה ארץ זבת חלב ודבש עיי"ש, ומיד אחר כך דנו בעבר הירדן בטעם שלא מביאה ביכורים והסבירו שם החילוק על בני מנשה שלמ"ד מ'אשר נתתה לי' אז מביאין ולמ"ד מ'ארץ זבת חלב ודבש' אין מביאין ומעניין שבני מנשה לא נטלו זבת חלב ודבש בעבר הירדן המזרחי וקבלו הרבה במערבי.

ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם וגו' באבני החשן לפי הסדר המקובל האבן 'לשם' היתה האבן של שבט 'דן'.

חלוקת ירושלים לשבטים

בעניין ירושלים נתחלקה לשבטים נחלקו תנאים בזה (יומא יב. ועוד מקומות מפוזרים בתלמוד), והנה הדבר ברור שכיון שלא ידעו עדיין (בכל אופן לא פורסם) היכן גבול המקדש, אז ודאי נתחלקה ירושלים לשבטים, וכמבואר שזכו בו בני בנימין וגבול הצפוני של יהודה עובר מנגב ליבוס הוא ירושלים, אלא נראה שמכיון שלא כבשוהו בני בנימין ככיבוש קבע וכמבואר בשופטים, ואף בני יהודה תחילה לא כבשוהו כמבואר ביהושע מכל מקום לבסוף בני יהודה כבשוהו ככתוב בתחילת שופטים ואחר כך רק בימי דוד עשאוהו עיר של קבע לבני יהודה, ועל זה דנו אם הוא עיר של קבע ליהודה אף שלא קבלה בחלקו או שנתחלקה לשבטים, והביאו הברייתא שנתחלקה שהרי כתוב בה 'מה היה בחלקו של יהודה' והרי בחלוקה הראשוניההלא היה בחלקו כלום, אלא על כרחך שזכה בחלקו בזמן שבנו בית המקדש וממילא על כרחו סבר האי תנא שירושלים

נתחלקה לשבטים [אבל מ"ד לא נתחלקה לשבטים סבר שירושלים ניתנה לקדושה והפקיעו אותה מבנימין וממילא לא היה ליהודה בירושלים חלק מצד חלוקת יהושע ולא מצד החלוקה המאוחרת רק היה להם בזה חלק כי באמת הם כבשוה], ולכן היה מצטער בנימין הצדיק לבולעה כיון שההפסד שלו של מקום המקדש היה מטעם זה שלא כבשה ונשאר פגמו לדורות.

וכך מבואר בספרי שכל הר הבית היה בחלק בנימין וזה לשון הספרי 'והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא, וכי מה טובה הטיבו לו אמרו כשהיו ישראל מחלקים את הארץ הניחו דושנה של יריחו חמש מאות אמה על חמש מאות אמה אמרו כל מי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטול דושנה של יריחו נתנוהו ליונדב בן רכב חלק בראש והיו אוכלים אותו ארבע מאות שנה וארבעים שנה שנאמר ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים צא מהם ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר נמצאו אוכלים אותו ארבע מאות וארבעים שנה וכיון ששרת שכינה בחלקו של בנימין באו בני בנימין ליטול חלקם עמדו ופינו אותו מפניהם שנא' ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים'.

פרקים כ-כא

ערי הלויים

העיר שכם היא העיר האמצעית של ערי המקלט ואם כן מרכז הארץ זה שכם.

בערי הלויים חסר שני פסוקים והעתיקו מדברי הימים את הערים החסרות (בתנ"ך קורן זה מודפס בתחתית העמוד) ולכן לא כתוב 'את עיר מקלט הרוצח' כמו שאר הערים המקבילות כי הפסוק הוא העתקה משם, וברד"ק ובמנחת שי כתב בזה שכבר בימי הגאונים לא היה שני פסוקים האלו ובדברי הימים חסרים ערים אחרות, ואם היה הפסוק המקורי ראוי להיות כאן בלשון הזו- "וּמִמַּטֵּה רְאוּבֵן אֶת עִיר מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת בֶּצֶר בַּמִּדְבָּר וְאֶת מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת יַהְצָה וְאֶת מִגְרָשֶׁיהָ: אֶת קְדֵמוֹת וְאֶת מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת מֵיפַעַת וְאֶת מִגְרָשֶׁיהָ עָרִים אַרְבַּע:" וכן הוא בתרגום המיוחס ליונתן "וּמִשִּׁבְטָא דִּרְאוּבֵן יַת קִרְיַת שֵׁזָבוּת קָטוֹלָא יַת בֶּצֶר בְּמַדְבְּרָא יַת יָהְצָה וְיַת רְוָחָהָא: יַת קְדֵמוֹת וְיַת רְוָחָהָא יַת מֵיפָעַת וְיַת רְוָחָהָא קִרְוִין אַרְבַּע:"

בעניין חלוקת ערי הלויים נראה לי לכתוב עוד בעניין סדר החלוקה ונראה שבתוכן הדברים ודאי חלק של יהודה ויוסף קודם כי הם היו מלכי הארץ יוסף המשביר וליהודה המלוכה, ובהמשך יהושע וכלב, הנהגת עתניאל ואהוד (מבנימין), שאול ודוד (שמעי בן גרא קורא לעצמו ראשון לכל בית יוסף), רחבעם וירבעם וכו' ולעתיד לבוא עץ יוסף ועץ יהודה, אבל בהגיון של חלוקה חלקו כבר את הארץ ויוסף מוכרח לקבל בחלקו חלק וחצי, והנה בגורל של ז' שבטים מתואר בתלמוד בבלי (קכב.) "על פי הגורל הא כיצד אלעזר מלובש אורים ותומים ויהושע וכל ישראל עומדים לפניו וקלפי של שבטים וקלפי של תחומין מונחין לפניו והיה מכוין ברוח הקדש ואומר זבולן עולה תחום עכו עולה עמו טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו זבולן טרף בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום עכו וחוזר ומכוין ברוח הקדש ואומר נפתלי עולה ותחום גינוסר עולה עמו טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו נפתלי טרף בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום גינוסר וכן כל שבט ושבט" אמנם אצל יוסף שצריך לקבל בדרך אחרת מוכרח

שהגורל שלו יהיה לפי חבלי ארץ שתחילה עושה גורל על חבל ארץ אחד ואח"כ עוד חבל ארץ סמוך לו וכן הלאה עד שקיבל כל חלקו הראוי, ונראה שכיון שיהושע וכלב יש להם לקבל חלקם של מרגלים (עיי"ש קיז:) לכן מלבד חלוקה זו יש ליתן להם נוסף על חלק שאר השבטים עוד קצת ולכן בני אפרים קבלו קצת יותר מאחד מט' ומחצה בארץ וזה תמנת סרח ולכן הוא קיבל את זה גם מעם ישראל שהורידו מחלק של כל השבטים וגם מבני אפרים שהפרישו לו את העיר הזו מתוך החלק של השבט.

פרק כב'

שׁוּבוּ אֶל אָהֳלֵיכֶם וגו' חִלְקוּ שְׁלַל אֹיְבֵיכֶם עִם אֲחֵיכֶם גדיים שהשאירו נעשו תיישים ולכן אפשר לקרוא לזה אחיכם כי כבר בגרו הצעירים.

את המזבח בנו מול ארץ כנען, וביאור המילה 'מול' הוא צמוד אליו כמו 'ממול ערפו' 'והוא יושב ממולי' (ובירושלמי סנהדרין א ג דנו בפסוק וְהַתּוֹדָה הַשֵּׁנִית הַהוֹלֶכֶת לְמוּאל וַאֲנִי אַחֲרֶיהָ עיי"ש מחלוקת בביאור תיבת 'מול'), ושמעתי לבאר שגם כאן בנו את המזבח ממול בארץ כנען, שבנו אותו כמזבח ששייך להם בצד ארץ כנען ולא בעבר הירדן המזרחי להראות שהם שייכים לעבר הירדן המערבי, ונראה שכיון שהוא מזבח שנבנה למראה בלבד לא מצינו שזנו אחריו, והמזבח מעולם לא שימש לזנות מלפני ה'.

ויש לעיין למה יהושע לא היה עם עדת ישראל ביציאה למלחמה על בני ראובן ובני גד וגם פינחס חזר לעם ישראל ולא ליהושע, ויתכן שכל המעשה היה אחרי מותו ורק נכתב כאן בקשר ליציאת בני ראובן וגד למקומן.

פרק כד'

כריתת הברית בסוף הספר

בעשיית המזבח (כב,יב) נקהלים כבר כל עדת ישראל שילה אבל בפרק כד' נאספים ליהושע בשכם, ונראה לי בפשט הדברים שכל מה שכתוב בפרק כד' זה היה בעת כריתת הברית בכניסה לארץ בשכם (לעיל סוף פרק ח') וכשיהושע מזהיר את זקני העם בפרק כג' הוא מזכיר להם את השבועה שנשבעו בשכם ומזכיר את האירוע ההיסטורי ואז נכתבו הדברים בספר תורת ה' שהרי בהר גריזים והר עיבל בשכם שם נכתב ספר תורת ה' והוא מה שכתוב כאן בפסוק כו' וזה כריתת הברית שהיתה בהר גריזים והר עיבל ולא היה כאן איזה ברית חדשה, ומסיים ב'וישלח יהושע את העם' שבזה נגמר החלק ההיסטורי ואז חוזר לאחור ומדבר על מות יהושע שהיה אחרי אסיפת הזקנים המוזכרת בפרק כג', ונראה שגם קבורת יוסף היה בשכם באותו מעמד וכתוב רק אחר כך סמוך לקבורת יהושע, ויש להוסיף שהרי 'וישלח יהושע את העם' הוא כותרת לפרשה אחרת כמבואר בתחילת ספר שופטים ולכן נראה שכאן שלח את העם לרשת כל אחד את נחלתו וזה אחרי שבע שכבשו וכאן מתחיל שבע שחלקו, ורק אחר כך נתקדש המשכן בשילה וכאן חוזר לתחילת דור הכניסה לארץ שהארון לא היה במקומו ומרכז ישראל היה בשילה ובגלגל או בשכם היה מקום השבועה.

ועוד ראיות שהדברים לא היו בסוף ימי יהושע כי מדבר בכיבוש רק על יריחו ולא מזכיר כמעט שאר הכיבושים, וגם שנותן להם אפשרות לבחור שלא לעבוד את ה' אחרי שכבר נשבעו בהר

גריזים והר עיבל, ומה שאמר 'ואתן לכם ארץ אשר לא יגעת בה' היינו ארץ סיחון ועוג (ואף ארץ המדינים מבואר ביג,כא שאף אותו הם ירשו מה שלא כתוב מפורש בתורה רק המלחמה), ואפשר לבארו גם על שדות של יריחו והעי ובית אל.

תַּחַת הָאַלָּה אֲשֶׁר בְּמִקְדַּשׁ ה' מזכיר את מעשה יעקב בשכם (בראשית לה ד) וַיִּטְמֹן אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר עִם שְׁכֶם, ומלבד זאת אולי מזכיר את האלה שזה קללה שהיה שם בהר עיבל.

ספר שופטים

פרקים א-ב

הקדמה לספר שופטים

הסיכום 'ותכבד יד בית יוסף' או שהוא סיכום להכל ומגדיר את כל השבטים כבית יוסף כמו שהיה בזמן ספר מלכים או שכיון שמדובר בגבול דן ויוסף מבאר המקרא שדן לא הצליחו אבל בית יוסף כבדו עליהם ומ"מ לא הורישום רק היו למס.

הסדר מתחילת הספר עד 'בוכים' (א,א-ב,ה) זה כותרת לכל הספר וכל העניין הוא מסביר מה שקרה מאחרי מות יהושע עד סוף ימי הספר ואולי עד סוף ספר שמואל ולכן יכול לקרוא בית יוסף גם לשבטי זבולון אשר נפתלי ודן, וכן מזכיר כיבוש ירושלים שיהודה הורישו אבל לא בנימין ובהמשך דוד הוריש את ירושלים ולא בנימין, ואף שיתכן שהיה כמה כיבושים בירושלים וכמו שראינו על חברון ודביר בספר יהושע, מ"מ נראה כאן לבאר יותר שמדובר כאן כהקדמה כללית לספר שופטים, ועל פי זה יש לבאר עניין ירושלים שבגבולותיה יש לבאר שכל ירושלים היה בחלק בנימין (המפרשים האריכו בזה וחלק סדרו הגבולות באופן שירושלים מצליחה להיכנס ליהודה) אבל כיון שיהודה כבשה לבסוף אז קיבל יהודה חלק בירושלים, וביהושע ביארתי בזה יותר, ועל פי זה יש להוסיף שאף הקלקול של פילגש בגבעה נעשה בגלל שבעיר יבוס היתה עד עיר נכרי ולכן המשיכו עד לגבעה (עיי' להלן יט,יא) וממילא נשאר פגם זה לדורות ולכן פתח בזה העניין את הספר (א,כא).

ב,א ויעל מלאך ה' אל הבוכים אמרו חז"ל (נמצא ברש"י שם בשם סדר עולם ונמצא הרבה במדרשים כגון ויקרא רבה א' א' ובתנחומא שלח א') שזה היה פינחס, ונראה שהמקור הוא במקרא והמה בכים פתח אהל מועד וירא פינחס בן אלעזר.

ב,ז יהושוע מלא ו' ויש כמותו עוד פעם בסוף פרשת דברים והפסוקים דומים שזה לראות את כל מעשי ה' הגדול אשר עשה ולכן הוסיפו לו אות ו' שהוא אות משם הוי"ה וככה מתגדל שמו בעולם.

עתניאל היה מיהודה ואחריו היה אהוד מבנימין ואח"כ שמגר (לא כתוב מאיזה שבט אבל אם הכה את פלשתים זה שייך לחלק הדרומי, אף שהם נמשכו בחוף עד קרוב לשבטי הצפון) אבל אח"כ דבורה וברק זה שייך לשבטי הצפון ויכול להיות שהם היו במקביל לשמגר או אפילו לאהוד [כתוב 'ואהוד מת' אבל זה יכול להיות בתוך ימי הלחץ של יבין] (ודבורה בשירתה לא מדברת כלל על יהודה ושמעון וגד), ובסדר עולם סדרם בזה אחר זה אבל בדרך הפשט אולי אפשר לומר שהיו אלו בימי אלו וצ"ע.

להערות ופרטים להצטרפות: toravnach@gmail.com